

muhyiddin ibn el-arabi

NAKŞ EL-FÜSUS

ŞERHİ

ismail ankaravi

muhyiddin ibn el-arabi

NAKŞ EL-FÜSUS

ŞERHİ

ismail ankaravi

Hazırlayan :

İlhan KUTLUER

RİBAT YAYINLARI

Ankara Cad. Güncer Han 45/23 İstanbul

Birinci Basım Ocak 1981

ARPAZ MATBAACILIK TESİSLERİ

Tel. : 27 48 02 — İSTANBUL

İ Ç İ N D E K İ L E R

S u n u ş	7
Adem (as)'ın Kelimesindeki İlahî Hikmetin Özü	9
Şit (as)'ın Kelimesindeki Nefs Hikmetinin Özü	25
Nuh (as)'ın Kelimesindeki Subbuhî Hikmetin Özü	36
İdris (as)'ın Kelimesindeki Kuddusi Hikmetin Özü	44
İbrahim (as)'ın Kelimesindeki Mehimi Hikmetin Özü	51
İshak (as)'ın Kelimesindeki Hakkî Hikmetin Özü	54
İsmail (as)'ın Kelimesindeki Âlî Hikmetin Özü	64
Yakup (as)'ın Kelimesindeki Rubî Hikmetin Özü	72
Yusuf (as)'ın Kelimesindeki Nurî Hikmetin Özü	77
Hud (as)'ın Kelimesindeki Ahadî Hikmetin Özü	81
Salih (as)'ın Kelimesindeki Fütuhî Hikmetin Özü	87
Şuayb (as)'ın Kelimesindeki Kalbî Hikmetin Özü	91
Lut (as)'ın Kelimesindeki Melkî Hikmetin Özü	97
Üzeyr (as)'ın Kelimesindeki Kaderî Hikmetin Özü	107
İsa (as)'ın Kelimesindeki Nebvî Hikmetin Özü	107
Süleyman (as)'ın Kelimesindeki Rahmani Hikmetin Özü	110
Davud (as)'ın Kelimesindeki Vücudî Hikmetin Özü	117
Yunus (as)'ın Kelimesindeki Nefsi Hikmetin Özü	123
Eyyub (as)'ın Kelimesindeki Gaybî Hikmetin Özü	127
Yahya (as)'ın Kelimesindeki Celâlî Hikmetin Özü	133

Zekeriyya (as)'ın Kelimesindeki Maliki Hikmetin Özü	136
İlyas (as)'ın Kelimesindeki İnsani Hikmetin Özü	139
Lokman (as)'ın Kelimesindeki İhsani Hikmetin Özü	141
Musa (as)'ın Kelimesindeki Ulvi Hikmetin Özü	147
Halid (as)'ın Kelimesindeki Samedi Hikmetin Özü	152
Muhammed (sav)'ın Kelimesindeki Ferdi Hikmetin Özü	154

SUNUŞ

Sultan Völed «Maârif» adlı kitabında, bilginler ve gerçeği arayanların «Yüce Allah nebîlerden her birine bir şey bağışladı. birine verdiği şeyi, öbürüne vermedi» dediklerini hatırlatmaktadır. Kuşkusuz bu, onların bütün hikmetleri bilmeye güç yetiremedikleri anlamına gelmez. Peygamberlerde var olan hikmetlerin tümü, her birinde ayrı ayrı vardır. Ancak hikmetlerden her biri, bir peygamber için belirleyici özellik olmuştur. Buna hikmetlerin, ilişkin oldukları peygamberde kişileşmesi de diyebiliriz.

Muhyiddin İbn el-Arabî'nin «Füsûs el-Hikem» adlı eseri, her peygambere belirleyici özellik olarak verilen bu hikmetleri açıklayıcı büyük bir eserdir. Fakat o, İbn el-Arabî zamanından beri, her çağda anlaşılması güç bir eser olarak nitelenmiştir. Zamanımızda da onun zor anlaşılabilirliği konusunda yaygın ve yerleşik bir kanı vardır. Aslında ise bu eser, anlaşılabilirliği bakımından değil, özümlemesi bakımından güçlük gösterir. İşte kitabın bu özelliği göz önünde tutularak bizzat İbn el-Arabî tarafından, onun inceliklerinin anlaşılması düşüncesiyle,

«Nakş el-Füsûs» adında daha yalınlaştırılmış bir özeti yazılmıştır.

«Nakş el-Füsûs»un okuyanlar tarafından daha da iyi anlaşılması için İsmail Hakkı Ankaravi ona, «Zübdetü'l-Fühûs fi Nakş el-Füsûs» adlı bir şerh yazmıştır. İstedelinizdeki bu kitap, Ankaravi'nin büyük ölçüde Mevlânâ'ya dayanarak yaptığı şerhin günümüz diline aktarılmış şeklidir. Hakkı katle aramıza birçok perdeler geren, İslâm'ı ideolojik bir niteliğe büründürerek onu beşeri düşünce sistemleriyle güreştirmeye çalışan çağdaş özentilerin başat olduğu bir ortamda, böylesi kitaplara duyulan büyük ihtiyaç eserin yayınlanmasında bizim için itici güç olmuştur.

Kitapta, Muhyiddin İbn el-Arabî'ye ait olan asıl metin siyah, İsmail Hakkı Ankaravi'ye ait olan açıklamalar bölümü ise normal harflerle dizilmiştir. Merak edenler için kolaylık olması bakımından, kitabın orijinalinde gösterilmeyen sûre adı ve ayet numaralarını, ayetlerin sonunda parantez içinde belirttik. Yalnız, tekrarlanan ve herkesin bilebileceği ayetleri göstermeye gerek duymadık.

Kitapta geçen ve daha küçük puntolarla dizilen beyitleri farsça asıllarından türkçeleştirerek büyük yardımları dokunan Mustafa Seçkin Beye burada hazırlayan adına teşekkür ederken, Allah'tan, okuyanların gerçek bilgiye ermelerini diliyoruz.

ADEM (AS)'IN KELİMESİNDEKİ İLAHİ HIKMETİN ÖZÜ

'Fass', birşeyin özetine ve en seçkin parçasına denir. Üzerine sahibinin adı yazılmış yüzük kaşına; vücutta iki kemiğin kavuştuğu oynak yerine ve her işin ayrıntılı olarak açıklanacak kertesine de fass denir. 'Hikmet' eşyanın hakikatini, niteliklerini ve gerekli şeylerini olduğu gibi bilmek, gerektiği şekilde de amel etmektir. 'İlâhiye' ise, tüm isim ve sıfatları içeren toplayıcı mertebenin adıdır. 'Kelime' diye anılan konulardan her biri bir peygambere bağlanıp her hikmetin nakşedildiği yer o nebinin ruh kelimesine nisbet olunmuştur. Her nebi, Rahmânî Nefes'in harflerinden bir harf topluluğu gibi olduğundan peygamberlerin ruhları için 'Kelimeler' (Kelimât) deyimini kullanılmış, bundan dolayı bütün evren ve varlıklara da 'Allah'ın Kelimeleri' (Kelimâtullah) denilmiştir. Nitekim, «De ki, Rabbimin kelimelelerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbimin kelimeleri bitmeden deniz tükenirdi» (Kehf: 109) ayetinde bu anlama gönderme vardır. Bu a'yân-ı mevcûdât bütününü Rahmânî Nefes'den ibaret olduğundan, insanla-

rın lafzen söyledikleri kelimelerle enbiyâ ve evliyanın ruhları ve bütün eşya arasında bir benzerlik vardır. Tasavvuf büyüklerinin Rahmani Nefes dedikleri nefes, 'tenfis' masdarından türemiştir. Tenfis, içindeki sıcak havayı dışarıya gönderip dışardaki serin havayı içeriye çekerek solumaktır. Böylece soluyan kimse sıkıntıdan kurtulmuş olur. İşte bütün isim ve eşyanın gizlilikten görünür alana çıkmayı istemesi ile soluma (teneffüs) olayı arasındaki bu benzerlik dolayısıyla, tasavvuf büyükleri, varlıklara Rahmani Nefes adını verirler. Gerçekten de, nefesin boğazdan dışarıya çıkmasıyla meydana gelen belirlemelere 'Kelimeler' denilir; Rahmânî Nefes'deki belirme ve varlıkların kaynaklarına da 'Kelimeler' adı verilmesi tıpkı bunun gibidir.

Lafzi kelimeler nasıl akli anlamlara işaret ediyorsa, a'yân ve varlıklar da yaratana, onun zât ve mertebe bakımından isim ve sıfatlarına işaret eder.

Varlıklara kelimeler denmesinin bir başka nedeni de bütün a'yân-ı mevcûdât'ın 'Kün' (ol) emriyle meydana gelmesindenidir. Bu değerlendirmeye göre varlıklara kelimeler denmesi, sebebin ismini sebep olana yüklemek kabilinden olur. Peygamberler ve veliler kâinât kelimelerinin en şerefli ve en lâtifi olduklarından Hazreti Şeyh onlar için 'Kelime' deyimini kullandı. Nitekim Allahü Teâlâ Kur'an'da, Hz İsa hakkında.

«Onun Meryeme ilkâ ettiği kelimesi» (Nisa : 171) buyurmuştur.

İlâhî hikmetin Adem (A.S.)a ait kelimeye özgü kılınması, onun hilâfet için yaratılmış olmasındandır. Adem'in mertebesi alemde olan bütün mertebeleri içine alır ve bütün isim ve sıfatların zuhurlarına tekabül eder. Adem'den başkasına bu istidat ve yetenek verilmemiştir. İşte İlâhî mertebenin aynası ve bütün Rabbani isimlerin ortaya çıktığı yer olduğu için İlâhî Hikmet ona nisbet edilmiştir.

Fass ile belirtilmek istenen anlam bir şeyin özeti olursa, İlâhî manaya nisbet edilen hikmetin özü, eğer hikmetin nakşedildiği yer olursa Nebî'nin ilim ve marifetlerle bezenmiş olan kalbi demek olur.

Adem (A.S.)a ait kelimede Şeyhi Ekber şöyle der : Bil ki en güzel isimler kendi zatlarıyla âlemin varlığını arzularlar. Şimdi, «En güzel isimler Allah'ındır» (A'râf : 180) âyetinin de gerçekliğini bildirdiği Hakk'ın külli isimleri doksan dokuz veya binbir tanedir. Buna karşılık cüz'î isimleri sayısızdır. Çünkü cüz'î isimler denince mümkünler âlemindeki sonsuzca ilâhî belirtileri anlaşılır ve bunlar için hiçbir sınır ve son konulamaz. Bu İlâhî İsimler, gizli nurlarına ve sır hazinelerine ayna olsun, bütün özelliklerini ve güzelliklerini gösterecek diye, bizzat kendileri, âlemin varlığını gerektirirler ve isterler. Şu Kudsî Hadis bu anlama işaret eder :

«Cenâb-ı İzzet Davud Aleyhisselâma hitaben buyurur ki : «Ey Davud! Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim ve yaratıkları bilinmekliğim için yarattım». Beyt :

Mutlak Varlık fiil köküne benzetilirse âlem bütünüyle masdardan türemiş kipler, zamanlar ve isimlerdir.

Türemiş örnekler zinciri nasıl fiil kökünden uzak olmazsa baktığım her şey de Hakk'tır.

İlahî İsimlerden her biri kendi keyfiyet ve eserlerini, cemâl ve kemalini âlem aynasında görmeyi dileyince Allahü Teâlâ bu âlemi, ruhu kabul edebilecek mutedil ve ruhsuz bir cesed ve donuk bir ayna gibi yaratmıştı. Ancak ona ruh üfürerek kemâle erdirmekten başka bir yolla galib bir sureti değiştirmek ve bir mizacı tesviye etmek İlahî Hüküm ve Rabbânî Sünnete uymaz. Allahü Teâlâ bu âlemi ruhu kabul edebilecek bir cesed gibi yarattıysa Ademî c âlemin ruhu kıldı, ve onu bu âleminden kasdedilen, istenen ve amaçlanan bir varlık olarak yarattı. Alemin vücudu Âdem'dir derken, Âdem'le bütün insanlığı kasdediyorum. Yani bu mutluluk yalnızca insanlığın babasına özgü değildir. Ben bununla tüm yetkinlikleri kendisinde toplayan insanî hakikatini kasdediyorum. İşte bunun için her kim ki bu kâmil hakikate ulaşırsa, o, Âdem ve âlemin ruhu olur. Beyt :

Senin bu dünyada gerçekten neye benzediğini bilemiyorum.

Dünya ve dünyada ne varsa surettir, sen cansın.

Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Allâhü Teala 'Âdem'e, yani 'İnsan-ı Kâmil'e isimlerin tümünü öğretti. O İlâhî İsimlere mazhar olduğundan ve Rububiyet nisbetlerini kendinde topladığından zorunlu varlıktır; O'nun dirimiyle diri, O'nun ilmiyle âlim, O'nun iradesiyle mürid, O'nun kudretiyle kudret sahibi, O'nun işitmesiyle işitici ve O'nun görmesiyle görücüdür. Diğer tüm nitelikler için de bu böyledir. Beyt :

Tanrı sıfatlarından bir teki yok ki senin zatında görünmesin
Âlim, Semî, Basîr, Mütakellim, Mürid, Hay ve Kadîr... hepsi
Aynı şekilde ilim gerçeklerinden her şey vücuduna bitişiktir.

Sultan Veled buyuruyor ki : «Hak Tealâ yarattığı an, yaratıcısını tanıması için insana yetenek verdi. Kendisinde bulunan 'azıcık'tan 'çok olan'ı, 'sayıya gelmez olan'ı anlayabilmesi için sonsuz ve tükenmez sıfatlarından onun yapısına bir nebze bıraktı. Tıpkı bir avuç buğdayla anbarı, bir testi suyla denizi göstermesi, bilinir kılması gibi. Görücü, bilici ve kudret sahibi olmak gibi sonuza kadar bütün sıfatlarında olduğu gibi...» Beyt :

Hakk halkı yaratınca onları rahmetinden karanlık içinden nura garketti
Ruhlarına kadîm sıfatlardan, ilim ve cömertlikten cevherler ihsan etti
Kendinde O'nun sıfatlarını göresin, O'nun

sıfatlarında O'nun zâtını göresin diye
Tıpkı pazarda, dükkânına zehir getiren ba-
haratçı gibi. Zehirden çok değil pek az ge-
tirir

İnsan vücudu Hakkın dükkanıdır. İçinde
Rahmanın sıfatları bulunur. Öyleyse azıcık
da olsa kendinde Tanrı sıfatlarını gör

Bu aydınlatıcı sıfatların mahiyetini zevk
içinde idrak et. Azdan çoğa doğru seyre dur

Sonuç olarak ey aziz kişi, insan-ı kâmil
yeryüzünde Hakk'ın halifesi, Mutlak varlı-
ğın bir emanetidir ve Allah ona en güzel
isimleri, en yüce gerçekleri bağışlamıştır.
Böylece o, âlemin ruhu ve âlem de onun ce-
sedi gibidir. **Ruh** kendindeki kuvvetlerle be-
deni yönetir. Kendinde bulunan kuvvetler
sebebiyle ruh kontrol edici, tasarruf sahibi
ve hükmedicidir. **Böylece isimler kâmil insan
için bu kuvvetlerin odağı olur.** Yani İlâhi
İsimler, kâmil insan için, sözü edilen ruhâni
ve cismanî kuvvetler mesabesindedir. Nite-
kim insani ruh, ruhâni ve cismanî kuvvet-
ler sebebiyle, bedeni dilediğince idare eder.
Bunun gibi insan-ı kâmil de bu âlemde İlâ-
hi İsimler aracılığıyla dilediğince tasarruf-
ta bulunur. Çünkü bütün a'yân ve hakikat-
ler onun halkı gibidir, o da hepsinin hali-
fesi ve başkanıdır. İlâhi nurlar ve sonsuz
esrar onların varlığına doğar ve orada par-
lar, diğer âlemlere onlardan yânsır. Mesne-
vî :

Apaçık görünen şeylerle Tanrıya varılama-
dığı için peygamberler Hakkın temsilcileri-
dir.

Hayır yanlış söyledim; temsil edenle temsil edileni iki sanırsan güzel değil çirkin bir zan olur bu.

Surete taptıkça iki görünür sana, suretten kurtulanın gözünde bir olur.

Bundan dolayı âlem için büyük insan denilir. Gerçekten şekil itibariyle âlem büyük ve insan küçüktür. Buna dayanarak diyebiliriz ki, âlemde ayrıntılı biçimde varolan her şey insanın varlığında topluca mevcuttur. Nitekim Hazreti Mevlâna şöyle buyurur. Beyt :

Küpte olup da nehirde olmayan nedir? Ev.
de olup da şehirde olmayan ne?

Bu cihan küptür, gönül akarsu gibi. Bu cihan evdir, gönül harikalar şehri.

Ama bu, insanın âlemdeki varlığı nede niyle söylenmiştir. Yani çıplak âleme 'insan-ı kebîr' demek doğru olmaz, fakat kâmil insanın âlemde varlığı sebebiyle ona 'insan-ı kebîr' demek doğru olur. Çünkü ruh olmadıktan sonra yalnızca cesed insan olmaz. İnsan İlâhî mertebeden özetlenerek kısaltılmış bir varlıktır. Kâmil insan kısaltılmış bir kitaptır ve ümmü'l-kitab'ın seçkin bir nüshasıdır. 'Teklik Mertebesi' (Hazret-ül-Ahadiyet), zorunlu olan bütün fiilî isimleri içinde toplayan, bütün Rabbanî sıfatları kendinde barındıran bir mertebedir. İşte insan melekût âleminin acaibliklerini olduğu kadar, ceberût âleminin mana ve hakikatlerini de içeren bir nüshadır. O, İlâhî güzellik-

leri, şaşılabacak sanatları içeren bir kitap; ruhânî ve cismanî, semavî ve arzî, dünyevî ve uhrevî âlemlerin özetini kuşatan şaşılabacak bir şehirdir. Böylece, yani kâmil insan İlâhî Mertebeyi kapsayan muhtasar bir kitap olduğundan Allah sûretini Âdem'e özgü kıldı. Gerçi âlem de İlâhî suret üzere yaratılmıştır, ama insan bizzat amaçlanan varlıktır. Onun için İlâhî sureti ona tahsis edip Peygamberinin dilinden şöyle buyurdu : Allahü Teâlâ Adem'i kendi sûreti -diğer bir rivayete göre Rahman'ın sureti- üzere yarattı. Allah'ın sûretinden maksat onun isim ve sıfatlarıdır. İsim ve sıfatlara sûret denmesinin nedeni insanın sûretle zâhir olması gibi, Cenabî Hakk'ın da isim ve sıfatlarla zâhir olmasındandır. Bundan amaçlanan şey de, Allah kelâmının bildirdiği üzere, Âdemi kendi isim ve sıfatları üzere yaratmasıdır. **Ve Allah Adem'i âlemle kastedilen şeyin ta kendisi kıldı.** Yani kâmil insanı âlemin yaratılış gayesi ve bütün yaratıkların da aslı amacı etti. Tıpkı insanın kişiliğinden, konuşan nefs (Nefs-i Natıka) denen ruhun kastedilmesi gibi. İnsan cesedinin tesviyesinden ve bedensel yaratılışın değiştirilmesinden asıl amaç nasıl ki Rabbanî nur ve Sübhanî ışık olan 'Nefs-i Nâtıka' ise, kalıpların tesviyesi, âlem ve mümkünâtın cesetlerinin değiştirilmesinden maksad da olgunluk sıfatlarıyla bezenmiş olan insandır. Hazreti Mevlâna şöyle der : Mesnevi,

O dal zahirde meyvenin aslıdır ama aslında
dal meyve için vardır
Arzu, ümit ve meyve olmasaydı bahçıvan
ağaç fidanını nasıl dikecekti?
Surette meyve ağaçtan elde edilmişse de,
manada ağaç meyveden doğmuştur.
Bundan ötürü o sanatkâr «öncekiler, sonra-
kiler yalnız lâfın gelişidir» buyurmuştur.

Bu yüzden, yani insanî cesedin tesviye-
sinden amacın, onun konuşan nefsi olması
gibi, âlemin yaratılışındaki gaye de kâmil
insandır. Bu yüzden Kâmil insanın zevaliyle
dünya harabolur. Ruhun zeval bulmasıyla
cesedin de zeval bulması ve yok olması ka-
çınılmazdır. Zira Hakk Teala bu âlemde kâ-
mil insan vasıtasıyla tecelli eder. Âlemin
ayakta durmasına sebep olan vasıta ne za-
man yok olursa bu bayındır dünya da inti-
kal eder. Dünyanın bayındırlığı kâmil insa-
nın göçüp gitmesiyle yok olur. Nitekim Şey-
hi Ekber 'Füsûs el-Hikem' kitabının İlâhî
Hikmet bölümünde şöyle der : «Şu halde Al-
lahü Tealâ âlemi korumak konusunda
Adem'i kendine halife kıldı. Bu hale göre
içinde 'insan-ı kâmil' varoldukça âlem hep
korunmuş olacaktır. İnsan-ı kâmil o hazîne-
den ayrılıp, ahirete göçünce gök atılmaya,
yıldızlar saçılmaya ve güneş dürülmeye baş-
lar; dünyanın bayındırlığı ahirete yollanmak
üzere kıyamete varır». Kâmil insan dünya-
dan ahirete geçtikten sonra ahiret âleminin
hazinedarı olur; dünyadakiler gibi ahiret

ehli de onun feyzinden faydalanırlar. O amaçta ilktir. Kâmil insan âlemin yaratılışında ilk ve gerçek amaç; gaye sebeptir. Gaye sebebin şanı ilim ve irade açısından önce, varoluş açısından sonradır. Şeyhin de işaret ettiği gibi **yaratılıştaki sondur**. İnsan varlık sıralamasında diğer yaratılanlardan sonradır. Çünkü varolan ilk aynı varlık 'İlk Akıl' dedikleri 'Kalem-i A'lâ'dır. Daha sonra On Akıl, Feleklerin Nefsi, Arş, Kürsi ve diğer gök cisimleri ile dört unsur ve maden-bitki-hayvan üçlüsü (mevâlid-i selâse) varoldu. İnsan ise ancak bütün bunların sonunda yaratıldı. Gerçi insan yaratılış bakımından herşeyden sonradır ama anlam açısından hepsinden önce gelir. Buna uygun olarak Mesnevî'de şöyle denir. Beyt :

Çakmaktaşı ile demir önce, kıvılcım sonradır ama çakmaktaşıyla demir ^{tr-33} kıvılcım candır.

Kıvılcım zaman bakımından daha sonra ama nasılsa çakmaktaşı ve demirden daha üstündür.

Ağaçtan maksat meyve olduğu için meyve ön ağaç sonda.

Zamanca dal meyveden önce, sanatça meyve daldan üstündür.

İnsan unsurlara dayalı cismani suretiyle zâhir; makam ve şerefiyle de bâtındır. Nitekim İnsanlığın Efendisi Hz. Muhammed: «Ben de sizin gibi bir insanım» buyurdu. **Kâmil insan, âleme nisbetle Rabb'tır.** Yani, anlam yönünden ve ruhaniyet itibariyle kâi-

nattaki her şeye oranla Rabb ve Malik'tir. Çünkü insan iki nisbete sahip ve bu nisbetleri kendinde birleştirmiş bir geçit ve yetkin bir nüshadır. Beyt :

Hakkın ayetlerinin görüldüğü varlık keşif ehlinin gözünde Hakkın aynasıdır.

Öyleyse varlığın zahirine bakma zira yokluğun arazlarıdır; batınına bak, Hakk'ın zatıdır o.

Çünkü Allah onu halife kıldı. Böylece kâmil insan halkın istediğini batını yönüyle Allah'tan alıp cismanî yönüyle onlara ulaştırır. Dolayısıyla bu iki yönü kendinde topladığından hilâfet insana lâayık görüldü. Eğer, 'halife güçsüz ve aciz bir kimse için gereklidir, oluşların ve mekânın yaratıcısı, mülkünü yönetmek için halifeye nasıl ihtiyaç duyar?' diye sorulursa şöyle deriz : Evet Allah mutlak kudret sahibidir, ama onun güçsüz kullarının halifenin yolgöstericiliği olmaksızın gizli sırlara ve Tanrı mülkünün bilgisine ulaşmaya güçleri yetmez. Kaldı ki insanın gücü, melek görmeye bile yetmez. Allahü Tealânın buyurduğu gibi : «Eğer onu -yani Peygamberi- bir melek yapsaydık yine bir insan şeklinde yapardık ve onları yine düştükleri kuşkuya düşürürdük» (En'am : 9). Beyt :

Apaçık görünen şeylerle Tanrıya varılama-
dığı için peygamberler Hakk'ın temsilcileridir.

Bunun için Allahü Tealâ onlar vasıtasıyla ilâhî marifete ve yüce sırlara erişmeye güç yetirsinler diye yaratıklarıyla kendi arasında nebî ve velileri halife tayin etti. Onun, yani Âdem'in, çocuklarını da halife kıldı. Böylece Cenâbı Hakk Adem oğullarına içlerinden kâmil olan nebî ve velileri halife kıldı. Bunların dışında kalanlar da kendisine ilişkin işleri yönetsin diye bu hilâfetten pay aldı. Nitekim Resulullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: «Hepiniz çobansınız ve sürünüzden sorumlusunuz». Söz gelimi bir başkanın ülkesinde, yahut bir ev sahibinin evinde en alt düzeyde sorumluluğu olan bir kişinin kendi varlık ülkesindeki sorumluluk ve hükümlanlığı gibi. İş böyle olunca hilâfetin en ulu makamında kâmil insan yer alır.

İnsan kendi kişiliğinde Rabblik ve kulğun ikisini de taşır. Bunun için insandan başkası kendisindeki kuvvetten dolayı Rabblik iddiasında bulunmadı. Alemdeki yaratıkların hiçbirisi kendisinin Rabb olduğu, Rabblik sıfatı taşıdığı iddiasına kalkışmamıştır. Sadece insan kendinde bulunan Rabbânî kuvvet ve İlâhî kudret yüzünden bu davaya girişti. Kalb gözü açılmadan, Rabb'lığa ilişkin bu nitelikleri kendilerinde görenler, bu özelliklerin aslında salt anlamda kendilerinden kaynaklandığını sandılar, ve bu sanıyla «ben en yüce Rabbim» savında bulundular. Firavun ve Nemrut bunlardandır. Bazıları ise mutlak hakikatin kendilerinde yan-

sıdığı kadarıyla rabb'lık kudretini içlerinde duyarak ilâhlık -ben hakk'ım- davasına girdiler. Ebâyezid ve Hallac Mansur -Allah ruhlarını kutsasın- gibileri de böyledir. Ama bu «ben» ile diğer «ben» arasında çok büyük farklar vardır. Beyt :

Allah'ın lâneti kafadaki «ben»e, Allah'ın rahmeti vefadaki «ben»e.

Ve âlemde insan dışında hiçbir yaratık kendi zatıyla kulluk makamında sağlamca durmadı. Yani bu makamda insandan başka hiçbir varlık sağlam ve derinlemesine kulluk özelliği taşımadı. Bu özelliği yüzünden de söz konusu rabb'lık kuvvetini ve ilâhi özellikleri diğer şeylerde görerek bu özelliklerin aslında o varlığın salt kendinden kaynaklandığını sanabilir. Sonunda da ona kulluk etmeye karar verir. Putlara tapanlar gibi. Böylece varlıkların en aşağı seviyesindeki cansız şeylere ve taşlara kulluk eder. Gerçekte bu tapınma hakikat ve marifet ehline yine Hakkadır. Hakikati araştıranların çoğuna göre şu ayet-i kerime ile buna işaret edilmektedir : «Rabbın ancak kendisine tapmanıza hükmetti» (İsrâ : 23). Burada «kaza-hükmetmek», takdir etmek anlamındadır; yoksa sadece gereklilik bildiren bir emir anlamına değil. Dolayısıyla kaza-hükmetmek takdir anlamına olunca, takdire aykırı davranılamayacağına göre, herkesin yaptığı ibadet aslında Allah'a olacaktır. Ol-

gun kişilerle eksik kişiler arasındaki fark hakikat ve onun görünüşünü değişik algılamalarından doğar. Nitekim Gülşen-i Râz adlı eserinde Şebüsteri diyor ki :

Eşya varlığın görüntüleri olduğu için hepsi sonunda put olur çıkar.

Doğru düşün, ey akıl sahibi, put, varlık yönünden batıl değildir.

Kafir putun mahiyetini idrak etse kendi dininde şaşkına döner

Putta görünen yaratıktan başka bir şey görmediği için, sırf bu yüzden kafirdir o.

Ve sen, putta gizli Hakkı görmüyorsan eğer, İslâm'a göre müslüman denemez sana pek.

Hakk'la aralarında perde olanların çoğu, kesinlik nuruna sahip olmadıklarından ve Hakk'ın gözüyle görmediklerinden dolayı, Mutlak Cemali oluşların meydana geldiği, şekil ve renklerin zuhur ettiği yerlerde görüp o Cemal ve Kemal'i bu yerlerin kendisiyle kıyas ettiklerinden Tevhid Hakikati'nden habersizdirler. Ama Tevhid ehli gerçek mabudun mutlak zatını her şeyde, her durumda görür ve bilir. Beyt :

Zatı ve sıfatları seyretmek kime nasib olmuşsa suret ile gerçek onun gözünde bir değildir.

Onun meşrebinde şarap ve su bir olur, onun mezhebinde mescid ve kilise bir olur.

Rabb'lık özellikleri taşıması itibariyle merteye bakımından insandan daha izzetli

kılınmış bir yaratık olmadığı gibi kulluk özellikleriyle de ondan daha zelif kılınmış bir yaratık yoktur. Rabb'lık tüm mertebelerin en yükseğı olduğu gibi onun karşıtı olan kulluk da tüm mertebelerin en aşağısıdır. İnsan bir yüzünde Rabb'lık özelliklerini, diğer yüzünde ise kulluğun eksikliklerini gösteren iki yönlü bir aynadır. En güzel biçimde yaratılmış (ahsen-i takvim) olan Rabb'lık yönüne bakarsan onun bütün varlıklardan daha yüce, daha güzel olduğunu, kulluk yönüne bakarsan bütün kâinattan daha aşağı olduğunu görürsün.

Eğer, şu geçen şeyleri anladıysan sana insandan ne kastedildiğini bildirmiş oldum. İnsani gerçeğe ait perdeleri kaldırdım ve kapalı kalmış anlamları açtım. Kalb gözünle onun (insanın) izzetine bir bak ki, en güzel isimlerle nitelenmiştir ve o isimler de onu ister. Onu isteyenler onun izzetini biliyor. Buradan insanın şerefini kolayca anlarsın. Çünkü istenilenin şerefi isteyenin şeref ve izzetine göredir. Bütün İlâhî İsimler insani hakikati isterler. Tivratta şöyle anılır: «Ey Adâm oğlu, seni kendi varlığım nedeniyle; eşyayı ise senin varlığın nedeniyle yarattım». Ve onun bu isimlerle zahir oluşundan, o isimlere tam anlamıyla gereksinmesinden insanın zilletini anlarsın. Çünkü başkasının hükmü altında kahrolmaktan daha aşağılatıcı ve başkasının varlığına muhtaç olmaktan daha şiddetli bir zillet yoktur. Bu

noktanın anlaşılmasında güçlük bulunduğundan Şeyh hazretleri okuyucularını burasını iyi anla şeklinde uyarır. İnsan batın yönüyle rabb, zahir yönüyle kul olduğundan onun âlem ve Hakk suretlerinden çıkarılmış bir nüsha olduğunu bilirsin. Bu iki sûrete 'iki el' denmiştir. Nitekim Allahü Tealâ İblis'e şöyle demişti : «İki elimle yarattığım şeye secde etmekten seni alıkoyan nedir?» (Sâd : 75). Oysa insandan başka bütün yaratıklar tek elle yaratılmışlardır. Çünkü insan ya melek gibi Cemal sıfatının yahut azap melekleri ve şeytan gibi Celal sıfatının kendisinde tecelli ettiği bir varlıktır. İnsan bu bütünü içinde toplayan, karşılıklı iki denizi birleştiren ve bu iki denizin birbirine taşmasını önleyen bir geçit-varlıktır. Bunun anlamı arifler ve yetkin kimseler için açık seçiktir.

ŞİT (AS)'IN KELİMESİNDEKİ NEFS HİKMETİNİN ÖZÜ

Fass, Hikmet ve Kelime'nin anlamlarını daha önce açıkladığımız için burada tekrar etmeye gerek duymuyoruz. 'Nefs' sözlükte, nefesi dışarıya göndermek, yani üfürmek anlamındadır. Nitekim aşk ve sevdada gibi coşkun hallerden oluşan bazı hastalıkların iyileşmesi için afsun edip üfürürler. Buradaki nefesi dışarıya gönderme olayı 'Rahmanî Nefes'ten istiâredir. Yani mümkün şeylerin mahiyetleri üzere varlığı bereketlendirmekten, ya da bir nebînin kalbine ilâhî bir bağışla bilgi göndermekten müsteardır. Bir Kudsî Hadis'te şöyle buyuruyor: «Muhakkak ki Ruhu'l-Kuds benim ruhumdan üfürüldü. Hiçbir nefis rızkını tamamlamadıkça ölmeyecektir. Ancak rızkı güzel istemelisiniz.»

'Şit', İbrânî dilinde, 'Allah bağışı' demektir. Hakkın feyz mertebesine ilişkin olan ilim ve hikmetlerin ortaya çıkması, bağış ve üstünlük yoluyla olup gerçekleşmesi çalışmaya bağlı değildir. Ruhani hakikatin Şit'e ve nefse ilişkin hikmetin Şit (A.S.)'a ait kelimeye özgü kılınışındaki ilişki şudur: Hz.

Şit ikinci insandır. Mutlak feyzen ortaya çıkan her bilgiyi bağış yoluyla edindi. Adem, oğlu Habil'in ölümünden sonra acı ve ızdıraplarını dindirmesi için Allaha bir çocuk dileyince, Cenabı Hak ona Şit (A.S.)'ı bağışladı ve Şit'e verilen her şeyin külfet ve çalışmakla değil sırf vergi ve bağış yoluyla olduğundan Şeyh hazretleri, İlâhî vergi ve Rahmani bağışları ona özgü kıldı. İlâhî hikmetleri Adem'e, Nefsî hikmetleri de Şit'e özgü kılınmasındaki incelik şudur : Adem, âlemin bütün mertebelerini kendinde toplayan ilk insandır. Bu mertebeye yakın olan, 'Sübhanî Feyz' ve 'Rahmanî Nefes' mertebesidir. Bu da varlığın, sonsuz bağış sahibi olan Allah'tan gerçeklikler ve oluşlar âlemine yayılması demektir. Söz konusu ilgi nedeniyle İlâhî mertebe, bütün mertebeleri kendisinde toplayan Adem'e özgü kılındı. İlâhî mertebeden sonra 'başlangıç' (mebdeyyet) ve 'varoluş' (mevcudiyet) mertebeleri gelir. Bu da ancak Rahmanî Nefes ve Sübhanî Feyz ile meydana gelip Şit Aleyhisselâm da varlığın kendisinde görüldüğü ikinci yaratık ve bağış olduğundan, Şeyh, nefse ilişkin hikmeti Şit'in kelimesine özgü kıldı. O, bu fassda Allah'ın vergi ve bağışlarından söz ederken buyurur ki :

Bil ki Hakk'ın vergisi bölümlere ayrılır. Söyle ki : Allah özellikle sadece nimet vermiş olmak için, ayrıca nimetlendirdiğinden hamd ve şükür gibi bir karşılık beklemek-

sizin ve cömertliğini göstermek üzere verir.
Beyt :

Gönlü taşan, cömertliği sınırları aşan kişi.
Sana ne mutlu. Senin lutfunun «niçin»i «ne
kadar»ı yoktur.

Senin verişin her türlü bulaşıklık ve hesap-
tan münezzehtir, ihsanın karşılık bekleme
meylinden uzaktır.

Bu bağışı Vehhâb isminden dolayıdır. Vehhâb isminden dolayı verilen nimetlerin tümü Cennet'te olur. Yani, Vehhâb isminden isteyene yeteneğine göre ulaşan bu bağışlar iki kısma ayrılır: Zâta ilişkin bağışlar ve İsimler'e ilişkin bağışlar. Kaynağı 'Zât' olan nimetlere Zâta ilişkin bağışlar denilir. Zât'a ilişkin bağışlar isimler ve sıfatlar aracılığıyla ortaya çıkar. Zira Allah Tealâ isimlere ait perdelerin ötesinden tecelli eder, zâtından tecelli etmez. Kaynağı 'İlâhî Sıfatlar'dan bir sıfat olan nimetler^o, 'isimlere ilişkin bağışlar' denilir. Bunun zât'tan ayrıcalığı vardır. Zât'a ilişkin bağışlar ancak İlâhî Tecelli ile olur. Hakkın zât'ı tecelli ettiğinde bütün isimleri içinde toplamış olan İlâh ve Allah ismiyle tecelli edeceğinden, söz konusu bağışın özelliğiyle nitelenmiş olan Zât, tecelli ettiği kulun sureti üzere ve yeteneğine göre tecelli eder. Çünkü İlâhî Zât'ın belirli bir sureti yoktur ki o suretle tecelli etsin. İlâhî zât saf bir aynaya benzer ve ona bakan kimse yeteneği ölçüsünde kendisini görür. Hak da ona yeteneği ölçüsünde belirir ve yüz gösterir. Beyt :

Görünen nesneler; üzerlerine varlık güneşinin ışığı düşen rengârenk camlardır. Camların her biri kırmızı, altın rengi veya sarı, hangi renkteyse güneşi de o renkte gösterir.

Zatî bağışların birçok mertebesi vardır. Bunlardan ilki 'Feyz-i Akdes'tir ki, Hakk'ın Zât'ından yine onun zâtına yönelerek bu bereketiyle 'A'yân-ı Sabite' ve onun yetenekleri meydana çıkar. İkincisi a'yân-ı sabite'den haricî külli tabiatlar üzerine ışıyan; üçüncüsü de külli tabiatlardan tek tek varlıklar üzerine dereceleri ölçüsünce ışıyan bağış mertebesidir. Bu İlâhî vergiler ayet-i kerîmede «Bizim buyruğumuz bir göz kırpması gibi ânidir» (Kamer : 50) buyrulduğu gibidir. Fakat isimler, sıfatlar, ortaya çıktığı yerler ve onu alanlar bakımından çoğalır ve artar. Fakat İsimler yönünden (Esmâ) gelen nimetler bunun tersinedir. Zira her biri belirlenmiş bir mertebeye bağlı olduğundan 'Rahîm' isminden sadır olan, 'Müntakim' isminden sadır olanın zıddıdır. Zatî nimetlerin masdarı Zatî İsimlerdir; Allah, Rab, Melik, Kuddûs ve bunlara benzeyen isimlerdir.

İsimlere ilişkin bağışlara gelince, bunlar bir örtü ile belirirler. Böyle bir belirlenme ile isimler birbirinden ayrılırlar. Zevk ve vicdan sahipleri ve marifet dostları Zâta ilişkin bağışların arasını ve her ismin tek tek tecellisini rahatlıkla ayırabilirler.

Tecelli üçe ayrılır: Birincisi 'Zâtî Tecel-

li'dir ve belirtisi Zât'dan fıskıran nurların, kendisinde tecelli olunan şeyin zât ve sıfatlarını darmadağınık etmesi ve telâş içinde bırakmasıdır. Buna «Yıldırım» da denir. Nitekim Hz. Muşaya böyle bir tecelli olduğunda, kendisinden geçmiş ve uzun süre kendine gelememişti. Fakat bazı ulular tam bir fena'dan sonra 'Hakkanî Bekâ' ile baki olup 'Zâti Nur' ve Zâti Cemal'i görürler. Onlara Zâti Tecelliden dolayı telâş ve yokoluş uğramaz. Bu makam Hz. Muhammed (S.A.-V.)'e, ona gerçekten varis olanlara ve onun yolunda gidenlere özgüdür. İkincisi, 'Sıfata ilişkin tecelli'dir. Bunun belirtisi de şudur: Eğer Allahü Tealâ Celâl sıfatiyle tecelli ederse, «Allah bir şeye tecelli edince ona baş eğdirir» anlamınca onda gönül alçaklığı (huzu) ve huşu ortaya çıkar ve eğer 'Cemal' sıfatiyle tecelli ederse onda acıma, bağış, sevinç ve dostluk meydana gelir. Üçüncüsü ise, 'Fiillere ilişkin tecelli'dir. Halktan uzaklaşıp, onlardan gelen iyilik ve kötülüğü, fayda ve zararı «Onlara bir iyilik gelirse 'Bu Allah'tan'dır' derler, bir kötülüğe uğrarlarsa 'Bu, senin tarafındandır' derler. De ki: 'Hepsi Allahtandır'» (Nisa: 78) ayetine göre gerçek fail olan Allah'tan bilmek ve eşyayı onun aleti olarak görmektir. Gerek Zât'a ve gerekse Esmâ'ya ilişkin olsun bu bağışların gerçekleşmesi yeteneklere göredir. Mesnevi :

Hakk canlara nur saçınca yaklaşanlar
eteklerini kaldırdılar.

O nur serpintisinden nasib aldılar, Tanrı'-
dan gayri olandan yüz çevirdiler.

Aşk eteğini girmeyenler nur yağmurundan
mahrum kaldılar.

Cenabı Hak bütün eşyaya eşit şekilde
tecelli eder, fakat ondan herkes yeteneğine
göre yararlanır. Bu durum Allah'ın «diledi-
ğini yapan» oluşuna ters düşmez. Çünkü Ce-
nabı Hakkın yaptığı her iş bir hikmete da-
yanır. Her şeye yeteneği ölçüsünce tecelli et-
mek de onun hikmetlerindendir. Söz gelimi
O, rahmet edilmesi gerekenden intikam al-
maz; intikam alınması gerekene ise acımaz.
Bunun tersine hareket etmek onun hikmeti-
ne aykırıdır. Bu, Allahü Tealâ'nın «Rabbi-
miz her şeye yaratılışını veren, sonra doğru
yola eristirendir» (Tâ-Hâ : 50) ayetinde be-
lirtilir. Nitekim Allah, 'ilim mertebesi'nde,
varlık alanına çıkmaya vesile olan meydana
çkarılmamış külli yetenekleri bağışladığı
gibi, 'ayn mertebesi'nde de varlık durumla-
rını kabul etmeye aracı olan meydana çı-
karılmış cüzî yetenekleri verir. Bundan do-
layı 'bu niçin yoksul oldu?', 'bu niçin zengin
oldu?', 'bu niçin isyankâr oldu?', 'bu niçin
itaatkâr oldu?', 'insan niçin insan oldu?'
'köpek niçin köpek oldu?' denilemez. Zira
İlâhî Hikmet her şeye ayn-ı sâbitesinin ge-
rektirdiği oranda ve yeteneğine göre verir;
sonra da ona göre doğru yola iletir. İşte bu

yetenekler gerek külli ve gerekse cüzi olsun, zikredildiği şekildedir. Dolayısıyla Allah, ilim mertebesinde, bütün a'yana yetenek şekillerini bağışlayıp, Feyz-i Mukaddes dolayısıyla de o a'yana dış varlıkta yetenekleri ölçüsünde perdeler koydu. Bunun için bir şey kendi başına yetenek sahibi olamaz; ancak 'Feyz-i Akdes' dediğimiz Zât aleminden gelen tecelliler sebebiyle kendisine bu varoluş kabiliyeti bağışlanır, Mesnevi :

Tanrı vergisine kabiliyet şart değil, kabiliyetin şartı onun vergisidir.

Bu mertebe ölçüyle olur. Bunun gibi hiçbir şey onun 'Feyz-i Mukaddes'i olmadan makbul olmaz. Bazan, gerek Zâti ve gerekse Esmâi olsun bağışlar, bağış isteyenin hal diliyle istemesinden meydana gelir. Yoksul bir kimsenin zenginin önüne çıkması gibi. Hal diliyle istemeye uygun olan beyt :

Bende ihtiyaçlar sizdeyse anlayış var
Susuşum huzurunuzda hitaptır halimî açıklar.

Bu yüzden o isteyenin hal diliyle istemesi gerekir. Hal ile istemekten anlayan için bu gerektiği gibi, istemeye sebeb olan şey için de bu gereklidir. Şeyh hazretleri burada yetenekle (istidâd) yeteneğe karşıt olan durumu birbirinden ayırmadı. Ancak «Füsûs el-Hikem» de ayırarak şöyle diyor : «Hakikatte ya dille, ya hal diliyle yahut da isti-

dat ile istemek gerekir.» Burada halin, istidat ve isteğe sebep olan durumu kapsadığı görülüyor. Burada hal kelimesi istek ve istidatı kapsamasaydı, zamirin hal ile istemeye döndürülmesi doğru olmazdı. Zira bazan bağış, bağış yapılan kimseye ansızın, istemeden ulaşır. Bu şekildeki bağış istidat diliyle İlâhi İsimler ve a'yân-ı sabitenin isteğiyle olur. İstidat ile hal arasındaki ayrım şudur: İstidat sahibi olanların çoğu istidat ve yeteneği bilmez; ancak 'Aktâb' ve 'Ef-râd'dan, arifler ve keşf sahiplerinden olup kaza ve kaderin sırrına ve a'yân-ı sabiteye vakıf olanlar bilirler. Fakat hal sahibi olanlar bilirler ki, istemeye sebep olan o andaki durumlarıdır. **Yahut da söz ile istemek gerekir.** Dilek bazan, ya belirli bir işte «Rabbim benim ilmimi artır» gibi sözle olur, yahut da belirlenmemiş bir işte, örneğin «Bana hakkımda doğru ve hayırlı olanı ver, muhakkak sen halimi ve hakkımda doğru olanı bilirsin» diye dilek tayin etmeden, sevgiliye istek ulaştırılır. Nitekim şair şöyle diyor :

İşime sevgiliyi vekil bıraktım tümüyle
İster beni ihya etsin isterse telef.

Söz ile istemek de ikiye ayrılır; bunlardan birisi insanın kendi tabiatının gerektirdiği şekilde istemesidir. «İnsan aceleci yaratıldı» ayetinde bildirildiği gibi, dileğe sebep olan şey dua edenin aceleci tabiatıdır.

Bu kısım, eğer dilek yeteneğe uygun olursa meydana gelmesi kolay, yoksa zor olur. «İşler vakitleriyle rehnedilmişlerdir» ölçüsünce her iş bir zamana ve saate ayarlanmış tır. Bunun için eğer vakti gelmediyse o işin meydana gelmesinde acele etmek faydasızdır. İkincisi, İlâhî emre uygun bir şekilde istemektir. Bu emir «İsteyin benden, vereyim» (Mû'min: 60) emridir. Böylesine istekte bulunanlar kulluğuna kendi nefsi isteklerini karıştırmamış olanlardır. Onların istedikleri ancak Allah'ın istedikleridir. İsteklerinin gerçekleşmesi ihtiyaçlarının giderilmesi şeklinde düşünülmemelidir. Çünkü bu mertebedeki saadet sahipleri dünya ve ahireti istemekten uzak; istek ve ihtiyaçtan arınmış bir durumdadırlar. Eğer halleri istemeği gerektirirse isterler; tasarruf ve iradesini ona teslim edip susmak gerekince de susarlar. İşte bu ikinci kısımda anlatılan istek, hikmet ve marifet gereği olan istektir. Çünkü böylesine isteyen uyrukları üzerine tasarrufta bulunan ve hükmeden mâlik bir emirdir. Uyruğu ister dünya halkı olsun, isterse ülke veya aile halkı olsun; yahut varlık ülkesinin ruhânî veya cismanî kuvvetleri olsun bu böyledir. Bu kuvvetlerden bazıları emirin dua ve isteği üzerine harekete geçer, bazıları da kaza gereği teslimiyet ve dinginlik üzeredirler. İşte bu anlatılanlardan birisine sahip olan o kimseye aklın ve şeriatçe her hak sahibine hakkını ulaştırmak

için didinmesi gerekir. Hz. Peygamberin -Allahın selâmı üzerine olsun- «Ailenin, nefsinin, gözünün zevcenin ve seni ziyaret edenlerin senin üzerinde hakları vardır» hadisi bu anlama işaret eder. Yani ehlin olan yakınlarının, varlık evinde ehlin olan ruhânî ve cismanî kuvvetlerin senin üzerinde hakları vardır. Üstüne düşen görev onlara karşı sorumluluklarını yerine getirmendir. «Nefsin sana bir bağıştır, ona yumuşak davran» sözü gereğince nefsinin bile senin üzerinde hakkı vardır. Şeriatin koyduğu ölçüler içinde yemek, içmek ve giyinmekten hakkı olan şeyi vermek gerekir. Bunun gibi gözünün de senin üzerinde hakkı vardır; uyku gibi şeylerden onu alıkoymamalısın. Eşine karşı da görevlerin vardır; ona iyi davranmalı, yaklaşmalısın.

Hazreti Peygamber (A.S.) Abdullah b. Amr b. Âs'a şöyle buyurdu : Duydum ki hep oruç tutuyor, hiç iftar etmiyormuşsun. Yani bana geceleri namaz kılıp hiç uyumuyormuşsun diye haber geldi. Böyle yapma. Muhakkak ki gözünün üzerinde hakkı vardır. Ehlinin de üzerinde cinsi münasebetten doğan bir hakkı var. Oruç tut ama iftar da et. Hem namaz kıl, hem uyu.

Hazreti Sadreddin Konevî 'İcaz el-Beyan'da şöyle buyuruyor : «Bana şeyhim, imamım, kâmillerin imamı -Allah O'ndan razı olsun- dedi ki : Kuvvetlerden hiç bir kuvvet

yoktur ki yaratıldığı amaçla kullanılmamış olsun. Bu hakikatin bilinmesi Hakk'ın huzurunda bu kuvvetlere hakkını teslim etmeyi ve onları yaratıldıkları üzere Hakk'ın yoluna harcamayı gerektirir. Bu kemâlin ne olduğunu bilenler katında, kemâl sıfatlarla nitelenmiş bir mertebedir. Ey kardeşim sen bunu bilenlerden ol inşaallah,»

NUH (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ SUBBUHÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Kuddûs', mukaddes anlamına geldiği gibi 'ba' harfinin üstün okunmasıyla ism-i mef' ul kipine göre 'musabbah', yani tesbih edilen anlamına da gelir. Hazreti Nuh ile Subbuhî Hikmet arasındaki ilişki şudur: Nuh'un yaratılışında tenzih etmek, yani Allah'ı noksan sıfatlarından aklamak üstün bir yer tutuyordu. Çünkü her peygamber ümmetini, varlıkların çelişkilerinden arı olan Allah'a çağırılmış ve kendi durumlarının dışında özellikler atfedilmiş ilahlara tapmaktan alıkoymaya çalışmıştı. Nuh (A.S.)'ın kavminde de putlara tapmak yaygındı. Nuh onları putlara ibadet etmekten uzaklaştırmaya çalışırdı. Bundan dolayı Allah'ı 'tenzih' etmeye ilişkin 'Subbuhi Hikmet' Nuh'un kelimesine uygun görüldü. Bu hikmetin Nefsi Hikmet'ten sonra gelmesinin nedeni, İlâhî ve başlangıç mertebelerinden sonra Ruhlar Aleminin gelmesidir. Onlar Hakk'ı noksan sıfatlardan tenzih ederler. Çünkü bunların bütün olgunlukları bilfiil var olanlara oranladır ve eksiklikleri de ihtiyaç ve imkânlarının belirlenmiş kadar olmasındandır. Bu-

nun için Hak ancak ihtiyaç ve eksiklikten tenzih olur. Tenzihî sıfat Ruhlar Alemi'ne galip ve uygun olduğundan bu hikmetler Nefsi Hikmet'in ardına eklendi.

Hak Tealâyı tenzih eden kuldan tenzih etmek, tenzih edilmiş olan Cenabı Hakkı sınırlamak ve kayda bağlamaktır. Çünkü tenzih eden kul, tenzih kabul etmeyen cisimlere ait işlerden ve varlıkların çelişkilerinden hatta insani olgunluklardan Cenabı Hakkı ayırmış olur. Bu mertebenin dışındakiler için durum böyle değildir. Çünkü bütün varedilmiş şeyler sırlarıyla Cenabı Hakkın görüldüğü yerlerdir. Allah «Nerede olursanız olun o Sizinle beraberdir» hükmünce bunlarla beraberdir. Bir yönden bu suretlerde görünen Hakk'tır; suretler aslında Hakk'ın, yaratılıştaki ise halkındır. Nitekim Mevlânâ Nizameddin Nişaburî, «Kulum sana beni sorunca de ki, muhakkak ben yakınum» (Bakara: 186) ayeti hakkında şöyle der: «Alemin zerrelerinden hiç biri yoktur ki Hakkın nuru ile kuşatılmış olmasın. O nur o zerrelelere varlıklarından daha yakındır, ve Allah'ın ilminden, sanatından, icadından soyutlanmış değildir. Bu konudan fazla söz etmek hayal dışında bir şeyi açığa çıkarmaz.»

İtlak da bu nitelikle nitelenmiş olan Allahı kayda bağlamaktır. Bunun altında ancak kayda bağlanmış bir varlık vardır. Ten-

zih eden kul Allah'ın mertebesini diğer kayıtlardan yüksekte tuttuğu mutlaklama yüzünden kayıtlı bir varlık tasavvuruna sahiptir. İşte bu söz konusu mutlak kılışı ile Allah'ı yüceltir. Bir durumu Allah hakkında mutlak saymanın nedeni budur ki, böylesine bir mutlak sayış saf anlamda kayıtlama demek olup gerçek mutlaklaştırmaya aykırıdır. Gerçek mutlaklayış aslında kayda bağlamanın zıddı değil; belki varlığın gerçekliğini, birlik ve çokluğunu içine alan bir mutlaklayıştır. Oysa tenzih edişi akli olan kimse marifetçe eksik olduğundan Mutlak Varlık tasavvuru, kayıtlanmış ve sınırlandırılmış bir tasavvurdur.

Bunun gibi, Allah'ı 'teşbih' edenler de onu kayıtlamışlardır. Çünkü teşbih Mutlak Varlığı sınırlamak ve kayda bağlamaktır. Teşbih ve tenzihi bir araya getiren kimse gerçek arif ve dikkatli bir kâmilidir. Nitekim Hazreti Şeyh Füsüs el-Hikem'de : «O halde tenzih edersen onu bağlamış olursun, teşbih edersen onu sınırlı kılmış olursun. Eğer her iki emri birleştirirsen doğru yolu bulur ve marifet ehlinin önder ve efendilerinden olursun.» Allah'ı zatı ve hakikatinin gereği tenzih etmek, onu kainatın tezahürlerinden soyutmamaktır. Allah'ın teşbihi ise onun evren aynasında görünüşü ile oluş ve şekillerin birbirleriyle ilişkisi itibariyledir. Gerçek arif her iki tarafta Hakk'ın nuru ile Hakk'ı gözler.

Hakk'ın kullarından bilmelerini istediği şeyi bil. Yani «Bilinmeyi istedim ve varlıkları yarattım» kutsal sözünün hükmünü. «Ben cin ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım» ayetinin de hükmünü bil. O şeyi şeriatlerin dilleriyle getirdi. Hakk'ın kullarından kendisini bilmelerini istediği gerçek yol, nebi ve resullerine indirdiği şeriatler diliyle getirilen kanıt ve bildirdiği marifet sırlarıdır. Kısaca bilmen gereken Allah'ı nitelemek konusundadır. Yani Hakk'ın nitelenmesinde tenzih ve teşbihi bütünlemektir. Çünkü Allah, kendini hem tenzih ve hem de teşbih etmiştir. Nitekim bir ayette tenzih ve teşbihi bir araya getirdi: «Leyse ke-mislihi şey'ün» yani, «Hiçbir şey ona benzemez.» Bu ayette «kâf» harfinin fazladan (zaid) düşünüldüğünde ayet tüm şeylerin ona herhangi bir yönden benzememesi anlamına gelir ki, bu tenzih ifadesidir. Ayetin devamında «O işiten ve görendir» buyurulması ise teşbihi gösterir. Çünkü bu nitelikler hem Allah'a hem de kullarına verilir. Eğer 'kâf' harfi fazladan değilse ayetin birinci yarısında da teşbih sözkonusu olur. Çünkü bu halde ayet, «mislü mislihi şey'ün» yani, «hiçbir şey onun benzerinin benzeri değildir» şeklinde bir anlama gelir. Böylece 'benzeri' kelimesinin yinelenmesiyle 'Allah'ın hiçbir şeye benzemediği, şeklindeki deyiş anlam değiştirmiş olur. Hazreti Şeyh Fütubat'ta buyu-

rurlar ki; «Kâf'ın fazladan olmaması halinde ortaya çıkan diğer 'benzeri' kelimesinden 'insan' kasdedilir. Bu durum «Allah Adem'i kendi suretinde yarattı» hükmüne göredir.» Bu ayetin ilk bölümündeki tenzih-teşbihin kaynağı, ikinci yarısındaki «O işiten ve görendir» deyişinde teşbihe ilişkin bir anlam olmasına karşılık da tenzihin kaynağı bulunur. Çünkü 'O' zamiri kendisine dayandırılan şeyden önce gelir ve kendisine dayandırılan şey 'elif-lâm'lı olursa münhasır olma anlamı ifade eder. Bu feshat ve belagatta ünlü bir kuraldır. Sözgeleşi şu örneğe bakalım: «fülânün Hüve'r-Recülü» yani «falan kimse erkektir». İşte buradaki erkeklik yalnızca o falana özgüdür, başkasına değil. Bunun gibi, sözkonusu ayetin ikinci yarısında geçen «ve hüve's Semiu'l-Basir» yani «ve o işitici ve görücüdür» deyişindeki 'işitcilik ve görücülük' gerçek anlamda yalnızca 'o' zamiriyle ifade edilen Allah'a özgüdür. Seçkin insanlar buna dayanarak Kur'an'da geçtiği gibi tenzih ve teşbihi birleştirirler. Eğilimleri yalnızca birine değil, her ikisinedir. İşte bunun için tenzih ve teşbih konusunda sınır aşılmalıdır. Hakk'ın nitelenmesinde şeriatın diliyle belirlenen teşbihi sıfatlar konusunda akıl haddini aşmamak gerekmektedir. Şariat kendisine bu konuda birşey bildirmeden böyle birşeye girişmemelidir. Beyt :

Deneyci akıl burada kısırdır, çünkü bu ol-
gunluk bilginin sınırından daha kötüdür.

İş bunun aksine olunca tenzih ve teş-
bih etmelidir ancak. Çünkü bu alem Hakk'-
ın sûretidir ve Hakk, bu aleme, kendine
nisbetle kontrol edici güçler bütünü demek
olan bir ruh gibidir. Hazreti Peygamber,
Hakk'ı bilmeyi nefsi bilmeye bağlayıp
«Nefsini bilen Rabbını bilir» buyurmuşlar-
dır. İşte böylesi bir akılla Allah'ı bilmek onu
sonradan olan şeylerin yani yaratılmışların
özelliklerinden tenzih etmektir. Demek
odur ki, Cenabı Hakk'ı saf anlamda yara-
tılmış şeylerin alametlerinden ve imkan
aleminin çelişkilerinden tenzih etmektir.
Çünkü Cenabı Hakk'ı tenzih etmek aklın
şanındandır.

Arif iki marifete sahiptir: Biri şariat-
lerin getirdiğinden önceki marifet, diğeri
şariat koyucudan edindiği marifet. Bu ikin-
cisi Kur'an ve hadislerde bildirilenlerde ol-
duğu gibidir. Fakat bu ikinci marifetin
şartı Allah'ın gönderdiğini ona geri çevir-
mektir. Şariatlerin getirdiğinden önceki an-
layış ve irfan ile, akıl ve tefekkürün gerek-
tirdiği ölçülerde ilahî tenzih meydana gelir.
Doğrudan şariat koyucu olan Allah'tan edi-
nilen marifet özünde ise tenzih ve teşbihin
arasını birleştirmek vardır. Beyt :

Elini Allah'ın sözüne ve Resul'e ait haber-
lere uzat; bu ikisi dışında ne görüyorsan
efsane ve hevestir.

Arif olan kimseye düşen, şeriatın getirdiği neyse onu öylece Allah'a döndürmektir. Kur'an-ı azim ve peygamber haberlerinde geçen ve sanki onu cisimlendiriyormuş izlenimini veren, kişileştiriyormuş sanısını uyandıran söz ve benzetmeleri -'Allah arşın üzerini kapladı', 'Allah'ın eli onların eli üstündedir', '(Ey Musa) gözümün önünde büyüyesin diye senin üzerine benden bir sevgi koydum' - gibi ayetleri, -'Cebbar Allah ayağını ateşe bastı', 'Avucunu omuzumun arasına koydu ve güldü', 'Rabbimi kıvırcık saçlı bir genç suretinde gördüm' - gibi şerefli sözleri yorumlamaksızın doğrulamalıdır. Eğer bu sözlerin hakikatleri kendisine açıldıysa kendine aittir. Yoksa şeriatlerin diliyle bildirildiği üzere ve «Bir şey konusunda çektiğinizde onu Allah'a havale edin.» emri gereğince Hakk'a teslim olunmalıdır. Onun için. Ebû Hanife Hazretleri bu konuda aynı düşüncüyü besleyerek tevili uygun görmemiştir. 'Fıkh ul-Ekber'inde: «'Kudret eli' sözünün anlamını tevil etmek caiz değildir» buyurmuştur. Beyt:

Akıl ayağıyla yürünemez bu yol. Bilgiyle onu idrak olası değil.

Bu yolda menzil umudu olmadığı için kimse-
nin hayretten kazancı yok.

Eğer kendisine ilim açılırsa, bu keşif, önce geçen Şit Aleyhisselam'ın kelimesin-

deki hikmete ait fass konusunda, ilahî zat'tan gelen bağış gibidir. Sonuç olarak, Hazreti Şeyh'in demek istediği tevil etmenin olumsuz bir şey olduğudur. Nitekim 'Fütuhat'ın önsözünde şöyle buyurur: «İstiva (kaplamak, yönelmek) manevî ve akledilebilir bir hakikattir. Kendisine Zat hakikati verilmiş her kişiye nisbet edilebilir. Ancak istiva'nın zahiri kullanımı konusunda bizim için külfete katlanmak gerekir.» Bu konuda devamla: «Bulut denizi Allah ve yaratıklar arasında bir geçit, bir kıstaktır. Bu denizde mümkün varlıklar alim, kadir ve diğer bütün isimlerle nitelenmiş oldukları gibi Hakk da hayret, gülmek, sevinç gibi belirlenmiş ve evrene ilişkin niteliklerin birçoğuyla nitelenmiştir. Bu durum Hakk için bir iniş, bizim içinse bir yükseliştir.» Beyt:

Ey kardeş, o menzil için sana yol verilmediğine göre neden yürüyüp duruyorsun?
Kendi aklın birşey bildirmiyor, susmanın yeridir, neden konuşup duruyorsun?

İDRİS (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ KUDDUSİ HİKMETİN ÖZÜ

'Kuddûs' kelimesi 'takdis'ten türemiştir. Mukaddes anlamına gelir. Takdis kelimesinin sözlük anlamı temizlemektir. İstilahta ise Cenabı Hakk'ı şanına yakışmayan imkân ve ihtiyaçtan, oluşa ait noksanlıklardan ve bunlara benzer sıfatlardan temizlemeye ve arındırmaya denir. Bu isim nitelik olarak Subbûh isminden daha çok şiddet ve belâğat ifade eder. Onun için Subbuh-Kuddûs tabir edilerek Kuddûs sözü sonraya alınır. Buna dayanarak olgunluk derecesine yakınlığı yönünden Subbuhî hikmetten sonraya konuldu. Bununla birlikte Nuh (A.S.) zaman bakımından İdris (A.S.)'dan sonradır ve bu yönden teşbih, kapsayıcılığı dolayısıyla tenzihi içine alır. Oysa takdis, tenzihi içine almakla kalmaz aynı zamanda makamının daha kapsayıcı olmasından dolayı nitelik ve nicelik yönünden olgunluk derecesine daha yakın olur. Nuh (A.S.)'ın tenzihi akli bir tenzihti; İdris (A.S.)'ın tenzihi ise akli olması yanında nefsi idi de. Kendinden önceki Subbuhî hikmetle ilgili olduğundan Hz. İdris'e de Kuddû-

si hikmet özgü kılındı. Tam bir riyazetle nefsinı beden uğraşlarından, akıl ve ruhunu düşük sıfatlardan ve hayvani ahlâktan takdis kılıp arıttığından ruhaniyeti hayvaniyetine üstün geldi ve çoğu zaman bedeninden kurtulup göklere yükselerek meleklerle karıştı, mücerret ruhlarla oturdu, onlarla dostluk kurdu. Onaltı senë yemek, içmek ve uyumaktan kesilip sırf akıl ve saf ruh oldukları da meşhurdur. Özetle, takdis her şeyden yüce olduğundan Cenabı Hakk ona yücelik bağışladı. «Onu yüce bir mekâna kaldırdık» ayetinde belirtildiği üzere Allah, onun şanını yüceltti. Bu nedenle Hazreti Şeyh Allah ondan razı olsun- de Mekân ve Mekânet konusunu bu fassa ayırarak tefsir ve açıklamasına geçip buyurdu ki: Yücelik ikiye ayrılır. Birincisi mekân yüceliğidir. Eğer bu Mekân'ca yükseklik Hakk'a nisbet olursa bu «O Rahman Arş'ı istilâ etmiştir» (Tâ-hâ : 5) ayetinde işaret buyurulduğu gibidir. Arş, bütün cisimleri için alan uzaydır ve bütün mekanların en yücesidir; Rahman da onu istilâ etmiştir. Onun için mekân yüceliği zuhuru, isimler ve sıfatları itibariyle tahakkuk eder. Fakat Allah Zât'ı dolayısıyla mekândan münezzehtir ve aşkındır. Ve'l-Amâi «kavlühü»ye yöneltilmiştir. Yani Hz. Peygamber'in «Allah amâ'dadır» sözü, isimleri, sıfatları ve zuhuratı itibariyle Hakk'ın tahakkuk ettiği mekâna işaret eder. Bu şerefli hadisin geliş

sebebi şudur: Bir arabî Hz. Peygamber (S. A.V.)'den, «Ey Allah'ın Resulü, Rabbimiz yaratıkların varedilmesinden önce hangi mekândaydı» diye sormuştu. Hz. Peygamber: «Hava üzerindeki amâ'da idi, hava altında değildi» buyurdu.

'Amâ', sözlükte ince bulut demektir. Çünkü duyularla algılanan şeylerin altında ve üstünde hava olması gerektiğinden, Hz. Peygamber bunu olumsuzlayıp öyle amâ'ki, onun altında ve üstünde hava yoktur buyurdular. Ama', bu kavmin ıstılahında, Ahadiyet Mertebesi demektir. 'Vahidiyet' isim ve resim belirlemesinden, nitelemelerden temizlenmiş bir mertebedir. Bu mertebeye Amâ' denilmesi bütün mahlukun idrak gözlerinin onu müşahededen aciz olduğu içindir. Bazıları Amâ' mertebesinin Vahidiyet mertebesi olduğunu söylemişlerdir. Mutasavvıflar, ince bulutun gök ve yer arasında perde oluşu gibi, 'Ahadiyet Mertebesi'de Ahadiyet Göğü ile Kesret Yer'i arasında örtüdür derler. Uygun olan anlam da budur. Gök, Rabbanî sıfat ve isimlerin, ilâhî tezahürün mekânı yerinedir. Buna Hak Tealâ'nın «Gökte de ilâh, yerde de ilâh O'dur» (Zuhruf: 84) veya «Sonra göğe yöneldi» (Bakara: 29) ayetleri; Hz. Peygamber'in «Allah her gece dünya göğüne iner» sözleri ile bunlara benzer ayet ve hadisler işaret eder. Bu zuhur yerleri ve eşya Cenabı

Hakk'ın isim ve sıfatlarına mekân mesabesinde dir.

İkincisi ise Mekânet yüceliğidir. Yani mertebe ve makam yüksekliğidir. Bu Allahü Teâlâ'nın «O'nun yüzü (zâtı)ndan başka her şey helâk olacaktır» (Kasas: 88) ayetindeki gibidir. Eşyanın helâk olmasından sonra baki kalmak, herşeye dönüş ve alış yeri olmak ve Ulûhiyet sıfatıyla tek olmak en büyük mertebedir ve bunun üstünde bir mertebe tasavvur edilemez. İnsanlar ilim ve amel arasındadırlar. Amel, mekân yüceliği içindir, yani amel, onu yapan için yüce bir mekân kazandırır. İlim ise mekânet yüceliği içindir, yani ilim, ona sahip olana yüksek bir mertebe ve büyük bir yer kazandırır. Mekân yüceliğinin amele ve Mekânet yüceliğinin ilme özgü kılınması, amelin cesedin işi ve ilmin de ruhun adeti olmasındandır. Bunun için 'Mekân' cesedin; 'Mekânet' ruhundur. Amelin ilme nisbeti, cesedin ruha nisbeti gibidir. İlim amelin ruhu ve amel de ilmin cesedidir. Öyleyse Mekân yüceliği amel edenlerin ve Mekânet yüceliği âlim olanların olur. İkisinin arasını birleştirenler ise iki yüceliğe birden ulaşırlar. Mesnevî :

Süleyman'ın yüzüğünün mührüdür ilim.
Bütün âlem suret ve candır ilim.

Hakikat şifrelerinin anahtarı ve yaratıkların karanlığına kandili ilimdir; varlık

silsilesinin düzeni ve şühud mertebesinin tavi da ameldir. Beyt.:

«İnsanlar ölüdür, alimlerse diri.
İnsanlar hastadır, alimler hekim
İnsanlar yetinmiştir lâkin alimler
Bu yetinmelerin üstündedirler
Nur göğüdür onlar, karanlığı olmayan
Alim yaratıkların başkanı
Diğer insanlarsa sadece üyesidir

Bir de erdem ve meziyetleri bakımından üstün kılınmış yücelik vardır. Allahü Tealâ şöyle buyurur: «Siz yücesiniz ve Allah sizinle beraberdir» (Muhammed: 35). Yücelikte Allah'ın sizinle beraber olması tecelli ve zuhuru açınsındandır. Çünkü mekân cisimlerin özelliklerindendir; yoksa Allah'ın, zatı itibariyle, cisimlerle aynı mekânde olması düşünülemez. Çünkü Allah zaman, mekân ve cisimlere ait tüm özelliklerden arınmıştır. Fakat Mekânet yüceliği manevî bir iş olduğundan Allah, isim ve sıfatlarıyla olduğu gibi insanla da tecelli eder. Mesnevî:

İlme dönsem onun eyvanıdır, cehle dönsem Onun zindanıdır.
Öfkeye ve savaşa dönsem O'nun kahrının aksi, barışa bağışlamağa dönsem O'nun şefkatinin aksi.

«Allah sizinle beraberdir» sözünden sonra Hak Sübhane hü «O sizin amellerinizi eksiltmeyecektir» sözüyle bu ümmeti şe-

reflendirdi. Böylece onlar Mekân ve Mekânet yüceliğini kendilerinde toplarlar. Yani bu «Ey Muhammed dininiz sizin amellerinizi azaltmaz ve yok etmez, aksine amelleriniz sebebiyle yüksek derecelere ulaştırır. Mekân ve Mekânet yüceliğini kuşatırsınız» demek olur. Sözü edilen bu yücelik, Hakkın türlü zuhur yerlerinde olan tecellisine yöneliktir. Böylece göresel değişmeler ve vehmi üstünlükler meydana gelir. Hakkatte ise böyle değildir. Ahadiyet Mertebe-si'ne oranla yücelik ve alçaklık düşünülemez. Cenabı Hakkın mertebe ve zuhur yerleri dolayısıyla bir şeyde olan tecellisinden, diğer bir şeyde olan tecellisi daha yüksektir. «Hiçbir şey onun benzeri gibi değildir» ayetinde olduğu gibi. Nitekim bu mertebeye mensup olmak eğer 'Kâf' harfi dolayısıyla olursa 'Leyse ke-mislihi şey'ün' demekle tecellide benzerlik ortadan kalkmış oluyor. Eğer 'Kâf' harfi olmazsa benzerinin benzeri olumsuzlanmış olur ki benzeri, «Allah, Adem'i kendi suretinde yarattı» hükmünce «insan» olur. Tıpkı Allahü Teâlâ'nın «Ben sizinle beraberim, görür ve işitirim» (Tâ-hâ: 46) sözü gibi. Bu mertebeye nisbet Allahü Teâlâ'nın Musa ve Harun (A.S.)'a olan sözü gibi ki, onlara «Ben sizin suretinizde tecelli ederim, işitir ve görürüm; siz de benimle işitici, görücü ve benimle Alim Mürîd ve Kâdir'siniz» demek istedi. Yine «Ben acıktım, beni doyurmadım» anlamındaki kudsî hadis gibi..» Mesnevî'de olduğu gibi:

Hakk'tan Musa'ya bir hitap geldi «Ey ay doğuşunu koynunda gören

Seni İlâhî nurumla aydınlattım. Ben Hakk'ım. Hasta oldum da beni görmeğe gelmedin»

«Ya Rab» dedi Musa «Sen her türlü eksiklikten münezzehsin. Akıl karıştı; bu sözü açıkla, lutfet»

«Eğer seçkin, has bir kulum hasta lursa, o benim, dikkat et.

Özrü benim özrüm, hastalığı benim hastalığım olur»

Kim Allah'a yakın olmak isterse evliya huzurunda bulunsun.

İBRAHİM (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ MEHİMİ HİKMETİN ÖZÜ

'Mehim' kelimesi edilgen isimdir. Te-
heyyüm ve heyemân sözcüklerinden türe-
miştir. 'Heyemân', şiddetli aşk, ve aşırı sev-
giden oluşan şaşkınlığa denir. Aşk ve sev-
gi, Cenabı Hakk'ın, tecellilerinden oluşur;
O'nun Celâl oluşuna ilişkin tecellilerden.
İnsanlar arasında meczublara, yetkin veli-
lere de bu cezbe ve heyemândan nasip var-
dır. Sülûkun başlangıcında da sonunda da
bu nasip sözkonusudur. Bu cezbe ve hey-
mânla mehimi hikmetlere ulaşılabilir.

Söz konusu mehimi hikmetin Hazreti
İbrahim'e nisbet edilmesinin sebebi şudur :
Cenabı Hakk zuhur ettiği yerlerde, zati
kimliği ve subuti sıfatlarıyla Ademoğulları
içinde önce Hazreti İbrahim'e tecelli etti.
Hazreti İbrahim böylece sevgi, dostluk, şaş-
kınlık ve hayretin mazharı oldu. Bu sevgi
ve yakınlıktan diğer peygamberler de his-
selerini aldığından, Hakk ile kulunun ara-
sındaki sevgi ve yakınlığın araştırmasına
girişen Şeyhi Ekber buyurur ki :

Kulun ayn (yani gerçekliğinin) sabit
kılınması gerekir. Yani kulun varlık gerçe-

ğinin 'fenâfillah' makamında sabit ve baki olması gerekir. Çünkü fenâ' dan murad, kulun gerçek varlığının yok olması demek değil, aksine zayıf nurun, kuvvetli nur içinde kaybolmasıdır. Yıldızların güneş ışığında kaybolması gibi. Dolayısıyla Fenâ' kulun bir vehim olan zahiri varlığında Hakk varlığının yayılması ve onu kaplamasından ibarettir. Mesnevi şöyle der :

Demirin rengi ateşin rengine yok olmuştur; ateşçe konuşmakta, ateşçe susmaktadır
Ateşin rengi ve tabiatıyla ihtişamlıdır; ben ateşim, ben ateşim der

Maden çıkan altın da kızıllaşıncı hal diliyle ben ateşim, der

İnsan Tanrı nuruyla aydınlanınca meleklerin secde ettiği seçkin varlık olur.

İşte o zaman Hakk'ın, kulun gözü, kulağı, dili, eli, ayağı olması doğrulanmış olur. Bu değerlendirme şu kudsi hadisin gerektirdiğine göredir: «Kul, nafile ibadetlerle Allah'a yaklaşıncı Cenabı Hakk sevgisini onda başat kılar. Kulun zahiri ve batını Hakk'ın nurlarıyla boyanır. O'nunla یشitir. O'nunla görür, O'nunla konuşur, O'nunla yürür. Böylece Allah, önce geçen anlamda kulun organlarını ve beden kuvvetlerini kendi kimliğiyle genelleştirmiş olur. Cenabı Hakk kimliğiyle zuhur ve yayılmasını kulun batını kuvvetlerine ve organlarına dağıttı. Çünkü görme ve یشitme kuvvete ilişkin, el ve ayak organlara ilişkin isimler-

dir. Yukarıdaki şerefli hadiste Hakk Teâlâ'nın kulun ham zahiri, hem de batini gözü olduğuna dair bir uyarı vardır. Ama bu yakınlık hulûl ve ittihad anlamına olan yakınlık değildir. Aksine O'nun şanına uygun, hulûl ve ittihadın sözkonusu olmadığı yakınlık ve bitişmedir.

Bu, nafilelerle oluşan yakınlığın bir sonucudur yani bu minval üzere olan yakınlığa 'nafilelerin oluşturduğu yakınlık' derler ki kul zahir olup, Hakk gizli ve örtülü bir şekilde kulda kuvvet ve alet yerine geçer. Farzlarla oluşan yakınlığa gelince, onun sonucunda Hakk seninle iştir ve seninle görür. Farzların oluşturduğu yakınlıkta ise, nafilelerle oluşan yakınlıkta olduğu gibi Hakk kulda gizli değil, kul O'nda gizli ve örtülüdür. Hakk senin zatında zahir olup, sen O'nda gizli ve örtülüsündür. Sen O'na alet yerinesindir. Nitekim «Attığında sen atmadın, fakat Allah attı» ayetindeki anlamda işte bu yakınlığa işaret vardır. O Hazretin vücudu, Hakk'a alet olmuştur. Nafilelerle edindiğin yakınlığın sonucunda O'nunla görür, O'nunla iştirsin. Nafileler sonucu kendine tecelli olunan kimse yetenek miktarınca bu tecelliyi algılar. Farzlarla edinilen yakınlık sonuçdaysa bütün anlaşılacak şeyler anlaşılır. Bu sırları anla.

İSHAK (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ HAKKÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Hakk bilme'ye dair olan hikmetin özü şu sebepten dolayı İshak Aleyhisselâm'ın kelimesine dayandırıldı :

Hazreti İbrahim bir gün düşünde oğlu İshak'ı kurban ettiğini gördü. Ona danışarak dedi ki : «Oğlum seni rüyamda kurban ettiğimi görüyorum, sen de bak ne göreceksin?» (Saffat : 102) Hz. İshak da bu rüyayı hak ve sabit görüp : «Baba, emredildiğin şeyi yap ve rüyayı gerçekleştir.» dedi. Nitekim bu meyanda olmak üzere Hz. Yusuf da : «Rabbimin gerçekleştirmeden önce rüyasını gösterdiği şeyin tevili budur.» (Yusuf : 100) demiştir.

Rüyayı hakikat bildiği için Hakk terimine ait hikmet O'na dayandırıldı. Resulullah'ın ashabı ve tefsirciler bu konuda anlaşmazlığa düştüler. Hazret-i Ali, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Selâm, İkrime, Katâde, Mukatil, Kaab ül Ahbar ve Vehb b. Münebbih, Hazreti İshak'ın kurban edildiği kanısında ydılar. Yahudilerin haberleri de bu meyandadır. Tevrat, kurban edilenin İs-

hak olduğunu yazar. Hazreti İbn Abbas, İbn Ömer, Mücahid, Muhammed bin Kâb el-Artubi ve el-Kelbî Hazreti İsmail'in kurban edildiği düşüncesindedirler. Kitap ve sünnete uygun olan da budur. Kitap'ta olan delil; «Biz O'nu büyük bir kurbanla yükümlü kıldık» (Saffat: 107) ayetinde kurban hikâyesinin bitmiş gözükmesidir. Onu takib eden ayette ise; «Biz O'na İshak'ı muştuladık.» denmektedir. Allah'ın Resulü de, «Ben kurban edilenlerin oğluyum» buyurdular. Bununla şunu demek istiyorlardı; Kurban edilenlerden biri ataları Hazreti İsmail, diğeri ise babaları Abdullah'tır. Rüya, hayal âleminde görülen bir şey olduğundan Hazreti Şeyh 'Hayal Mertebesi'nin araştırılmasına geçip şöyle buyururlar :

Hayal mertebesini bil ki hayal âlemi iki kısma ayrılır. Bir kısmına 'Mutlak Hayal' veya 'Misal Âlemi' derler. Bu, büyük âlemin hayalidir. Bir kısmına da 'Bağlanmış (mukayyed) hayal' denir ki Misal Âlemi'ne bitişiktir. Onun bir cetveli gibidir. Bu hayal de insanın vücudunda olan hayaldir. 'Hayal Âlemi' ruhani bir cevher, ve nuranî bir âlemdir. Hissedilebilirliği ve mikdarının belli oluşu açısından cismanî cevhere benzer. Nuranî olmasıyla da mücerred ruhani cevhere benzer. Salt soyut bir maddî cisim olmadığı gibi sırf akli mücerred bir cevher de değildir. İki şeyin arasında sınır

olan bir geçit ve iki alemin arasını ayıran bir çizgidir. Ve bütün cisimler aleminin suretlerini içine alır. Nitekim şöyle buyuruyorlar : **Bu merteye bütün şeyleri ve şey olmayanları bütünüyle içine alır.** nk bütün varlığın aynası aynı yani varlıkların gerçekliklerine ilişkin, bütün yokluğın aynası da gaybi yani gayb alemine ilişkindir. Her şeyin bir benzeri bu âlemde var olduğundan 'İşrakı' filozofları bu âleme yedi iklim, hakikatın arzı, işbah (benzetiş, hayal) lemi, misal âlemi derler. Nitekim Mevlana Saadeddin Taftazani Makasıd Şerhi adlı eserinde İşrakilerden naklederek buyururlar ki : «O âlemde mücerred olsun, cisim olsun, araz olsun, ta onların hareketlerine sknlarına, tad ve kokularına varıncaya kadar bütün varlıkların zatıyla kaim örnekleri vardır». Haşnudluk verici ahlak ve dosdoğru amellerin rneği bu âlemdeki meyve kokularının yerini tutar. İçmek isteyenlere lezzet nehirleri olur. Reddedilmiş ahlak ve kötü amellerin bu âlemdeki rneği hayatın akrepleri, irin ve karanlığın yerinedir. Hangi sıfat dünyada insana üstün ise berzah aleminde o sıfat, ona uygun bir biçim alır. Sözgelimi kişi, eğer kendisinde kibir üstün gelirse panter, öfke ve haset üstün ise deve, şehvet ve değerbilmezlik stnse domuz ve eğer hırs ve emel egemense fare ve karınca biçimini alır. Mesnevi :

Gönüle yerleşen her hayal mahşer günü bir surete bürünecektir

Vücuduna hakim olan her halin aynı şekil üzere haşiri mukadderdir

Nasıl mahkumun üstünden işkence senin elinle kalkmışsa, ötedeki ağacından da zak-kum öylece kalkacaktır.

Bu söz yılan ve akrep gibidir, yılan ve akrep olup kanını alacaktır.

«Ümmetim on sınıfta haşrolur, bazıları maymun suretinde, bazıları domuz.. vd.» hadisi bu anlama işaret etmektedir. «Nefsini temizleyen kurtulmuş, onu kirletip örten ziyana uğramıştır.» (Şems: 9 - 10) «O gün ki ne mal, ne de oğullar fayda vermez. Ancak Allah'a selim bir kalb getirenler müstesna.» (Şuara: 88 - 89) ayetlerinin bildir-diği üzere, nefsinin temizleyen, kalbini Allah'tan başka şeylerden arıtan bu sıfatlardan kurtulur. Harikulâde durumların bir çoğu, keşif ve kerametler sözü geçen alemden zuhur eder. Bazı büyüklerin kendi vatanında bulunduğu halde başka bazı belde-lerde görünmeleri gibi. Kısaca bu alemin acaipliklerine, garipliklerine son yoktur. O alemde, içinde yaşadığımız hayal alemindeki özelliklere ait her şeyin bir biçimi vardır. Bu hayali hasletler için var ya da yok olan her şeye biçilmiş tasviri hikmetler vardır o alemde. Onların suret ve misalleri o alemde tasavvur olunur. İnsanların bilgini İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadiste anlatıldığı gibi; Peygamber şöyle diyor: «Bu Kâbe

ondört evden biridir. Yedi arzın herbirinde de bu evlerin bir benzeri yaratıldı. İnsanlar içinde de İbn Abbas benim benzerimdir.» Bu rivayet keşif ehli tarafından doğrulanmıştır. Bu tasviri hayalin hepsi hak ve sabittir. Çünkü külli manalar önce ümmü'l-kitaptan alemin kalbi yeri de olan levh-i mahfuz'a, oradan misal alemine inerek bedden kuşanır, biçim kazanır. Ondan sonra duyulur aleme inip görünür. İnsan varlığında oluşan hayalin de bir ucu misal alemine diğer ucu kendi nefsi ve bedenine bitişiktir. Sevdaya tutulananlar gibi karışık mizacı olanlarda ya da uykunun bastırınası yüzünden insan varlığında oluşan hayalde süfli yönden bir suret görünse, işte bu görüntülerin-gerek melankolik mizaçlıların bozuk hayalleri olsun, gerekse uykunun bastırması yüzünden görünen hayaller olsun- gerçeklikleri yoktur. Çünkü bunlar oynasıp duran hayallerden oluşan karmakarışık rüyalaradır. Ama eğer hayalin görüntüsündeki tasvir ulvî cihetten yani Misâl Alemindeⁿ inerek geliyorsa temsili suretler ister uykuda olsunⁿ, isterse uyanık halde olsun hak ve sabittir. Çünkü Misâl Aleminin Hakk'ın ilim hazinesidir. Onda yanılmanın olabileceği düşünülemez.

Buna göre hayali tasvirler iki kısma ayrılır: Bir kısmı hayali suretin, hayalin dışındaki duyulur suretlere uygun olduğu tasvirlerdir. Buna Keşf de denir. Keşf ve

gayba dair suretleri bilme denilir. Bunun yoruma ve açıklamaya ihtiyacı yoktur. Hazreti Peygamber Aleyhisselâm'ın başından geçen bir takım olaylar gibi. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle anılır : «Anadolsun ki Alah, Resûlune Hakk olarak gösterdiği rüyayı onadı. İnşallah emin olduğunuz halde, başınızı traş etmiş ve (saç ve tırnaklarınızı) kısaltmış olarak Mescid-i Haram'a gireceksiniz.» (Feth : 27). Hazreti Resul Hudeybiye'ye doğru yola çıkmadan önce rüyasında kendisinin ashabıyla Mescid-i Haram'a emniyet üzere ve başlarını kazıtmış olduğu halde girdiklerini gördüler. Hicretten altı yıl sonra aynı şekilde Mescid-i Haram'a girdiler. O Hazret'in gördüğü bu gibi rüyaların pek çoğu gerçekleşirdi. Nitekim Hazreti Aişe'den şöyle bir rivayet gelmiştir : «Allah'ın elçisine vahy, başlangıçta rüya ile geldi. O hiç bir rüya görmemişti ki sabah aydınlığı gibi çıkmış olmasın.» Hayali tasvirlerin diğer kısmıysa hayali sûretin, hayalin dışındaki duyulur suretlere uygun olmadığı kısımdır ki onda tabir yapılır. Bu ikinci kısımda görülen hayal, kendi dışındakine uygun olmayabilir. O zaman görülen hayal yorumlanır. Yani görülen hayali suretler ona uygun olan duyulur alemdeki suretlerle yorumlanır. Nitekim Hazreti Peygamber rüyasında kendisine verilen bir kâse sütü içer ve bir ağız dolusu yudumu da Hz. Ömer'e verir. Bu

Rüyayı ahabına anlatır. Ahab sorar: «Bu-
nu neyle yorumladınız ey Allah'ın Resulu?»
O da «İlim ile» diye cevap verir. İlim ru-
hun gıdası olduğu gibi, süt de bedenın gı-
dasıdır. Böyle bir ilişkiden kalkarak, süt
ilimle yorumlanmıştır. Bunun gibi Hazreti
Yusuf da babasına bir gün şöyle demişti:
«Ey babacığım, ben rüyamda onbir yıldız,
güneş ve ayın bana secde ettiklerini gör-
düm.» Kırk sene sonra babası, anası ve on-
bir kardeşi kendisine bağlanmış, bu duru-
mu onlar da gözleyince Yusuf şöyle demiş-
ti: «Bu rüyamın tevilidir. Rabbim onu ha-
kikat kıldı.» Buna benzer bir şekilde ada-
mın biri bir gün İbn Sirin'e geldi ve: «Rü-
yamda elimde bir mühür gördüm, onunla
erkeklerin ağızlarını, kadınların tenasül or-
ganlarını mühürlüyorum.» Sirin şöyle de-
di: «Sen ramazanda sabahtan önce ezanı
okuyacaksın.» İşte bu rüya ile yorumu ara-
sındaki ilgiyi dirayet sahipleri bilirler. İn-
sanın rüyasının bazen doğru, bazen yanlış
çıkmasının nedeni de şudur: Eğer bir kim-
se tam bir yönelişle ibadet eder, hoşnutluk
sebebi iyi huylarla ahlaklanır, kötülükler-
den nefsinı temizler, beden sıhhatı ve mi-
zac ılımanlığı ile zikre devam eder, sürekli
abdest alarak vücudunu tertemiz eyleirse
onun rüyası gerçekleşir. Yok eğer bunların
aksine olursa karmakarışık ve doğru çık-
mayan rüyalar görür sadece. Nitekim Şeyh
Sühreverdi, 'Avârif el-Maârif' adlı eserinde

şöyle der : «Allah Resulu şöyle dedi : 'Kul temiz olduğu halde uyursa ruhu arşa yükselir ve rüyası doğrulanır. Eğer temiz uymazsa ruhu yüceliklere ulaşmaya kısa kalır ve uyukusu karmakarışık rüyalarla dolur'. Temizlikten murad, batını temizlik tir. Arzuların pisliğinden, dünya sevgisinin bulanıklığından temizlik. Nefs bayağılıklardan temizlendiğinde, kalb aynası cilalanır ve 'levh-i mahfuz' ile karşı karşıya gelir, kalbinde gaybın acayıplikleri bezenir.» Bütün bunların gerçekleşmesi için temel gereklilik mizaç ılımanlığıdır. Bu görülenlerin tabirinde bir kural ya da yasa yoktur. Bazen olur ki peygamberler ve sıddıklar bile tabire güç yetiremeyip, gerçeğini bilemezler. Nitekim Buhari, Müslim ve Ebû Davud İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler : Birgün birisi Allah Resulüne gelip, «Ey Allah'ın Resulu, bu gece rüyamda bir buluttan yağ ile bal yağdığını, ondan halkın bazısının fazlasıyla, bazısının da azıcık, nasibi kadarınca topladıklarını gördüm. Ve sonra yeryüzünden gökyüzüne uzatılmış bir ipe tutunup yükseldik. Sonraları bir kişi daha ipi tutup yukarı çıktı. Son kalanlardan biri daha ipe tutundu ve çıktı. Sonra ip koptu. Sonra biri tekrar bağlayıp ekledi, ve yukarıya yükseldi». Ebu Bekir bunun üzerine «Ey Allah'ın Resulu izin verirsen bu rüyayı ben yorumlayayım» dedi. Gerekli izni alınca yorumlamaya başladı : «O bulutla kastedilen

İslâm'dır. Ondan yağan yağ ile bal ise Kur'an'dır. O'ndan bazısının feyz alması çok, bazısının azdır. İpten kasıt sapsağlam bir ip olan Şeriat'tır. O'na tutunup Hakikat'ın yüceliklerine çıktın. Senden sonra iki kişi daha Şeriat ipine tutunup yükseklerle çıktı. Sonra ip koptu. Onu yine bir kimse bağladı ve yükseğe çıktı. Bu yoruma ne dersiniz Ey Allah'ın Resulu, yorumum yerinde mi?». Hazreti Resul «Bir kısmı doğru, bir kısmı yanlış» buyurdular.

Bunun gibi Hazreti İbrahim Aleyhis selâm rüyasında - bir rivayette İsmail'i, diğer rivayette İshak'ı - boğazlarken gördü. Bu rüyayı zahiri gerçeğine yükleyip, oğlunu boğazlamaya karar verdi. Oysa Allah'ın bundan muradı koç boğazlamak yolundaydı. Bu ikisi arasındaki zat ve sıfat açısından olan ilgi ortadadır. Zat yönünden olan ilgi, oğlunun da koçun da Hakk'ın mazharı olması nedeniyledir. Sıfat yönünden olan ilgi ise her birinin Hakk'ın emrine bağlılık ve teslimiyetlerinin aynı oluşu nedeniyledir.

İnsanlar bu rüya olgusu karşısında iki kısımdır: Alim ve Öğrenci olarak. Alimin rüyası doğrulanır. Öğrenci ise rüyasını doğrular. Ta ki Cenabı Hakk, o öğrenciye keşf ettirdiği suretle ne demek istediğini öğretinceye kadar. Alim olan, rüyasında gerçekleştirecek şeyleri görür. Yani rüyasında gördüğü suret doğru olup, onu yorumla-

mak konusunda öğrenmeye gerek duymaz. Çünkü böyle bir durumda görülen rüya, mutlaka Allah Teala'nın onun aynen görmesini dilediği surettir. Öğrenci ise uykusunda gördüğü suretleri doğruluğuna erdirmir. Böyle olanların rüyası öğrenmeyi ve yorumu gerektirir Hazreti İbrahim'in rüyası bu kesime girer. Çünkü Cenabı Hakk ona seslenip şöyle demişti : «Ey İbrahim, rüyanı doğruladın.» ve yorumlamadın. Bu anlamı iyice belirginleştirmek için şunu söylemeliyiz. Allah «Ey İbrahim rüyan konusunda doğrulandın.» buyurmadı. Eğer murad, sureti aynen görmek ile ilgili olsaydı anlam hafifletilerek «Rüyan konusunda doğrulandın» buyurulurdu. Bu rüyanın yorumlanması gerektiği de böylece ortaya çıktı. Allah en doğrusunu bilir.

İSMAIL (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ ÂLİ HİKMETİN ÖZÜ

'Âlî hikmet'in İsmail'e ait kelimeye özgü kılınmasının nedeni şudur: Hazreti Hakk, insanı «Rabbinin katında rıza görmüştür.» nassıyla, «doğruluk dili» ve «verdiği sözü doğrulayan» gibi niteliklerle niteledi. Onu 'Âlî', yani 'Yüce' isminin mazharı kıldı. Bunuⁿ için onun Rabbi katında rıza görmüş olması yücelik (uluvv) mertebesine, sözünü doğrulayan özelliği ise yükseklik (sümûvv) mertebesine işaret eder. Özellikle bu mertebeyi üstünde taşıyan peygamberlerin en kâmilî Hz. Muhammed'dir, selam ona olsun. O Hazret'in soy zinciri Hz. İsmail'e kadar uzanır. Âlî ismi, zata ait isimlerden biridir. Böylece Hazreti Şeyh gerek zat, gerekse isim ve sıfat yönünden Hz. İsmail'in mertebesinin açıklanmasına geçerek diyor ki:

Yaratılmamış haliyle alemin varlığı, sonradan vücud bulan varlığında bir çok nisbetleri gerektirir. Bu cümle, gelecek herhangi bir soruya cevap şeklinde söylenmiş bir cümle şeklindedir. (Cümle-i Müste'nife). Yani, yokluktan varolan imkânî varlık Neyi

gerektirir sorusuna karşılık, bu imkân aleminin varlık ve yaradılışında gerçekleşen bir çok nisbetleri gerektirir buyurmuşlardır. Bu çok sayıda nisbetle anlatılmak istenen, Hayat, İlim, İrade, Kudret... gibi ilâhî isimlerdir. Eğer bu ilâhî nisbetler olmasaydı varolan ile vareden arasında ilişki kurulamazdı. Bu ilâhî nisbetler varlıkların bağlarıdır.

Yaratılan mümkün varlıklar yaradılışlarında bir çok nisbetleri gerektirmeleri yanında isimleri de gerektirirler. Burada isimlerle anlatılmak istenen ilâhî sıfatlardır. Eğer sıfatların akıllarla anlaşılabilen bir yönü varsa, zattan ayırırlar. Yok eğer kendinden gerçekleşen bir yönü varsa, zâtın kendisidirler. Sözelimi; Alim, ilim sıfatı itibariyle zattır. Bunun gibi Kadir, kudret sıfatı itibariyle zattır. Artık bildi ki isimler anlaşılabilirlikleri yönünden birbirlerinden ayrı, başka ama gerçeklik açısından zâtın kendisidir. İsim ve sıfatlar işte sözü geçen nisbet ve itibarlıklardır. Beyt:

Ey her şeyde zâtı her türlü ayıptan münez-
zeh olan! Senin hakkında ne şu ne de bu-
dur denebilir.

Akılla düşünürken herşey zatından ayrı sı-
fattır; senin gerçek ilmin ulaşınca herşey
zâtınla aynı.

Demek ki bu bir çok isim ve nisbetlerin toplamının, alemin varlık bütünü olması

gerekir. Yani, bu bir çok isimlerin bir araya gelmesiyle âlem meydana gelmiştir. Çünkü âlemin her parçası bir ismin mazharıdır. Bütün bu varlıklar ilâhî isim ve sıfatların mazharıdır. Âlem bir tek zattan varedilmiştir. Demek o ki, imkânî âlem, zatında hiçbir şekilde çokluk bulunmayan varlıktan varolmuştur. Çünkü hakikatların hakikatı olan ilâhî zat tûm eşyanın hakikatıdır. O bir ve tekdir. Sayı ve çokluktan uzaktır. Ama kâinatın mertebelerinde bir çok tecellilerle, sayısız belirlemeler itibariyle cevherler ve onlara uyan arazlar şeklinde görünür ve kendini gösterir. Dolayısıyla tek olan zatın sıfatlar, çeşitli isimler, bir çok cevher ve araz şeklinde tecelli etmesinden vahdetin gerçekliğine hâlel gelmez.

İsimlerin niceliğiyle ilgili olarak meydana gelen çokluğun tekliği zatın kendisine mensuptur. Çokluğun tekliğiyle anlatılmak istenen tûm isimlerin tek olduğu bir mertebe olup ona 'Vahidiyyet' denir. Bu mertebe zatın bütün sıfatlarla nitelendiği ve bütün isimlerle isimlendiği yerdir. Zatın her ismi tekliğe işarettir. İsim, Zat'ın özel bir sıfatla zuhurundan ibarettir. Meselâ o izzet verici ve zillette bırakıcıdır dediğimizde, bu ikisinde de tecelli eden tek zattır. O bağışlayandır ya da engelleyendir desek yine aynı.

Dolayısıyla isimlerin zuhur ederken

meydana getirdiği çokluk, aslında tekliktir ve bu teklik Zat'a nisbet edilir.

Vahidiyet mertebesinin gerçekliği şudur: Bu mertebe, isimlerin zuhurundan sonra oluşan belirleme ve kayda bağlamaların tümünden soyutlanmış olması açısından Hakk'tır. Buna karşılık isim ve sıfatlarla giyinmiş; belirleme ve kişileştirme ile belirginlik kazanmış olması açısından Halk ve alemdir. Alem Hakk'ın zahiri ve Hakk alemin batınıdır. Alemi zahir olmadan önce Hakkın kendisi idi, Hakk ise zahir olduktan sonra alemin kendisi oldu. Teklik gerçekliğini, zahir ve batının, ezeli ve ebedinin, ilkliliğin ve sonluğun itibari ve zata nisbetle oluşuyla kazanır. Beyt:

İlk O, son O, Zahir O, Batın O. Ondan, Ondan olandan başka kimseyi bilmiyorum.

Çünkü alemin hakikatları O Zattan varolmayı isterler. Mutasavvıflarca 'a'yan-ı sabite', filozoflarca 'mâhiyat-ı eşya' denilen alemin hakikatleri, istidatlarının diliyle vücuda kavuşmayı mutlak Feyyaz olan Zattan isterler. O mutlak Feyyaz olan Allah da onlara istidat ve kabiliyetleri, ilminde nasıl ve neyi gerektirecek şekildeyse ona göre varlık verir. Cenabı Hakk onları ancak bu hakikatlerin istidat ve kabiliyetlerine göre vareder. Yani varoluş ancak bu âlem hakikatlerine bağışlandığı kadarıyla olur. Ama

akıl ve vehim şöyle bir hükme varabilir Varlığı mümkün olanın hem bir şey olması, hem de olmaması kabildir. Bu kabiliyetten olan bir hakikat için her ikisi de eşdeğerde mümkündür. Gelgelelim kader sırrının kendisine açıldığı kimseler bilirler ki a'yan, yani alemin hakikatleri 'kılınmış' değildirler. Yani onlara bir 'kılan'ın o şekilde 'kılık' vermesi söz konusu değildir. Çünkü bunlar Allah'ın ilmindeki ezeli suretlerdir. İş böyle olunca doğru yolu bulanın Allah ilmindeki hakikatı neden hidayeti gerektiren bir şey olsun? Aynı şekilde sapıklığa düşmüş olanın Allah'ın ezeli ilmindeki hakikatı niçin dalâleti gerektiren bir şey olsun diye sorulabilir. Peki ama o zamanda, köpeğin hakikatı yani Allah'ın ezeli ilmindeki sureti niçin köpek kılındı, insanın gerçekliği neden insan kılındı denir mi?. Denmez. Çünkü A'yan-ı sabite dediğimiz nesnelerin sabit gerçeklikleri ya da onların Allah'ın ezeli ilmindeki suretleri ve aynı zamanda Rabbani sıfatların mazharlarıdır. Aynı zamanda ezeli Zat ile kaim olan isim ve sıfatların gerçeklikleridirler. Dolayısıyla zahir olanla mazhar olan Hakk'ın kendisi olunca bu sorunun sorulması gerekmez. Çünkü kabul eden belki demeden kabul eder. Reddedense belki demeden reddeder. Kaldı ki gerçeğe kalbleri örtülü olanlara «O yaptıklarından sorumlu değildir» diye cevap verilir o kadar. Beyt:

Cenabı kibriya her türlü kayıttan azade,
her türlü kıyas ve hayalden münezzehtir.
Ey nâehil kişi ezelde ne oldu da bu kişi Mu-
hammed şu ise Ebu Cehil oldu
Şu işkence dediğin ilim ve adaletin ta ken-
disi, bu eziyettir dediğin lutuf ve rahmetten
başka bir şey değil
Öyleyse gel yavrucuğum kadere teslim ol,
Allah'ın takdirine rıza göster.

**Şimdi eğer âlem mümkün olmasaydı da
varlığı imkansız olsaydı, varlığı nasıl kabil
olurdu.**

Yani hakikatler aleminin değişmesi im-
kansız olduğu için bu alemin var olmaya
kabiliyet ve istidadı nasıl olurdu düşün. Ol-
mazdı doğal olarak, çünkü varlığı imkânsız
olan şeyin varlığı mümkün olmaz. **Varlık
alemi ancak iki şekilde varolur: İlki Al-
lah'ın kendine nisbet ettiği ilahî iktidardan
ki biz onu önceden anlatmıştık diğeri «ka-
bul»dend olayı.** Birinci şekil isimlerden or-
taya çıkan çokluğun tekliğidir. Bu daha ön-
ce geçmişti hatırlarsınız. Diğeri ise kabul
nedeniyle yani eşyanın hakikatının ve a'-
yan-ı sabite'nin kabiliyetinden dolayı ger-
çekleşen varoluştur. **Muhal yani imkansız
olanın zaten varoluşa kabiliyeti yoktur.**
**Çünkü saf yokluk ve zati imkansızlık varo-
luşu ve varlığa kavuşmayı asla kabul et-
mez. İşte âlemin varoluşu ilahî iktidar ve
sözkonusu kabul ile olduğu için Allah'ın
buyurduğu 'ol' sözü ilahî iktidara, «O da
oluverir» sözü mümkün şeylerin kabulüne**

işarettir. Böylece tekvini de bir şeye nisbet etmiş oldu. O alemin kabul edışı ile gerçekleşen tekvini. 'Tekvin' yani olduruş yaratış, burada 'kevn' yani oluş manasının abartılması için kullanılmıştır. Eğer bu âlem kendinde yaradılışa hazır olmasaydı, «ol» emrini işitmesine rağmen varolmazdı. Hazreti Şeyh'in sözünden anlaşılan şudur: Allah bir şeye ne zaman 'ol' diye emretse o şey kendini varedenin emrine uyarak kendini varkılar. Bu yüzden Hakk Tealâ yaratılışı 'şey'e nisbet etti. «O bir şeyin olmasını istediğinde ona ol der, o da oluverir.» (Yasin: 82) buyrulur. Eğer o şeyin kendisinde yaratılışa hazıroluş olmasaydı 'ol' emrini işitince varlığa kavuşmazdı. O şeyin kendisinde yerleştirilmiş ve gizlenmiş olarak bulunan bu yaradılışa hazır olma yeteneği onda Feyz-i Akdes yani Zat Aleminden gelen tecellilerden oluşur.

İlahî feyz iki kısımdır: Biri 'Feyz-i Akdes', diğeri 'Feyz-i Mukaddes'. İlki ile ilim mertebesinde tüm hakikatleri, ve onların asli yetenekleri oluşur. İkincisi ile bu hakikatlerin kendilerini dışarıya varlık olarak aksettirebilmeleri için gerekli olan şeylerle birlikte harici varlıkları oluşur. Şimdi şöyle bir soru ortaya atılabilir: Sözünü ettiğiniz anlamdaki şeyler varlığı olan şeyde meydana gelir. Bir şeyin varlığından önceki yokluk hallerinde, bütünüyle yok olan bu şeyler nasıl oluyor da 'ol' emrine uyabilme

yeteneğini gösteriyorlar? Varlığı kendinden başka şeye bağımlı olan bir şeyin varoluşu nasıl mümkün oluyor? Buna şöyle cevap verilir: Bu şeylerin varlığı tamamiyle ilahi ilim mertebesindeki ilmi varlık ile ezeli ve ebedi olarak vardır. Her ne kadar varlıklarının dışlaşması açısından yok iseler de, Dolayısıyla 'ol' emrine ve 'oluveriş'e hazır bir şekilde ilmi olarak vardır.

YAKUB (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ RUHÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Ruh', 'ra' harfinin üstün okunmasıyla 'rahat' anlamına gelir. Ruhî hikmetin Yakup'a ait kelimeye özgü kılınmasının nedeni şudur: Yakup Aleyhisselam'ın nefesler ve ruhlar ilmine eğilim duyan bir kişiliği vardı. Bunun için kendinden bize ulaşan vasiyet ve haberler 'rayiha' yani 'koku' ile ilgilidir. Nitekim çocuklarına: «Oğullarım gidin Yusuf ve kardeşini araştırın. Allah'ın vereceği rahatlıktan (revh) umut kesmeyin. Çünkü Allah'ın vereceği rahatlıktan ancak kafirler umut keser.» (Yusuf : 87) demişti. Başka bir yerde de: «Yusuf'un koku (rih) sunu duyuyorum. Eğer yalan söylemiyorsanız.» (Yusuf : 94) buyurmuştu.

Şeyhi Ekber bu fassda teslimiyet, ceza ve adetlerden oluşan din'in durumunu açıkladı. Çünkü bunların her birinden ebedi hakikatin rahatlığı ve kokusu oluşur. Bir kimsenin gerçek İlah'a boyun eğmesiyle rahata ermesinin nedeni şudur: O kimse Hakk'ın emrine itaat edince yüksek derecelere ulaşır ve böylece huzura kavuşur. Fakat bunun alışkanlıktan meydana geldiği açıktır. Çün-

kü kişi ne zaman birşeyi alışkanlık haline getirirse bir tad duyar ve rahatlık bulur. Bu rahatlık temelde dinden hasıl olduğu için Hazreti Şeyh dinin açıklanmasına geçerek şöyle diyor :

Allah katında din İslâm'dır. Din arapçada birçok anlama gelir. Bu anlamlardan her biri dinin genel anlamı içinde yer alır. Bunlar arasında boyuneğme ve adetler anlamları da yer alır. Âdet, yani alışkanlıklar manasına nasıl geldiğine örnek olarak : «Bu dimi alışkanlığıdır onun.» cümlesini gösterebiliriz. Kısaca dîn, kulun Hakk'a zahiren ve batınen teslimiyetidir. Nitekim Allah'ın kelamında «Allah indinde tek dîn İslâm'dır.» buyurulmuştur. Bu dîn'in anlamı teslimiyettir, boyun eğmedir. Nitekim falan islâm oldu dendiğinde, teslim oldu, itaat etti anlamına gelir. Din İslâm'dan, İslâm teslimiyetten ibaret olunca dîn, kulun teslimiyetinden başka birşey olamaz. Meseleye bir de hakikat gözünün bakışı ile bakarsak bütün varlıklar Hakk'a boyun eğmiş ve teslim olmuşlardır. Çünkü herşey bir ismin mazharıdır ve o isim ona galebe çalar. Kısaca herkes mazhar olduğu isme göre Hakk'a itaat edip teslim olur. Her ne kadar diğer bir ismin gereğince asi ve azgın olursa da bu böyledir. Nitekim Hazreti Şeyh bu anlama değinerek şöyle diyor : Sözelimi bir kimseden bir iş istense, o kimseye istenen şeyin yapılması konusunda teslim olu-

nur. Böylece teslim olan kimse müslim olmuş olur. Ey Allah'ın sırlarını isteyen, bu inceliği iyi anla. Bunu iyi anlamak diğer meselelerin anlaşılmasını kolaylaştırır.

Herşeyin O'na teslim olmuş olması «Rabbin, kendinden başkasına tapmamana-za hükmetti.» (İsra: 23) ayetinde açıklanmıştır. Bu yüzden herkesin itaat ve boyun eğişi O'nadır. Bazı nüshalarda kolaylaştırır sözcüğü yerine muştular denmiş. O zaman da bu manayı anlamak sana muştudur demek olur. Bu anlamın kavranmasının bir muştı olması fiillerin birliğine neden olduğu için olmalıdır. Bunun anlaşılınması gizli şirke neden olabilir.

İki kısım din vardır. Birincisi Allah tarafından emredilmiş dindir. Bu din resuller tarafından getirilir, ki Şeriattır diğeri ise Allah katından olmayıp O'nun katında mu-teber olan dindir. Bu dine ibtida adı verilir. Allah katında geçerli olan sözkonusu ibtida' dini Allah'ın velî ve temiz kullarının dine verilen addır. Ki onlar riyazet, halvet ve uzlet yolunu seçerek, insanlardan kendilerini soyutlamak ve onlarla ilişkilerini kesmek suretiyle; Allah'ın rızasını kazanmak ve O'nun nimetlerine şükretmekten başka amaç gütmeksizin böyle bir dinin yoluna girdiler. Ki o dinde Allah'ın sürekli ululanması amaçlanır. Kim bu dine tam anlamıyla ve Allah'ın rızasını arayarak uyarsa kur-

tulmuş demektir. Hazreti Şeyh bu söyledikleriyle şu ayet-i kerimeye işaret etmektedir: «Biz Nuh ve İbrahim'i bu halka davet için gönderdik. Biz bu ikisinin zürriyetinden kitab ve nübüvvet ehlini gönderdik. Bunların zürriyetinden olanların bazıları Allah'ın dosdoğru yoluna uymuş, bazıları ise bu yolun hükümlerine bağlanmaktan kaçınıp fasık olmuşlardı. Ondan sonra peygamberlerden andıklarımızın eserlerine elçilerimize tabi kıldık. Bunlardan sonra Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. O'na İncil'i verdik. İsa'ya uyanların kalbine yumuşaklık, şefkat ve kendisiyle İbtida' ettikleri ruhbaniyeti verdik. Oysa biz onlara bunu farz kılmamıştık. Ancak onlar Alla 'ın rızasını arıyorlardı.» (Hadid : 26 - 27)

İlahî emre gelince, o iki kısımdır. Birincisi vasıtayla olan emir ki nebi ve resul-ler aracılığıyla getirilen ve kendisinde yap, et... şeklinde emir kipi bulunan kısımdır. Buna icabi emir, teklifi emir de denir. «Namazı kılın, zekâtı verin» emrindeki gerekir ve yükümlü kılmaya ilişkin emir kipi gibi. İkinci kısım emir ise vasitasızdır yani nebi-ler aracılığıyla getirilmez. Bu emre icadi veya iradi emir denir zira Allah'ın yaratması ve olmasını istemesine ilişkindir. Bu emir ezelde levh-i kaza'da olan emir olup; «innemâ EMRuhu izâ ERADE şey'en en yekûle lehû KÜN feyekûn: O'nun emri bir şeyi irade ettiğinde ona ol demesidir, o da

oluverir» ayetindeki 'kûn : ol' emri bu manaya işarettir. Bu emre aykırı davranmak diye bir şey düşünülemez, çünkü Hakk'ın kazası değişme kabul etmez. Amma elçiler aracılığıyla gelen emirlere uymamak diye bir şey düşünülebilir. Eğer iradî emirler vasıtaıyla getirilen emir uygunluk sağlamazlarsa ona aykırı davranmak mümkün olur. Yoksa aracıyla gelen emir, iradî emre uygunluk sağlarsa uymamak diye bir şey düşünülemez bile. Herkes herşey o emre boyun eğmek zorundadır. Buna dayanarak şunu söyleyebiliriz : Nebiler, Resuller ve onların varisleri olan alimler ilahî emre uygunluk gösteren emrin taşıyıcılarıdır.

Vasıtasız olan emirle memur olan özellikle ancak 'kûn : ol' emrine uyan 'kain : olan'dır. Mevcut olan yani yaradılış süreci tamamlanmış olan değil, İcadî emir türüyle kendisine emredilen şeyler sadece a'yan-ı sabite denen nesnelerin sabit gerçeklikleridir. Çünkü onlar 'kâin : olan'dır ve çünkü bu suretler Hakk'ın ilmidir. Dolayısıyla mevcut olan yani Hakk'ın ilminden varlık sahasına çıkmış olan şeyler bu emirle emredilmişlerdir. Kısaca mevcut olan şeyler zaten var kılınmış, icad edilmiş olduklarından onlar icadî değil icabî ve teklifi emirle emredilmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

YUSUF (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ NURÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Nurani' hikmetin Yusuf Peygambere ait kelimeye dayandırılmasındaki sebep şudur: Şerefli varlıkları, hayalî suretlerin açıklanmasına dayanan nurani ilme tam anlamıyla mazhar olmuştu. 'Nurani ilim'le anlatılmak istenen rüya tabiridir. Bu ilimle misal aleminde görülen şekillerle ne demek istendiğini anlar ve yorumlardı. Özellikle vücudunun dış görünüşü de güzellik ve parlaklıklarla nurlanmış olduğundan hakikatlerin keşfedicisi demek olan nurani hikmeti O'nun kelimesine dayandırıp Nur'un araştırılıp açıklanmasına geçen şeyh şöyle diyor :

Nurun kendisi bir keşf olduğu gibi onunla herşey açıklığa kavuşuyor. Nurların en mükemmel olanı ve nüfûz kabiliyeti en üstün olanı, kendisiyle, uykuda görülen hayalî şekillerle Allah'ın ne demek istediğinin açıklığa kavuştuğu nurdur. Çünkü misal aleminde görülen şekiller, gözlemleyegeldiğiniz bu âlemdeki şekillere aykırıdır. Sözelimi misal aleminde sût görmek, bu âlemde ilim ile yorumlanır. Sözkonusu

en üstün nur, marifet nurudur. Bir kimsede bu nur oluşmazsa gördüğü şekillerin gerçeğini anlamaya güç yetiremez. İşte bu nur ile oluşan ve sözü edilen keşf tabir ilmidir. Ki bu uykuda görülen hayali biçimleri duyulara ait şekillerle yorumlamaktır. Tıpkı şu tabir gibi : sözkonusu tabir Hazreti Yusuf'a aittir. Nitekim Hz. Yusuf zindanda iken kendisiyle birlikte olanlardan biri gelip ona şöyle demişti : «Ben rüyamda kendimi şarap sıkıyor gördüm» (Yusuf : 36) diğeri de «Ben başımın üstünde ekmek getirdim, kuşlar da yediler» (Yusuf : 36) bu rüyayı Hz. Yusuf şöyle yorumlamıştı : «Ey zindandakiler ikinizden biri efendisine şarap sunacak» (Yusuf : 41) «Diğeriniz ise asılacak ve başını kuşlar yiyecek» (Yusuf : 41) Çünkü tek bir suret çok çeşitli anlamlar ortaya çıkarır. Gerçekte bu şekilleri gören kimse hakkında bu çeşitli manalardan sadece biri anlatılmak istenir. Kim sözünü ettiğimiz, eşyaya en çok nüfuz eden nur ile bu manayı ortaya çıkarırsa ona nur sahibi denir. Bir kimse rüyasında kendisini ezan okuyor görürse hacca gider, ezan onun hacca gideceğine delalet eder. Bunun yanında diğer bir kimse rüyasında kendisini ezan okuyor görürse bu onun hırsızlık yapacağını gösterir. Biri rüyasında ezan okur, halkı Allah'a çağırır müşid ve hadi olur; başka birisi rüyasında ezan okur sapıklığa çağırır. Ezanın sureti birdir. Buradaki yo-

rum farklılığı rüyayı görenin yeteneğinden, karakterinden kaynaklanmaktadır.

İbn Sirin Hazretlerinden rivayet edilmiştir ki : Ona bir kimse gelip 'Ben rüyamda ezan okudum' deyince 'Sen hacca gidersin' demişti. Başka biri gelip aynı rüyayı gördüğünü söyleyince ona da 'Hırsızlık yapacaksın ve elin kesilecek' diye karşılık verdi. Aynı rüyayı gördüğünü söyleyen bir başkasına da 'Mürşit olacak ve halkı hidayete çağıracaksın' dedi. Bunun üzerine birisi 'Ey İmam hepsinin gördüğü rüya aynı olmasına karşın niçin ayrı ayrı yorumladın' deyince 'Evvelki kimşenin yüzünde doğruluk belirtileri gördüm. Onun rüyasını «İnsanları hacca çağır» (Hac : 27) ayetinde olan ezanla yorumladım. İkincisinin yüzünde fesat belirtileri gördüm. Onun rüyasını «...Sonra bir münadi şöyle bağırdı : Ey keremancılar siz hırsızsiniz.» (Yusuf : 70) ayetinde olan ezan ile yorumladım. Üçüncüsünün üzerinde olgunluk belirtileri gördüm. Onun rüyasını da «Allah'a çağırın sözden daha güzeli nedir» (Fussilet : 33) ayetinin manasıyla yorumladım.

Yorumcular uykuda görülen hayali şekilleri nasıl ayırdedip yorumluyorlarsa arifler de bu şahadet aleminde gördükleri duyulur şekillerden ne kastedildiğini yorumlar. Çünkü bu duyulur alemde görünen suretler, misal aleminde görünen şekillerin

eserleridir. Misal âleminde olan suretler ise ilahî mertebeden, mücerred ruhlar alemin-den feyezan eden, fışkıran manalardır. Bu manalar ilahî mertebenin gerektirdikleridir. Dolayısıyla hakikatların bilgisine ulaşmış olan kimse ne vakit bu görünür duyulur alemde bir suret görsün ya da bir söz işitse veyahut kalbine manalardan birî girse onunla anlatılmak isteneni istidlâl eder. Onun için bazı büyüklerden şöyle nakledilmiştir: «Bu alemde meydana gelen herşey Hakk'dan kula gönderilmiş elçilerdir. Sürekli Rablerinin elçileri olduklarını anlatır dururlar. Arif olan anlar. Cahil olansa anlatılmak istenenden yüz çevirir. Bir ayette dendiği gibi: «Göklerde ve yerde olanlar birer ayettir. Üstünde yürürler ama ondan yüz çevirirler» (Yusuf: 25). Çünkü Hz. Peygamber (A.S.) bu zahiri duyularımızı da bir çeşit ilahî hakikatlardan gaflette bulunması yüzünden böyle söylemişlerdir. Nitekim uyku gaflettir. «İnsanlar uykudadır, öldükten sonra uyanırlar». Buna göre bu alem tamamen bir hayal ve insanlar uykudadırlar. Ve bu varolan şeylerin görüntülerinden bize akseden şekillerin hepsi hayali suretlerdir. Hazreti Şeyh başka bir konuda şu beyti söylediler :

Kâinat hayaldir, hakikatı ise HAKK'dan ibaretir

Bunu anlıyanların hepsi hakikat yolunun sırlarını yavaş yavaş çözmeye başlar..

HUD (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ AHADÎ HİKMETİN ÖZÜ

Bu hikmetin Hazreti Hud'a nisbet mesinin sebebi, kendilerinin mizacında çoklukta tekliği gözleminin ön plânda oluşundandır. Bu sebepten bu peygamber Rabbine yolların tekliğini izafe ederek şöyle demişti : «Hiç bir canlı varlık yoktur ki Allah onu tepesinden yakalayıp da hükmü altına almasın. Muhakkak ki Rabbim doğru yol üzeredir.» (Hud : 56). Dosdoğru yol, tevhid yoludur. Yolların çokluğunda var olan teklik bu anlamda olduğu için söz konusu hikmeti Hazreti Hud'a isnad ederek bu fassta tüm yolların gerçeğinden ve her yolun gayesinden haber veren Hz. Şeyh der ki : Yolların gayesi tümüyle Allah'adır, yani bütün yollar Allah'ta biter. «Her şey aslına döner» lafzının anlamında belirtildiği gibi. Çünkü varlıkların a'yan, yani asıllarından her biri ilahî isimlerden birine bağlı ve dayalıdır. Ve o ismin hikmetlerinin gerektirdiği şekilde akımını sürdürür. Ve hepsi O'nun yolu üzerinde yürümektedirler. Dolayısıyla son, Allah'ın isimlerine dönücüdür. Ve orada kendisini sonuçlandıracaktır. Bunun gibi bu

isimlerin mazharlarının da Allah'a dönmesi kaçınılmazdır. **Çünkü Allah yolların ereceği son amaçtır**; Hak Tealâ bütün yolların sonudur. Çünkü bir şeyin yol anlamına gelmesi için onun bir başlangıcı ve sonucunun olması gerekir. Arif olanların bildiği bir şey vardır ki o da : «De ki herşey Allah'tandır» (Nisa : 78). Burun gibi her şeyin sonucu «Dönüş, varılacak yer O'nadır» anlamına dayanarak Allah'adır. Nitekim Hazreti Sadreddin el-Konevi 'İcaz el-Beyan'da şöyle buyururlar : «Bil ki hakikatte Allah Teala herşeyi varlık, ilim ve sahip oluş açısından kuşatığı gibi herşey de mizacıyla içiçe ve bölüm bölüm oluşuyla Allah'ın kutlu zâtının emri altındadır, ve herşey O'nun celâline ulaşır. Hak Teala her yolun sonu ve her yolcunun amacıdır. Allah'ın şu sözünde belirtildiği gibi «Ve şüphesiz sen doğru yolu gösteriyorsun. Göklerin ve yerin sahibi Allah'ın yolunu. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner» (Şûrâ : 52 - 53).
Beyt :

Ayak bastığımız her yer senin bölgendi.
Çekildiğimiz her köşede senin kalabalığın vardı.

Acaba başka yöne yol var mı dedik. Ne kadar yol gördükse hepsi sana doğruydu.

Küçük, orta ve ulu diye adlandırılan mertebelerine göre **yolların hepsi istikamet yoludur**. Çünkü hepsinin sonu Hakk'adır. Gerçi bu yolda istisnasız bütün eşya aynı

düzlemde adımlar. Fakat bunun hepsine faydası yoktur. Çünkü istikametın üç mertebesi vardır. Biri küçük mertebedir. Bu mertebede bütün yaratıklar aynı düzeydedir. «Allah'a giden yollar yaratıkların nefsi sayısı kadardır» hükmü gereğince, herkesin Cenabı Hak'a bir yüzden yöneliş ve gidişı vardır. İkinci mertebe orta mertebedir. İnsanın atasından, efendisine kadar geçen zaman zarfında gelmiş geçmiş ümmetlerin şariatlarıdır. Üçüncü mertebe ise ulu mertebedir ki, bu Hazreti Muhammed'in tüm şariatleri içeren şeriatı olup devlet ve mutluluğa ulaştırıcıdır. Hazreti Şeyh de Muhammedî yolu diğerlerinden ayırıp buyururlar ki; Biz özellikle kendimizi mutluluğa erİştirecek olan kulluğu yol edindik. Bu yolu Allah bize şeriat eyledi. İşte Fatiha suresinde de zikredilen sırat-ı mustakim iki nokta arasındaki en kısa yoldur. Yani kul ile Rab arasında en kısa ve onları birbirine en yakın kılan yol bu iki noktayı birleştiren doğru çizgidir. Hazreti Peygamber benzetme yoluyla yere düz ve eğri çizgiler çekip doğru çizgiyi kendi kavminin yoluna, etrafındaki eğri çizgileri de şeytanın yoluna benzetti ki bununla göstermek istediğı şey aykırı ve farklı yollardı. Küçük mertebedeki istikamet diye anılan ilk yol için «...Rahmetim ise her şeyi kaplamıştır» (A'raf: 156) ayeti vardır. Onun rahmeti gerek varlığı gerekse hikmetleri

yönünden herşeyi kuşatmıştır. Gazap, kahr, intikam da bir yönüyle Allah'ın rahmetindendir. Alemde yaşayanların çoğu yumuşak tabiatlı olmamalarına rağmen bu rahmetle olgunluğa ulaşırlar. Rahmet asli ve zâti rahmaniyetin adıdır. Dalâlet ve gazap arızidir. Nitekim «Rahmetim gazabımı geçti» buyrulmuştur. Dalâletin arızî bir şey oluşuna şu hadîs işaret etmektedir: «Her doğan İslâm fitratı üzere doğar. Sonra babası onu yahudî ya da hristiyan yapar». Bütün ruhlar asıl yaradılışları itibariyle tevhidin aslına uygunluk gösterirler. Nitekim hepsi kendilerine «Ben sizin Rabbiniz değilmiyim?» dendiğinde «evet» dediler. Bu 'evet' sözünü hepsi söyledi. Bir kısmı dedi de diğer kısmı bunun dışında kaldı değil. Aksine bütün ruhlar alemde Hakkın birliğini doğruladılar. Dolayısıyla sapıklık sonradan ilîştî. Böylece Rahmet ve Rıza'nın asli ve zati olduğu anlaşılmış oldu. İstekler mutlulüğüdür. Rahmet ve Rıza asıl, gazap ve dalâlet arızî olunca dönüş ve eğilim, her şeyi kuşatan ve her şeye yayılmış olan mutluluk ve rahmetedir. Beyt:

Hakkın rahmeti bizim günahımızdan büyüktür

Gizli nükteyi ne bilirsin, sus..

Ve bu eğilim yumuşaklığa ulaştırır. İnsanların kimi saf iyiliğin hakikatiyle rahmete kavuşur, yani bir bağış olarak Allah onları rahmetine erdirir. İyiliğin aslından.

ve zâtından gelen rahmete kul, Hakkın zatından, sırf lütuf olsun diye ve kulun amel-
lerinin bir katkısı olmaksızın ulaştırılır.
Kimisi de rahmeti gerektiren işler yaparak
ona ulaşır. Bu rahmet, kulun amellerinin
Allah'ın rahmetini gerektirmesi nedeniyledir.
Allah'ın şu sözünde açıklandığı gibi :
«Rabbınız rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır» (En'am : 54), yani kendine vacip kılmıştır.
Dolayısıyla her amel ve itaat karşılığın-
dan rahmete karar verilmiştir. Böyle
kimselerin ulaştığı rahmetin oluşmasına
sebeup yine saf iyiliğin hakikatıdır. Demek
ki Hakkın, kulun amelleri karşılığında kendi
nefsine rahmeti farz ve vacip kılması,
onun saf iyiliğindendir. Böylece kulu, bu
ameller nedeniyle nefesine vacip kıldığı rah-
mete lâyık olsun. Yoksa gerçekte Hakka hiç
bir şey vâcip olmaz. **Gelelim muttaki'nin**
durumuna; bu kimse için iki durum sözko-
nusudur: Birincisi Allah'ın vikayesinin
kendisinde gerçekleştiği durumdur ki bu
durumda muttaki olan kul, Allah'ın koru-
masının bir aleti, aracı yerinedir. Yani mut-
taki, Hakkın sözüne korunak olduğu için
böylesi durumda Cenabı Hakk batın ve ma-
kul, kul ise zahir ve hissedilir durumdadır.
İkincisi ise Allah'ın vikayesinin muttaki kul
için olduğu durumdur. Bu durumda Cenabı
Hakk muttaki kul için kötülüklere karşı
perde ve korunak olur. Böylesi halde de
Hakk hissedilir ve Zahir, kul ise makul ve

batın durumunda olur. O, genellikle bilinen bir durumdur. Yani, Hakkın muttaki kula perde ve korunak olması nefis mücahedesı yapanlarca bilinen bir şeydir. Cümledeki 'o' zamiri mutakî kulun yerine de kullanılmış olabilir. O zaman cümleınin anlamı şu olur: Söz konusu ikinci halde muttakî kul bilinen ve akledilir bir mahiyetedir; hissedilir değil. Aksine onda hissedilen ve zahir olan Hakk'tır. Bu durumda kul batın; Hakk da onda kudret ve kuvvetiyle, sıfatlarıyla tam anlamda, zahir olur. Hakkın kimliği hulul ve ittihad olmaksızın kulun hakikî kuvvetleri yerine geçer. Allah'ın, «Ben onun işiten kulağı, gören gözü olurum.» demesi gibi. İşte bu mertebe de Allah katında en yüce menzildir.

SALİH (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ FÜTUHİ HİKMETİN ÖZÜ

'Fütuhî' hikmetin Salih peygamberin kelimesine özgü kılınmasındaki sebep, aralarındaki şöyle bir ilişkiye dayanır: 'Futûh', 'feth' kelimesinin çoğuludur. Tıpkı ukûl kelimesinin aklın çoğulu olması gibi. Fütûh, daha önce vaki olmamış bir şeyin meydana gelmesi ve zahir olması anlamınadır. Nitekim dağ münfetihtir olup Hz. Salih'in devesinin ondan çıkması böyledir. Bundan önce asla böyle bir olay meydana gelmemişti. Hakk Tealâ bu mucize nedeniyle Hz. Salih kavminin bazısına imanı açtı. Nakş el-füsûs'un bazı nüshalarında fütuhî kelimesi fâtihi olarak geçer.

Hz. Salih fatih isminin mazharıdır. Hz. Şeyh ül-Ekber, - Allah ondan razı olsun fatihî hikmeti ona dayandırıp bu fassda ilahî fethin sırlarını kainatın yaratılışı açısından haber verip buyururlar ki:

Hakikatler verildiğinde, yani zamanın değişmesiyle değişmeyen ilmi gerçeklikler verilip, ifadesini bulunca sonuç yani yaratılış teklikten çıkar. Burada sözkonusu olan

teklik, Allah'ın zâtî isimlerinden olan vâhid- tek olmayıp, çiftin karşıtı olan sayısal tekliktir. Sonucun teklikten meydana gelmesinin sebebine gelince; sonuç ancak üç şeyin ardarda gelmesiyle oluşur. Biri sonuç öznesi, biri sonuç yüklemi, diğeri de orta terimdir. Nitekim;

«Alem değişen bir varlıktır»

«Her değişen varlık sonradan meydana gelmiştir»

«O halde alem sonradan meydana gelmiştir» örneğinde olduğu gibi.

Üç, tek sayıların ilkidir. Sayı dediğimiz şey, ya tektir ya da çift. 'Bir' sayı hükmünde olmadıktan - çünkü sayılamaz -, iki çift, sonra gelen üç ise tek olur. Bir'in ikinci mertebesinde sayılmasına iki, üçüncü mertebesinde sayılmasına üç denir. Böyle gider bu.. İşte Allah da âlemi nefsinden, iradesinden ve sözünden yarattı. Eğer bu üç şey - ki bunlar zât, bir işin olması için Hakkın yönelişinden başka bir şey olmayan irade, ve bu yönelişin tahtındaki 'ol' emridir - olmasaydı hiç bir şey varolmazdı. Alemin bu üç şeyden oluşması 'Tevhid'e aykırı değildir. Zat birdir. Çeşitlilik gösteren nisbetlerdir. Nitekim buyurur: «Biz bir şeyin olmasını dilediğimizde ona ol deriz o da olur.» İşte Allah yukarıdaki üç şeye bu ayetinde işaret etmektedir. Varedilmiş her

şeyde bu üç şey vardır. Tabii kendini var edendeki üç şeyin karşılığı olarak. Bu karşılıkların birincisi o varlığın Allah'ın ilim mertebesinde sabit zâtı, ikincisi Rabbin sözünü dinlemek, üçüncüsü de onun emrine uymak.

Sakin seni akli ilimlerde kullanılan şekliyle öncüllerin terkinde oluşan farklı durum bu bilgidən alkoymasın. Düşüncendeki öncüllerin üç değil de dört şeyden oluşması yani. Çünkü akıl yürüterek düşünen kimse eğer bir şeyin neticesine ermek dilerse kıyası iki öncülle kurar ve her öncülü iki tekil sözün bileşimiyle oluşturur. Dolayısıyla bu dört parçadan sonuç meydana gelir. Meselâ; Âlem (1) değişkendir (2); her değişken (3) sonradan meydana gelmiştir (4) örneğinde olduğu gibi. Çünkü bu parçalar dört tane gibi görünüyorsa da aslında üç tanedir. Zira o dört tekil sözden biri iki öncülde de tekrarlanır. Orta terim hem küçük hem de büyük öncül (önerme)-de tekrar edilmiştir. Meselâ; Âlem değişkendir' önermesindeki 'değişken' terimi sonra gelen ikinci önermede de yinelenmektedir.

İşte Hakk Tealâ, küçük öncülün menziline; irade, orta terimin menziline; 'ol' sözü de büyük öncülün menzilindedir.

Bu üçlemenin sonuç konusunda itibari olduğunu kavra. Bu üçleme, gerek hakiki

gerekse ilmi varlığın sonucuna ulaşmasıdır. İste alem şeksiz şüphesiz bir sonuçtan ibarettir. Yani Hakkın zâtı, iradesi ve 'ol' emrinin sonucudur. Çünkü sağduyu kesin olarak, bu âlemin varlığının kendinden olabileceği düşünemez. Aksine 'Âlemi' dediğimiz gibi, 'Hakk'ın 'İrade' ve ol 'Emr'idir. Beyt:

Ey kardeş, önce baba sonra anne olunca
neticé yavrudur
Bilinen tasavvurların doğru sıralanışından
anlaşılmaz olan anlaşılır hale gelir...

ŞUAYB (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ KALBİ HİKMETİN ÖZÜ

'Kalbî' hikmetin Şuayb (A.S.)'a ait kelimeye izafe edilmesindeki sebep şudur : Şuayb sözü 'şu'be' kelimesinden türemiştir. Hz. Şuayb bir çok oğula sahipti ve maiyetinde bir çok kabile ve şube vardı. İşte aynı bunun gibi kalb de bir çok şubeye sahiptir. Bu, içinde barındırdığı alemler, inançlar, ruhanî ve cismanî kuvvetler nedeniyle; دائما Rahman'ın parmakları arasında halden hale dönüştüğü, geçtiği için böyledir. Hazreti Şuayb ümmeti arasında kalb makamında idi. Külli ve cüz'i manaları anlamak, ilâhî ahlâkla ahlâklanmak, ölçeği tamamlamak, teraziye dengelemek, adaletle önderlik etmek, hakları yerine getirmek, yemine sadık kalmak suretiyle gerçekliğine kavuşmuş bir kalb.

Şeyhî hazretleri, kalb ve şubeler arasında böyle bir ilişki söz konusu olduğundan, Şuayb kelimesini kalbe ait hikmete dayandırarak, bu fassda kalbe dair sır ve hallerden biraz dem vurdular. Kalb ile anlatılmak istenen, şeyhler nezdinde 'konuşan nefis' (nefs-i natika) tir. Konuşan nefsin kalb

diye isimlendirilmesi, sürekli iki parmak arasında halden hale kaybolması, değişime uğraması ve saf akıl alemi ile muntâbık nefis alemi arasında durum değiştirmesi nedeniyledir.

Bil ki arifin kalbi Allah'ın rahmetinden varolmuş olmasına rağmen Rahmetten daha geniştir. Çünkü Allah bir kudsi hadiste şöyle bildirmiştir: «Kulun kalbi Onu sığdırır, fakat kendi rahmeti Onu çevreleyemez. Arifin kalbi Allah'ın rahmetinde vücud bulmasına rağmen Allah'ın rahmetinden geniştir. Nitekim «Yeryüzüm ve gökyüzüm beni sığdıramadı; korunan, çekinen, verâ sahibi mümin kulun kalbi sığdırdı.» buyrulmuştur. Çünkü rahmeti gerektiren hususlar ancak hadiselerle yani sonradan meydana gelen olaylara, olgulara ilişkindir. Oysa Hakk sonradan oluşan şeylere dair niteliklerden uzaktır. Buna karşılık Allah'ı bilen kulun kalbi, Hakk nurunun hakikatıdır. O kadar ki, Arş ve onda olanlar arif kulun kalbinin bir köşesine konsa hardal tanesi kadar yer tutmaz. Hakikatte Arş ve Beytullah, Allah'ı bilen arifin kalbidir. Mevlâna da bu manalara şu mısralarla değinir. Beyt:

Hakk buyurdu, dedi Peygamber : «Ben ne aşağılara ne yukarılara sığarım
Ne yere, ne göğe, ne de arşa sığarım, bunu iyi bil
İnananın gönlüne sığarım; beni ararsan o gönülde ara»
Evet, arşın ululuğuna son yok; ama mana gelince suret nedir ki...

Eğer akledersen görürsün ki bu acaib bir meseledir. Allah'ı bilen kimsenin kalbinin Allah'ı içine sığdırması - daha doğrusu Onu içine alacak kadar genişlemesi - acaib bir mesele ve garip bir nüktedir. Eğer akledip bu sırrı anladınsa farkedersin ama bundan öyle zarf-mazruf ilişkisi çıkarman gerekmez. Bu, ince, öylesine ince bir sırdır ki hulûl ve ittihad anlamından soyunuk, ikilik ya da başkalık anlamlarından uzaktır. Buna şu gelen hoş beyit tanıklık eder:

Cam kadeh saydamdır, şarap da öyle
Karşılıklı benzeşip şekillenirler
Sanki şaraptır o, kadeh değil de
Sanki kadehtir o, şarap değil de.

Hakk suretlerde tecelli ederek halden hale dönüşürse - ki nitekim sabih haberde şöyle buyurulmuştur: «Muhakkak ki Hakk yaratıklara kıyamette 'Ben en yüce rabbınız' diyen münkir suretinde tecelli edince, 'Senden Allah'a sığmırız' derler. Onların itikadları suretinde tecelli edince hemen secde ederler.»- bu dönüşmesine rağmen kimliği zatında bir değişikliğe uğramaz. Tıpkı kabın içindeki suyun kabın şeklini alması gibi. Ki su o kabın şekliyle yuvarlak, dik dörtgen, üçgen, dörtgen, altıgen, yedi-gen.. her ne ise o biçimde şekil alır. Cenabı Hakk ne vakit tecelli ederek çeşitli şekillerde tülense ve renklense, kalb de zorunlu olarak ona göre kâh genişler, kâh şid-

detlenir, kâh öfkelenir, kâh merhametli ve şefkatli olur. Tecelli her ne yüzde olursa tecelli edilen şey de onun gibi olur. Üçgen, dörtgen, altıgen, sekizgen.. her ne şekilde ise, mahall de ona uygun ve orantılı olur, eksiksiz artıksız.. Cenabı Hakk her ne vakit türlü suretlerde insan kalbine tecelli etse, o kalbin istidat ve kabiliyetine göre genişler ve daralır. Dolayısıyla kâmil insanın kalbi mükemmel bir ayna ve kapsayıcı bir mazhar olup, ilâhî Zâtın ve sıfatların tecelli ettiği yerdir. Fakat diğerlerinin kalbi Zâtın sadece bir özelliğiyle belirlediği aynadır. Bu durumda kalb, cüz'î hükümlerden kurtulmadığından Hakk'ın tecellisi istidadın rengiyle boyanır. Bupunla birlikte kalb de hakikatını değiştirmez. Bunu anla. Cenabı Hakk nasıl gerçekte durum değiştirmeyip, tecellisi esnasında durum değiştiriyorsa kalb de Hakk tarafından kendisine tecelli ediliyor olması açısından öyle durum değiştirir. Ey sırları arayan, kalble Hakk'ın ilişkisini ve karşılıklı durumlarını iyi anla **Görüyor musun ki «O her gün bir istedir.»** Gerçeği araştıranların çoğu bu ayetteki 'istedir' sözünü 'kâr' tabir edilen 'iş' anlamına değil, 'şe'niyet yani gerçeklik ile ilgili olan 'şe'n' anlamına almışlardır. Sufiler de bu konuda şöyle söylerler : «Hakk'ın tecellisinde asla tekrar yoktur.» Nitekim Ebu Tâlib el-Mekki :

«Allah ne bir surette iki kez tecelli eder,

ne de iki surette aynı anda bir kere.» demiştir. Cenabı Hakk'ın her an olan şe'ni, aynıyla bir evvelki anda olan şe'ni gibi değildir. Yani her bir şe'ni bir sonrakinden başkadır. Bunun gibi kalb de kendine gelen hatıralarla tecellilerin çeşitliliği nisbetinde halini değiştirir. Dolayısıyla bir yönüyle tecelli kalbe tabi, diğer yönüyle de kalb tecelliye tabidir. Hz. Şeyh Fütuhat'ta:

«Seven kişi, içindeki eriyiğin renginin sürekli değişmesiyle rengini değiştiren saf beyaz camdan yapılmış bir kase gibi, sevgilinin rengiyle renklenir.» der.

Çokluğun başat olduğu mazhar olsun, birliğin başat olduğu mazhar olsun, tecelli onlarda, istidat ve kabiliyetlerine göre türlü şekillerde olur. Buna işaret edecek şekilde Allah Tealâ der ki: «Bu Kur'an'da hakikaten kalbi olanlara bir hatırlatma vardır.» (Zümer : 21) Allah kalb yerine akıl demiyor. Çünkü kalbin aksine akıl, «bağlanmışdır». Bunu anla. Çünkü akıl, 'ikal' sözcüğünden türemiştir. İkal, devenin dizini bağladıkları ipe derler. Akıl bir bağdır. Bir işi bir vasfa bağlar. Kalb sözü edilen akıl sıfatının aksinedir. Çünkü kalb her durumda bir surette olup her surette Allah'a itaat eder ve boyun eğer. Akılsa bir itikadla bağımlı olup son akideleri ve bir çok şeyde Hüda'nın zuhur edişlerini inkar etmektedir. Buna karşılık Hakk'ı herşeyde müşahede

eden kalb ehlidir. Yoksal akıl ehli sürekli birbirini tekfir etmekten, itikat ve anlayışlarının niceliğince birbirlerini kınamaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Beyt:

Acız kula kudret davası yaraşır mı Kudret
Ulu ve Kutlu Allah'a mahsus..

LUT (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ MELKÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Melk', şiddete derler. Nitekim şiddetli kimseye de melik denir. Melki hikmetin Lût Aleyhisselam'ın kelimesine dayandırılmasında şöyle bir ilişkiden kalkılır :

Hazreti Lût'un kavmi şiddetli ve güçlü idi. Bunun sebebi Lût (A.S.)'ın düşmanlarını yenmek için bir güç ve rûkn-i şedid - yani savaşa dayanıklı bir aşiret ya da kabile dilemesiydi. Dileğini şöyle ifade etti : «Keşke benim size karşı kuvvetim ya da şiddetli bir dayanağım olsaydı» (Hud : 80)

Dolayısıyla melkî hikmeti ona bağlayıp, bu fassda kuvvet ve şiddetin sırlarına ilişkin bazı manaları ortaya koyan Şeyhi Ekber diyor ki :

Allah şöyle dedi : «Sizi zaaftan yaratan Allah...» (Rum : 84) Gücün yokluğuna zaaf denir. Kuvvet ve şiddet varoluşa ilişkin gerçekliklerdendir. Yaradılışın aslı yokluktur. Dolayısıyla zaaf, yaradılışla asıl; şiddet ve kuvvet ise yaradılışla tabii yönden ilgi içindendir. «İnsanı zayıflıktan yarattı sonra o zayıflıktan bir kuvvet varettil.»

Cenabı Hakk'ın zayıflıktan sonra varet-tiği bu kuvvet arızı ve kılınmış bir kuvvet-tir. **«..kuvvetten sonra da zaafı varetti.»** Ayette geçen ilk zaaf kelimesi özel ve genel anlamda mizaç zayıflığı demektir. Ondarı sonra yaratılan kuvvet de özel manada mi-zaç güçlülüğü. İkinci zayıflık ise yaşlılığın gerektirdiği mizac zayıflığından ibaret. Bu konuda Allah ayetinde şöyle buyuruyor **«Allah sizi yarattı, sonra öldürür; içinizden kimi de ömrün en reziline (bebeklik çağı gibi güçsüz ihtiyarlık çağına) itilir ki, biraz bilgiden sonra hiçbir şeyi bilmezsin.»** (Nahl: 70) Dolayısıyla yaşlılık, memedeki çocuk hükmünde olduğundan hayatın ilk dönem-lerine benzer. Seçkinler nezdinde bu zayıf-lık marifetten meydana gelen zayıflık ile bağlantılır. Yani arif yaşlılık - özel manada şeyhlik - mertebesinde, marifetin sonuna ulaştığında görür ki bütün etkin kuvvetler aslında Allah'ın olup O'ndan başkalarına tabi - yani aslen Allah'ın kuvvetine tabi olarak verilmiştir. Onun için Hz. Peygam-ber (S.A.V.) : **«Güç ve kuvvet yalnız Allah'-ındır.»** buyurdular. Bu yüzden olgun arif müşahedesinde tasarrufu, kendisinde ta-sarrufta bulunulan şeyle gerçekte bir gö-rür. Görünüşte farklılık olduğu sanılıyorsa da Hakk'tan başka bir şey görmez. Başka-lık ortadan kalktığından himmet edecek başka bir kimse göremeyip, başkasına him-met göndermesine ve çağrısının etkin ol-

masını sağlamaya işte bu marifet engel olur. Yani Allah'ı bilmek arifi zayıflatır ta ki toprağa bitişinceye kadar. Olgun arif Allah'ı bilmekle zayıf düşüp asıl niteliği olan acz ve fakrını ortaya çıkarır. Hatta bu mertebede aslı olan toprağa kavuşup, bitişinceye kadar. Hiç bir şey yapmaya gücü yetmez. Beyt :

Aciz kulâ kudret davası yaraşır mı? Kudret Ulu ve Kutlu Allah'a mahsus.

Gerçek tasarruf sahibi, malik ül-mülk olan ve dilediğini yapan Hakk'tır. Kulun tasarrufu da O'nun isteğiyledir. Tasarrufun tüm şeylerde Hakk'ın olduğunu bilip, kendine ait bir tasarruf olduğunu sanma kîrinden temizlenmeyen edepsizlik etmiş olur. Tasarrufu kendisi için bir alet olarak düşünen kimse, gerçek mutasarrıf ile tasarruf edilen şeyin mertebesi konusunda cahildir. Onun için bazı kimselere tasarruf verilip marifet verilmediğinden, yaratıkları O'ndan başka sanıp himmet etmeye kalkarlar. Oysa nebi ve velîlerin tasarrufları Allah'ın iradesiyledir. Ve sadece tasarruf edilen şeye şefkat olsun içindir. Bu helâk etme biçiminde olsa bile. Nebi ve velîler sahici olmayan varlıklarını aşarak Hakk'ın varlığıyla ebedileşip Hakk'ın aleti olmuşlardır.

Böylece arif olması gerektiği şekilde, kendinde tam anlamıyla kendi kendisi olur. Tıpkı Annesinin kucağında emziriline

küçük bir çocuk gibi aciz. Demek ki olgun arif, kendi kuvvet ve kudretinden, Allah'ı bilmesi nedeniyle boşanıp, asıl kendi kendisi oluşuna bırakır kendini. Aynı emzikli ananın kucağındaki küçük çocuğun acizliğine bürünür. İşte böylesine bir marifet, arifi bu alemde tasarruftan alıkoyar. Nitekim şöyle denmiştir: «Tasarrufla tasavvuf biraraya gelmeyen iki şeydir.» Füsûs el-Hikem'de Hz. Şeyh şöyle buyururlar: «Şeyh Abdulah bin Kaid, Şeyh Ebissuud bin Şibli'ye 'Niçin tasarruf etmiyorsun' dedi. O da şöyle cevap verdi: 'Dilediği gibi tasarruf etmeyi Hakk'a bıraktım.' Bu sözüne Allah'ın 'Onu vekil edin' ayetinin manasını hareket noktası yapmıştı. Dolayısıyla Hakk'ı bilen, beşeri iradesinden kurtulup herhalde Hakk'ı Mutlak Vekil bilip Allah'ın dileğine bir alet yerine geçmiş demektir. İşte Lût Aleyhisselâm bunun için, 'Ne olaydı benim size karşı koyacak bir gücüm ya da sığınacak güçlü bir kabilem olsaydı' deyip bir kabile istiyordu. Hz. Resulullah (S.A.V.) şöyle demiştir: 'Allah kuvvetli bir kabileye sığınan kardeşim Lût'a rahmet etsin.' Bununla marifetin meydana getirdiği zayıflığı anlatmak istemiştir. Ayette geçen Rûkn üş-Şedid yani kuvvetli, kudretli kabile gerçekte Hakk'tır. O'nun tedbiri ve terbiyesi yani rabblığıdır.

Rûkn-i Şedid, gerçekte Hakk olunca Hz. Lût niçin bir kabile diledi diye sorulur-

sa eğer; Hz. Lût biliyordu ki Allah'ın fiilleri zuhur ettiği şeylerin eliyle zahir olur. Bunun için Cenabı Hakk'a yönelip Ondan yardım istedi. Ta ki düşmanlarına karşı muzaffer olsun şeklinde bir cevap verilir. Allah en iyi bilendir.

ÜZEYR (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ KADERİ HİKMETİN ÖZÜ

'Kaderî hikmet'le anlatılmak istenen şey, Hakk'ın ilmindeki suretler yani a'yan-ı sabite demek olan kader sırrıdır. Kaderin kendisi değildir. Anlatılmak istenen, kazâ-nın etraflıca açıklanmış, açıklığa kavuşmuş biçimi demek olan kaderdir. Çünkü kazâ ezelden ebede kadar, varolan şeylerin üzerinde olup biten durumlar için verilmiş külli, özetlenmiş bir hükümdür. Kaderse bu hükmün belirli vakitlerde eşyanın istidatları kadarınca varlık bulmasının açıklanmış suretleridir.

Kaderî hikmetin Uzeyr (A.S.)'in kelimesine bağlı kılınmasında aralarındaki şöyle bir ilişkiden kalkılıyor: Üzeyr (A.S.)'in mizacında kader ilminin derinliklerine dalma isteği çok öne çıkan bir şeydi. Hazreti Şeyh de kader sırrını bu fassda belirtip ona uygun söze başlayarak şöyle buyururlar :

Allah'ın yaratıklar üzerine üstün bir delili vardır. Küfr ve iman, boyun eğme ve isyan... yaratıklar üzerine verdiği şeyler

ıçın Allah'ın sağlam ve tam bir hucceti vardır. Çünkü Allahü Tealâ yaratıklara ancak istidatlarının gerektirdiğini, arzuladığını verir. Asıl kabiliyetleri neyi çağırıyorsa onu takdir eder. Nitëkim eşeğin hakikatı, eşek oluşa ait sureti; köpeğin hakikatı köpek oluşunun suretini nasıl gerektiriyorsa öyle. Niçin Allah Tealâ kâfire küfr, âsiye isyan, mümine iman takdir etti? Ve sonra niye kulu onun irade gücü ve alanı dışında olan şeyle yargılıyor- Ona bu durumu ezelde takdir etmesine rağmen... diye bir çok cahilin ortaya attığı bütün bu sorular geçersizdir. Çünkü Alim ve Hakim olan Allah; bilinir şeylerden biri hakkında ancak onun hakikatının henüz var olan özel istidadına göre hükmeder. Hakim ve Alim; hükmettiği şey hakkında onun hakiki: aynı varlığına ait istidat ve kabiliyetinin gerektirdiği dışında hükmetmez.

Eğer şöyle sorulursa: Varlıkların gerçeklikleri olan a'yan-ı sabite ve bunlara ilişkin istidatlar Hakk'dan fışkırıyor; Hakk o özel istidadı kendi ilminde varedip o varlığın hakikatına veriyor. Sanki bu istidadı o varlığın hakikatına sonradan verseydi olmaz mıydı?

Bu konu varlığı büründürölüş, var kılınıştan öncesi içine giren ezeli bilgiler ve a'yan-ı sabite konusudur. Nesneleri varlığa büründüren Allah Tealâ'nın a'yan-ı sabite

üzerinde hiç bir kılığı yoktur. A'yan ilmi suretlerdir. Hakk'ın zatına ilişkin işlerdir. Zata ilişkin işlerde değişme ve başkalaşma olmaz. Bu ilmi suretler apaçık belirmesi yönünden, ortaya çıkarak tecelli eden Zâtın hakikatıdır.

Şeyh, Fütuhat'ın dört yüz onbirinci babında şöyle diyor :

«İlahî, ilim, ancak bilinenin kendinde barındırdığı bilgiye ilişkindir. Bir kimse Allah'ın ilmi hakkında delil getirmek isteyip de 'Senin ilmin benim bulunduğum durumu geçti, onun için beni yargılama' dese Allah ona şöyle der : 'Ben seni ancak nasılsan öyle bilmedim mi? Ben öyle bilirken, durumun değişirse daha o anda seni içinde bulunduğun durumunla bilirim hemen.» Ve devamla ona şöyle der : 'Kendine, gerçekte nasılsan o haline dön. Sözünde de insafli davran'. Kul kendi kendine döndüğünde ve bu mesele üstüne düşündüğünde bir de görür ki delillenmiş ve bir de anlamış ki Delil Allah'ın. Nitekim Allah Tealâ : «Allah onlara zulmetmiyor, fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.» buyurmuştur.

Çünkü Allah katında yaratıkların tümü hakkındaki herşey bilinmektedir. Ve malum kendinde içerdığı ilmi alime verir. Bu ilmin malumunda bir etkisi yoktur ki malumun kendisinde olmayan bir şeyi ortaya çıkarsın. Aksine ilim maluma tabidir. Ma-

lum üzerine verilecek hüküm de ancak onun kendinde olan ilimledir. Böylece Cenabı Hakk'ın maluma hükmü ilmine tabidir. Ve bu ilim, malumun kendisinde olana uymuştur. Dolayısıyla malum üzerine verilecek bir hüküm maluma tabi olacaktır. Böyle olunca ilmin maluma etkisi olamaz. Aksine malumun ilim ve alimde etkisi olur. Malumun alimdeki eseri, o âlim ve kâdirden, içinde barındırdığı gerçeklik ve kimliğin icadını gerektirmesi ve istemesidir. Malum, ilmin ayn'ıdır. İlim, malum ve alim karşılıklı bir görelilik taşıdığından, Hakk'ın ilmi, başkaya uygunluk göstermez. Hazreti Şeyh'in dileği pek incedir. Herkes anlamaz. Ancak Allah'ı bilenler, kalb gözlerindeki perdeleri açanlar başka.

Bil ki bütün resuller nebidir. Nebi yaratıklara gönderilmiş olup onların ilim mertebesinde takdir edilmiş olan olgunluklarına giden yolu gösterir. İstidatları kadarınca olgunluklarına ulaştırır. Çünkü nübüvvet, sufilere göre, İlahî Zat, sıfatlar, isimler ve hükümlerden haber vermektir. Eğer kitapla ve bir siyaset ile gönderilir de halkı cihad ve kitâle çağırmaya memur kılınırsa nübüvveti teşriidir. Resuldür ve azamet sahibidir. Eğer siyaset ve kitâbsız ise ona resul değil, nebi denir. Şeyh Fütuhat'ın on dördüncü babında şöyle der: «Nebi, kendisine, Allah katından bir melek tarafından içinde bir şeriatin olduğu vahyin getirildi-

ği kimsedir. Onunla sadece kendisi amel eder. Başkalarına gönderilirse resul olur. Nebi ile Resul arasında genel - özel oluş ilişkisi vardır. Her resul nebidir, her nebi resul değildir. Her nebi de velidir. Velilik, nebinin Hakk'a yakınlığı yüzündendir. İnsani bir durumdur. Dolayısıyla her nebinin veliliği nübüvvetinden daha faziletlidir. Hakikat ve marifet konusunda veliler, ictihad ile teşri konusunda müctehid ve alimler. nebilerin mirasçılarıdır. Veliler bâtınlarıyla, alimler zahiri oluşlarıyla mirasçı olurlar. Batın ve zahir ilminin ikisini de kendinde toplayanlar hem zahir hem de batın mirasçılarıdır. Ve her resul aynı şekilde velidir. Resulün velilik yönü, risalet yönünden daha tamam ve üstündür. «Muhakkak veli, nebi ve resulden üstündür» diyenin sözünden de dilek budur.

İSA (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ NEBEVİ HİKMETİN ÖZÜ

'Nebevi hikmet'in Hazreti İsa'nın kelimesine dayandırılmasının sebebi şudur:

Hz. İsa veliliğin sonucu olan umumi nübüvvet ile ebedi ve ezeli olarak nebidir. Hususi nübüvvet ile de nebidir. Onun için Hakk'tan inbâ eylemek, haber vermek, yüce kişiliklerinde ön plânda olup beşikte iken: «Bana kitab verdi ve beni nebi kıldı.» (Meryem : 30) diyerek kendi nebilüğinden, ezeli efendiliğinden daha annesinin karnında iken «haber vermiş»ti.

Bazıları, «nebi» kelimesi 'hemze'siz olarak nebâ-yenbû fiilinden gelir derler. Bu değerlendirmeye göre kelime «yükselme» anlamına gelir. «Aksine Allah Onu kaldırdı.» (Nisa : 158) ayetinin anlamı gereğince, Hz. İsa'nın göğe yükselmesinden dolayı nebevi hikmet ona dayandırıldı. Ruhani olgunluk saadetli kişiliklerinde baskın olduğundan bu fassda ruhi özelliklere ilişkin sırları açıklayan Şeyhül Ekber şöyle diyorlar :

İçinde bulunduğu, doldurduğu şeyi diri kılması ruhun özelliklerindendir. Çünkü

ruhlar, Rabb isminin zuhur ettiği yerlerdir. Hakk Tealâ ruh ile eşyayı terbiye eder. Hayat, varoluş gereği o şeylere gerekli bir sıfattır ve varoluşa ilişkin tüm sıfatların aslıdır. Onun için 'Hayy' (Diri) ismi yedi ismin önderi kılınmıştır. Çünkü İlim, İrade ve diğer İlahi isimlerin varlıkları ancak Hayat'tan sonra tasarlanabilir. Her bir şeyin özelliğine göre Rabbından kendisine taşmış bir ruhu ve kendisine uygun bir hayatı vardır. Böylelikle o şey de İlim, İrade, Kudret ve bunun gibi öncelikle Hayat'ın olmasını gerektirip de Hayat'a uymuş sıfatlarla zahir olur. Fakat tabii ki mizacının elverdiği ölçüde. Meselâ insan gibi mizacı ılımlı bir olgunluğa elveriyorsa özelliklerinin tümü, ya da birçoğu ile, zahir olma yetisine sahiptir. Eğer mizacı ılımlılıktan uzaksa, diri oluş niteliği onda gereklilikleriyle birlikte gizli kalır. Nitekim cansız nesnelerde ve bitkilerde olduğu gibi. Bu anlama değinen Şeyhi Ekber devamla şöyle diyor : **Ve fakat ruh, diri tuttuğu şeyin mizac ve istidadı elverdiği ölçüde ona tasarruf da eder. Tabiatıyla ruhun kendisinin elverdiği ölçüde değil. Çünkü Ruh kutsî bir iştir. Bütün her şeye etkinliğinin ve etkisinin oranı eşittir. Sadece hükmü herşeyin mizac ve istidadına göre olur. Kendilerine bir düzen verilmiş cisimlerdeki İlâhî Nefesi görüyor musun? «Onu düzenleyince ruhumdan üfürdüm» (Sad : 72) ayetinin anlamında söz edildiği gibi dü-**

zenlenmiş cisimlere, ılımlı cesedlere. O nefesin paklığı ve arılığının şanı, mertebesinin yüceliğiyle birlikte o üfürülen ruhun tasarruf ve etkisi nasıl oluyor da kendisine üfürülen bedenın istidat ve kabiliyetine göre oluyor?... Görmüyor musun Samiriyi. Samiri'deki '-i' eki nisbet ekidir. Samira'ye mensub demektir. Samiri İsrail oğulları kabilelerinden birinin adıdır. Bu Samiri'nin öz adı Musa bin Zufr'dur. Önceleri Hz. Musa'ya bağlılık göstermiş ve hizmet etmişti. Cebrail Hayat adındaki atıyla Hz. Musa'ya gelince gördü ki Cebrail'in atı her nereye basıyorsa hayat buluyor. Ruhların unsurlar üzerindeki etkisini anlayınca nasıl avuçla topladı?. Resülün ayağının bastığı yerden bir avuç toprak alıp o toprağı sakladı. Hazreti Musa Tur'a gidince kavminin gümüş ve altınlarını toplayarak eritti ve buzağı şekline getirdi. Topladığı toprağı pişmiş buzağı heykelinin üstüne attı, sonra buzağı heykeli, gerçek bir buzağı gibi böğürmeye başladı. Çünkü heykel inek şeklindeydi. Eğer o toprağı başka şekildeki bir heykele atsaydı o şekilde, yani karakter ve kabiliyetinin gerektirdiğı şekilde ses çıkaracaktı. Buzağı gibi böğürmesi, heykelin buzağı şeklinde oluşu ve dolayısıyla bir buzağının kabiliyet ve istidadının gerektirdiğı şekilde oluşu nedeniyledi. Eğer yaptığı heykelin şeklinin gerektirdiğı mizacın yeteneğı insanın yeteneğine yakın olsaydı konuşurdu da.

SÜLEYMAN (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ RAHMANÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Rahmanî hikmet'in Süleyman Aleyhisselam'ın kelimesine dayandırılmış olmasının nedeni, kendilerinde genel ve özel anlamda rahmetin bütün olarak görünmesiyle ilgilidir. Çünkü rahmanî hikmetten murad, «O Süleyman'dandır ve Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla yazılmıştır.» (Neml. 30) ayetinde değinilen Rahmetin sırlarını açıklamaktır. Nitekim Rahman'ın rahmeti bütün şeyleri genel hükmü içine aldığı gibi Hz. Süleyman'ın da hükmünü ve işini Cenabı Hakk, bütün alemi içine alacak şekilde yapıp, yaratıkları Onun emrine verdi. Hattâ dedi ki : «Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden bolca verildi» (Neml : 16)

Hz. Süleyman nebilik ve velilik ile vasıflanmaktan başka zahirde öyle ulu bir sultandı ki cinler, insanlar, vahşi hayvanlar, kuşlar emri ve hükmü altındaydı. Bunun için rahmanî hikmeti ona isnad ederek, buna dair sırları açıklamaya geçmek suretiyle şöyle buyurdular :

Belkıs, bilincinde olmaksızın Süley-

man'a ait olunca, Süleyman'ın mektubu hakkında, içinde bilkuvve bulunan aidiyet bilgisiyle «Bu kerim bir mektuptur.» demiştir. Onun Süleyman'ın mektubunu «kerim» diye nitelemesi, Süleyman'a karşı olan manevî sevgisini ve kişisel ilgisini gösterir.

Âsaf'ın, Belkıs tahtını Süleyman'ın huzuruna kuvvet ve iktidarla getirmesi ancak cinler Süleyman'ın şerefine ne kadar azametli olduğunu bilsinler diyedir. Âsaf Berhiya Hz. Süleyman'ın veziridir. Hz. Süleyman Hakk Tealâ'nın kendisine verdiği kudret ve kuvveti Belkıs'a, diğer cinlere, askerlere göstermek istediği zaman etrafındakilere dönüp «Ey topluluk, hanginiz bana Onun tahtını getirir.» (Neml : 38) demişti. Cinlerden İfrit, «Ben, sen daha makamından kalkmadan onu getiririm» (Neml : 39) deyince veziri Âsaf Berhiya, «Sen daha öbür tarafına dönmeden onu getiririm sana.» (Neml : 40) demişti.

Ariflere göre bakanın, bakmak için yönünü döndürmesi, birinin makamından ayağa kalkmasından daha hızlı olur. Çünkü gözün hareket ettiği zaman ile bakılan şeye gözün ilişmesi için geçen zaman aynıdır. Âsaf Berhiya'nın sözü, cinin sözünden daha tamamlanmış bir sözdür. Çünkü bu, bir anda tahtın asıl varlığını yok-var etmek olayındaki tasarruftur. Kaldı ki onu bulunduğu yerde yok edip Süleyman'ın huzurun-

da varettil. Bu getirme yani tahtı yok-var ediverme olayı tümüyle Süleyman'ın önünde olmadı.

Cinler cesetlenmiş ruhlar ve latif cisimlerdir. Onların mizacında ateş ve hava baskındır. Nitekim bu unsurlar, insan için toprak ve sudur. Cesetlerinin tam manasıyla latif ve ruhlarının gayet kuvvetli ve kudretli oluşu nedeniyle çeşitli şekillere girerek insan aklının hayretler içinde kaldığı acaiip ve tuhaf şeylere güç yetirirler. **Kaldı ki bu iktidar ancak Süleyman'a verilen ihsanlardan birine yani vezire aittir. Âsaf Berhiya bunu, ancak cinlerin, Süleyman'ın şerefini bilmeleri için yaptı. Çünkü şu kuvvet ve iktidar, Süleyman'a ait ihsandan sadece tek birine aittir. Dolayısıyla sadece tek has hizmetçisi olan vezirden bu kadar kuvvet ve ilahî kudret zahir olursa kendisinde olan kudreti ona göre kıyas etmelidir.**

Füsûs el-Hikem'den şöyle deniyor : «Bu olgun zat Süleyman'ın, zamanın kutbu olan bir veziriydi. Böyle kutuplardan harikulâde haller sadır olunca, vezirlerinden, halifelelerinden olmaz. İstedikleri kadar tam bir kullukta bulunsunlar, hakiki bir fakre ulaşsınlar bir şeye kendiliklerinden tasarruf edemezler.»

Belkıs tahtıyla Süleyman'ın huzuruna gelince, Süleyman : «Ey Belkıs, senin tahtın bunun gibi değil mi?» demiş, Belkıs de tah-

tı konusunda : «Sanki o.» (Neml : 42) demişti. Belkıs tahtını kendi nezdinde gördüğü zaman benzerlik ve başkalığı içine alan bir tarzda «Sanki o» dedi. Çünkü benzetme başka başka şeylerle olur. Onun için bir şeyin benzeri o şeyin aynısı değildir. İşte bu sözde her an yaradılışın yenilendiğine dair bir bilincin işareti vardır. Belkıs'ın tahtının suretinde görünen, nasıl tahtın kendisi ise, Hakk Tealâ bu alemini de her an ve zamanda yok edip onun benzerini ardından vareder. Fakat perdelenmiş olanlar benzer şeylerin ardarda gelişi ve durumlarının birbirine uygunluk göstermesinden kıyasla alemin varlığının tek bir süreç ve minval üzere kararlaştırıldığını söylerler. Beyt :

Her sıfattan münezzeh Allah. Fazl, kerem,
rahmet, cömertlik kaynağı şefkatli Tanrı ne
güzeldir
Her nefeste bir cihanı yok eder, aynı anda
bir başkasını vareder.

Cenabı Hakk Celle Şanühü her nefste (nefeste) başka bir tecelli ile tecelli eder. Başka zaman da aynı tecellide bulunmadığı konusunda keşif ve şuhûd sahipleri karar kılmışlardır. Çünkü bu hasıl olanın tahsilini gerektirir. Oysa bu Allah işinde muhaldır. Dolayısıyla her anda bir şe'n (iş) ve her zamanda bir başka taayyun (belirleme) ile tecelli ederek görünür.

Ona sırcadan bir köşk gösterdi. Sanki

o köşk su gibi dalgalanıyordu. Oysa gerçekte öyle değildi. Aksine saf cam, su gibi yayılmıştı. Belkıs'a Hz. Süleyman tarafından : «Köşke gir dendi; görünce dalgalanıyor sandı. (Sudan geçmek için) paçalarını sıvadı.» (Neml : 44) İşte Hz. Süleyman ilminin yetkinliğinden ona böyle bir uyarıda bulunmuştu.

Tıpkı o görünen taht gibi. Suret yönüyle tahtın gerçeği değildi oysa görünen. Ama ikisinin de cevherleri birdi. Bu fiili uyarı aynı Hz. Süleyman'ın «Bu senin tahtın gibi değil mi?» deyişindeki sözlü uyarı gibidir. «Bu senin tahtın mı?» da diyebilirdi. Çünkü sözkonusu olan varetme olayı o şeyin hakikatıyla ilgili değil, onun benzeri ile ilgilidir. Köşkün durumu gayet latif ve saf olduğundan ona bakan kimseye dalgalanan su gibi görünüyordu. Gerçekte şuuru olmayan kimseler onu bir su hayali gibi görmekteydiler.

İşte bu durum tüm alemde geçerlidir. Bu yenileniş, tazeleniş her an bütün alemde yürürlüktedir. Sadece Belkıs'ın tahtına özgü değildir. «Dağları yerinde donmuş gibi durur görürsün, oysa onlar bulutlar gibi geçerler» (Neml : 88) ayetindeki manayı hakikat araştırmacıları bu anlama yüklerler. Ama insanların çoğu bu yaradılış yenilenmesinden gafildir.

Kendisinde tasarruf edilip, parçalarının

biraraya getirilmesinden sonra Mülk, kimseye gerekmedi. Süleyman (A.S.)'dan sonra parçaları biraraya getirilmiş olan Mülkte görünürde tasarruf etmek, kimseye layık olmamıştır. Dolayısıyla mülkün parçalarını kendisinde biraraya toplayıp onda zahiren tasarruf etmek Hz. Süleyman'a özgü olmakla kaldı. Onun için Hazreti Peygamber öylesine tasarruftan yüz çevirdi. Rüzgârların Onun emrine verilmesi, mizaçlarında ateşin baskın olduğu ruhların Onun emrine verilmesi nedeniyledir. «Biz rüzgârları ona musahhar kıldık. Onun emriyle eserlerdi.» (Sad: 36) ayetinde belirtildiği gibi. Çünkü ervah-ı nâriye denilen ateşcil ruhlar rüzgârlarda varlık sürdüren ruhlardı. Bu ruhların bedenlerinde hava ve ateş ile ilgili cevher galiptir. Nitekim «Cinni de dumansız ateşten yarattık?» (Rahman: 15) ayeti bu anlamlara değinir. Asılları ateş olduğundan bu ruhlara 'ervah-ı nâriye', yani 'ateşcil ruhlar' adı verilmiştir.

Ve Allah Süleyman'a şöyle dedi: «Bu bizim sana bağışımızdır. İstersen ver, istersen öylece tut onu. Hesapsız olarak.» (Sad: 39) Yani denmek isteniyor ki: «Ey Süleyman Ahirette bu bağışlardan dolayı hesaba çekilmezsin. Çünkü bu bizim sana özgü kıldığımız bir nimet ve bağışımızdır.» Hz. Süleyman'ın «Rabbim bana öyle bir mülk ver ki..» duası Cenabı Hakk'ın emrine benzeyerek, ona uyarak yapılmış bir duadır.

Yoksa Onun derdi mülk istemek değildir. Bu yüzden eliyle işler, kazandığını yer, fakirlerle oturur ve bununla iftihar ederdi. Şöyle derdi: «Miskinim ben. Miskinlerle otururum.» Eğer Onun isteğinde Rabinin emrine uymak yerine nefsi bir garaz olsaydı bu bağıştan dolayı hesaba çekilirdi elbette.

DAVUD (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ VÜCUDÎ HİKMETİN ÖZÜ

‘Vücutî hikmet’ şu ilişkiden hareketle Davud Aleyhisselâm’ın kelimesine dayan-
dırılıyor :

İnsanlık suretinde varolmak ancak ila-
hî hilafet ile tamamlanır ve hilâfete dair
hükümler Ona gelinceye kadar bütünüyle
bir kimsede zahir olmadı. Onun için Hakk
Tealâ peygamberlerden bir kimsenin hilâ-
fetinden - özellikle açıklamak suretiyle
sözetmedi. Ancak Hz. Davud’a hitab ede-
rek : «Ey Davud, biz seni yeryüzünde halî-
fe kıldık. İnsanlar arasında hakikatla hük-
met. Ölçüyü kaçırma.» (Sad : 26) sözüyle
Onu şereflendirdi. Ona ihsan olunan bağış
ve verginin açıklamasına geçen Hazreti
Şeyh şöyle buyurdular :

Allah Davud’a bir fazl olarak marifeti
bağışladı. «Onun mülkünü şiddetlendirdik.
Ona hikmet ve fasl-ı hitap gücü verdik.»
(Sad : 20) ayetinde zikredildiği gibi. «Biz
Süleyman ve Davud’a ilim verdik. Onlar
da, ‘Bizi mümin kullarımın bir çoğundan fa-
ziletli kılan Allah’a hamdolsun’ dediler.»

(Neml: 15) ayetinde ise onlara verilen Allah'ı bilmenin ilminin bir fazl olduğu anlaşılmak istenir. Amellerinin gerektirdiği bir karşılık olarak değil. Eğer bu marifet onlara amellerinin bir karşılığı olarak verilmiş olsaydı bağış değil mükâfat olurdu. Peygamberlerin Allah'a, Onun isim ve mertebelerine olan marifeti, rahmani bir bağış ve Allah'ın kendilerine özgü kıldığı bir vergidir. Kazanarak, amelle elde etmenin bunda hiç bir girdisi yoktur. Nitekim Davud'a Süleyman'ı bağışladı. Yani Süleyman'ın zuhuru Davud'un kendisinden sadır olan ameli nedeniyle olmadı. Aksine bu, salt bağış ve faziletlendirmeden ibaretti. Bu cümleden olmak üzere Davud'a verilen kudret eli Allah'ın 'Vehhab' isminden dolayı olup amel karşılığı olan bir mükâfat mesabesinde değildir. Böylece Allah'ın «Biz Davud'a tarafımızdan bir fazl verdik» sözü kendisi için bâki kalmış oldu. Dikkat edilirse bu ayette «bağış» sözü açıkça söylenmiyor. O halde şimdi bu vergi, bir karşılık ve mükâfat mı, yoksa salt bağış mıdır?.. Apaçık ki, eğer bir şeye karşılık olsun diye verilmiş olsaydı, veren bir fazl olsun diye vermiş sayılmazdı. Zaten bu anlam ayetteki «tarafımızdan» sözünden apaçık biçimde çıkarılabilir.

Bunun gibi Allah, verdiği için karşılığını da Davud'dan istemedi. Bu nimete şükredilmesini istediye de, Davud'un ailesinden

istedi; Davud'un kendisinden değil. Çünkü selefeye verilen nimet, halefe verilmiş demektir ve peygambere verilen nimet aslında ümmetinedir. Bu nimetin karşılığında şükür Davud'un ailesinden isteyince bu vergi, Hz. Davud için bir fazl ve bağış niteliğinde; ailesi için ise bir mükâfat niteliğinde olmuştur. Onun için ailesi üzerine şükür vacib olduğundan onlardan şükretmelerini istedi. Ve şöyle dedi : «Ey Davud ailesi şükredin. Benim çok şükreden kullanıma azdır.» (Sebe : 13)

Bu sözle Allah Tealâ hem bir hibe olan nimeti, hem de mükâfat olarak verdiği nimetine şükretmeyi vacib kılmış oldu. Bu demektir ki şükür karşılığında nimetini kat kat arttıracaktır. Geçen ayette hem yükümlü olduğu için edilen şükür, hem de yükümlülüğün ötesinde nafile olarak yapılan şükürde mübalağa etme üstüne bir dikkat çekiş vardır. Beyt :

Akla vacip olan nimet verene şükretmektir,
yoksa ebedi öfkeye maruz kalır

Ba— bahşeder şükür, secdeler ister. Ayak bahşeder, şükür kaade ister

Gaflet nimetten olur. Zikir uyanıklıktır. O
Sultan'ın zikrinin tuzağıyla nimet avına çık..

Vacib olmayan nafile şükür Peygamber (S.)'ın «Çok şükreden bir kul olmayayım mı?» hadisinde sözü edilen şükürdür. Nitekim Hz. Aişe - Allah Ondan razı olsun -

den rivayet edildiğine göre kendileri, Hz. Peygamber'in namazda durmaktan ayakları şiştiğini görünce şöyle dedi: «Ey Allah'ın resulü. Niye nefsinize cefa ediyorsunuz?. Halbuki Allah sizin geçmiş ve gelecek günahlarınızı afvetti!» Bunun üzerine Aleyhisselâm şöyle dedi: «Ben çok çok şükreden bir kul olmıyayım mı?» Yani, Rabbime şükür konusunda mübalağa etmiyeyim mi? Bu şükür Hakk'ın isteğiyle değil, belki nefsinden bir armağan olsun diye yapılan şükürdür. Hakkında bir emir olan şükür ise yükümlü kılan şükürdür. Allah Tealâ bir yerde «Allah'a şükredin» diye emrederken, diğer yerde: «Allah'ın nimetine şükredin.» diyor. Şimdi, Allah'tan dolayı akleden için, bu iki ayetteki şükredenler arasındaki fark, şükredilen şeyler arasındaki fark kadardır. Demek ki Allah'a, ya da nimetlerine şükredenler arasında fark, şükrettikleri şey arasındaki fark kadar oluyor. Nimetlere şükretmekle yükümlü olan kul 'muhibbin', yani Allah'ı sevenler mertebesinde olup onların şükrettikleri şey nimetlerdir. Diğer taraftan nafil olarak, vacib olmasının ötesinde Allah'a şükredenler ise 'mahbûbin', yani Allah tarafından sevilenler mertebesinde olup şükrettikleri doğrudan doğruya Hakk'tır. Bu mana, emir ve sırlar; hakkın da kendi fikir ve hayalinden dolayı akledenlere değil, doğrudan Allah'tan dolayı akleden kimselere zahir ve apaçıktır.

Davud hilafeti konusunda kendisine nass indirilmiş bir peygamberdir. Şöyle ki, «Ey Davud, muhakkak ki seni yeryüzünde halife kıldık.» «Muhakkak ben insanlara bir imam tayin edeceğim.» (Bakara : 124) yüce kelâmıyla Hz. İbrahim için belirlenen İmamet, ve ondan başka olmak üzere Hazreti Âdem hakkında Cenabı Hakk'ın meleklerle buyurduğu «Muhakkak ki ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.» sözü Davud'a söylenen gibi değildir.

Çünkü İmametın hilafet gibi olmadığı bilinir. İmamet burada hilafet anlamına olsa bile yine onun aynı değildir. Çünkü en azından hilafete özgü isimlerle anılmış olmaz. Eğer «Muhakkak ki ben yeryüzünde bir halife yaratacağım» sözü Hz. Adem hakkın bir nasstır dersen, deriz ki o da Hz. Davud hakkında olan nass gibi değildir. Çünkü Allah meleklerle «Ey Âdem. Muhakkak ki seni Yeryüzünde halife kılacağım» dedi. Dolayısıyla Hz. Davud hakkındaki nassda olan açıklık mükemmel bir şekilde ifadesini bulur.

Kime hilafet verildiyse ona âlemde hükmetme ve tasarruf gücü verilmiştir. Âlemde kendisine hilafetin bağışlandığı kimselere, kılıç tahakkümü; kerametler, ve lilik ve harikulade haller gibi manevî bir tasarruf verilir. Çünkü hilafet bunların hepsini içine alır.

İnsanın mutedil yaradılışına olan uzaklıklarına rağmen dağların ve kuşların onunla birlikte tesbih etmesi, belli bir uygunluğu çıkarır ortaya. Üstelik insanî olana uygunluk göstermeleri imkanı da uzaktır kendilerine. Çünkü insanî olan önce kendisine uygun ve kâbildir. Ama O ne zaman ruhuyle tesbih ve tahmid ederek tümüyle uluhiyet mertebesine yöneldiyse, İlahî Nur onun bütün kuvvetlerini içine alacak şekilde, her organı, ruhuna uygunluk gösterip onunla tesbih eder. Bu zahir plândaki dağlar ve kuş topluluğu da bu âlemin organ ve kuvvetleri gibidir. Dolayısıyla insana dair olan hakikat bunları da içine alır. Ne zaman Davud'un tüm organları sabah akşam tesbih ettiyse, bu, âlemin kuvvetlerine de etki eder, onlar da kendisiyle birlikte tesbih ederlerdi. Lâkin bu tesbih Hz. Davud için aslı, onlar için tabiidir.

YUNUS (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ NEFSİ HİKMETİN ÖZÜ

'Nefsi hikmet'in Yunus (A.S.)'in kelimesine dayandırılmasında şöyle bir ilişki-den hareket ediliyor :

Cenabı Hakk onu balığa müptela kılıp, balığın karnında nice gün, nice ay, ilahî tesbih ile meşgul etti. Tam bir yöneliş ve tam bir boyun eğiş içindeki Yunus'a «Onu kederden kurtardık.» (Enbiya : 88) ayetinin anlamında bildirildiği gibi kurtuluşu müyes-ser kıldı.

İnsanda bulunan Natık Nefs de cisim balığına mübtela olmuş, tabiatın karnında hapis kalmıştır. Eğer bu karanlık cisimde Allah'a ibadet ve tesbih ile meşgul olunup Cenabı Hakk'a tam bir yönelişle teveccüh edilirse «Mü'minleri kurtarırız.» (Enbiya : 88) müjdesi gereğince şom nefsin gamından, arzusundan kurtul. Böylece Allah'ın geniş yeryüzüne ve ruhanî sahrasına ulaşmış olur. Mesnevi :

Eğer O, balığın karnında Hakk'ı tesbih et-
meseydi mahşerdeki hapiste, zindanda ka-
lırdı.

Bir diğerk ilişki de Yunus ile nefsi arasındadır. Balık ana rahmidir. Natık Nefsin ruhaniyetini içermiş olan nutfе rahmin karanlığında nice gün kalıp Cenabı Hakk'a kendi istidadının diliyle tesbih ve takdis etmesi nedeniyledir ki rahmin karanlığından kurtuluş mümkün olmaktadır. Böyle bir anlam N-F-S kelimesindeki -F- harfi cezimli okunduğunda çıkar. Ama bazıları -F- harfini üstünle -FE- şeklinde okumuşlardır. (NEFES şeklinde). O zaman da Allah'ın onun kavminden, ailesinden, çocuklarından, ve balığın karnındaki karanlıktan dolayı olan üzüntü ve kaderi tenfis ettiğı, giderdiği anlamı çıkar. Böyle bir ilişkiden kalkarak NEFESİ hikmet Yunus'a dayandırılmış olur. Önceki anlam daha uygundur bizce.

Hazreti Şeyh onun bazı sırlarını bu fassda anlatıp şöyle buyururlar :

Yunus (A.S.)'un bereketi kavmine döndü. Onu yalanladılar. O da onlara kızıp Hakk'ın azabını açıklayıp aralarından kaçtı. Va'd yaklaştığı zaman gökten ateş dolu bir siyah bulut görünüp de üzerlerini örtünce korktular, tövbekâr oldular. Hemen Yunus (A.S.)'ı doğrulayıp Cenabı Hakk'a tam bir şekilde yönelerek, boyun eğdiler, dua ettiler. Nitekim ayeti kerimede : «Keşke inanıp da inanması kendisine fayda sağlayan bir memleket olsaydı. Ancak Yunus'un kavmi inanınca dünya hayatında onlar-

dan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmışık.» (Yunus : 98) buyurulmuştur.

Çünkü Allah bereketi Yunus'un kavmine izafe etmişti. İşte onun için bereket Yunus'un kavmine döndü. Hakk Tealâ ayetinde «ancak Yunus'un kavmi» demek suretiyle bereketi o kavme izafe etmiş oldu. Kur'an'ın nüzul zamanı, Yunus kavminin zamanından sonradır; sonradan olan izafet nasıl olur da önceden yaşamış Yunus kavminin kurtuluşuna sebep olur, diye sorulursa eğer, şöyle denir : Kur'an inişiyle ve harfleriyle sonradan olmuş ise de manası itibarıyla Hakikat ehli nezdinde ezelidir. Bunun için Allah'ın ilminde Yunus'un kavmiyle kendisi arasındaki ilişki ve izafet ezelidir. Hakk Tealâ o kavme bereketi izafe ettiği içindir ki Yunus'un bereketi o kavme geri dönmüştür.

Bu, yani Yunus'un kavmi üzerine bereketinin geri dönmesi kavmine Allah hakkında kızması yüzündendir. Yunus'un hali kızgınlık değil de hosnutluk olsaydı nasıl olurdu? O, Allah hakkında havır zanda bulundu. Böylece Allah onu kederden kurtardı. Balık da onu bir sahile atıverdi. Ve Allah sövle buyurdu. «İşte inananları biz böyle kurtarıyoruz.» Yani durumlarında sadık olanları.

Cenabı Hakk buyurur ki : «Biz Yunus'u

kurtardığımız gibi, mü'minleri de yani söz ve durumlarında doğru olanları da şeytani, nefsanî, dünyevî ve uhrevî üzüntü, keder ve arzulardan kurtarıyoruz.» Şu gelen ayet de bu anlama işaret eder: «Balığın karnına girmiş olan Yunusa da (lutfettik). Zira o kavmine kızarak gitmişti, bizim kendisine güç yetiremeyeceğimizi sanmıştı. Nihayet karanlıklar içinde: 'Senden başka ilah yoktur. Sen eksikliklerden münezzehsin, yücesin, ben zalimlerden oldum' diye yalvardı. Biz de onun duasını kabul ettik ve onu tasadan kurtardık. İşte biz inananları böyle kurtarıyoruz.»

Ve Allah lutfundan onun üzerinde asma kabağı bitirdi. Ki onu güneşin sıcağından ve üstüne konacak sineklerin zararlarından korusun. Balığın karnından tavuk yavrusu gibi çıktığı vakit o derece halsiz ve çürümüş bir durumda idi ki üzerine bir sinek konsa rencide olurdu.

Hazreti Yunus gemidekilerle kendi arasında çektiği kurada kendini de onların arasına kattığı için Rahmet hepsi için genelleşmiş oldu. Çünkü gemidekiler sonradan Yunus'un balığın karnından çıkışını görmüşler ve onlara iman nasib olmuştu. Yunus'u tasdik ettiler, rahmetlerine erdiler.

‘EYYUB (A.S.)’İN KELİMESİNDEKİ ‘GAYBÎ HİKMETİN ÖZÜ’

‘Gaybî hikmet’in Eyyub Aleyhisselâm’ın ruhuna dayandırılmasında şöyle bir ilişki sözkonusudur :

İlahî Hüviyet (Kimlik); «Muhakkak siz gökten bir ip sarkıtsanız Allah’ın üzerine düşer.» şerefli hadisinin anlamınca, bütün yüce ve alçak tabakalardaki şeylere bulaşmıştır. Diğer taraftan Cenabı Hakk Eyyub’a şöyle buyurmuştur: «Ayağını yere vur. İşte sana yıkanacak ve içilecek soğuk su!» (Sad : 42) Hz. Eyyub ayaklarını yere vurunca Cenabı Hakk onun ayakları altında örtülü ve kayıp olan gerçek bengisuyu ortaya çıkardı ve onda kendisine şeytanın dokunması, Rahman’dan uzaklaşma gibi nedenlerle meydana gelen manevî ve suretlere ilişkin hastalıkları bu su ile temizledi. İşte bu su, Cebrail hazretlerinin, Peygamberimizin mübarek göğsünü temizlediği suyun cinsindendir.

Bu hikmete ‘gaybî hikmet’ denmesinin nedeni o suyun gayb aleminde zuhur etmiş olmasıdır. Hazreti Eyyub, belâ ve mih-

nete sabır edip dayandığı ve bengisuya kavuştuğu içindir ki Hazreti Şeyh bu fassda sabrın özellik ve sırlarını açıklayıp, şöyle buyururlar :

Eyyub'un sabrı, Allah'a yakınma ile çelişmediği zaman; yani insanlar sabrı «Sabır nefsi yakınmadan mutlak anlamda alıkoymaktır» diye tanımlarlar ya işte böyle. Fakat arifler nezdinde gerçek tanım şudur: «Sabır nefsi Allah'tan başka şeylere yakınmadan alıkoymaktır.» Çünkü Allah'tan başkasına yakınma, Onun kazasına bir hoşnutsuzluk sayılır. Ama Allah'a yakınma aczin, miskinliğin, fakrın, zilletin ifadesidir. Hakk'a şikayet kazaya rıza göstermeğe ters düşmez. Çünkü bu aynı zamanda bu kazanın sonucundan yakınmadır. Yoksa yalnız kazadan şikayet değil. Eğer zaten Allah'tan başkasına şikayet nasıl tasavvur edilebilir diye sorulursa, biline ki, Tevhid ehli nezdinde Allah'tan başka var olan hiç bir şey yoktur. Kime şikayet edilirse edilsin gerçekte şikâyet Onadır. Evet böyledir. Fakat başkalıktan murad, İlâhî Kimliğin cüz'i belirlenmelerle belirlilik kazandığı yöndür. İşin gerçek yönü ise, bütün bu belirlilik kazanmaları için alan İlahiyet Mertebesidir ve Hakk bu yönü bütün varolanların ihtiyaçlarının yöneldiği bir kible eylemiştir. İşte Eyyub'un sabrı da Allah'a şikâyet ile çelişmediği ve İlâhî Yetkeye sabırla mukavemet edemediğinde vakta ki Allah Eyyub'

un aczini bildi, ona ailesini bağışladı. Hz. Eyyub belânın kendisine inişindeki İlahî Yetkeye karşı sabır edip, nefsinin de dua ile boyun eğerek şikâyetten alıkoymaya direnemediğinde şöyle demişti: «Bana zarar dokundu. Ve Sen merhametlilerin en merhametlisisin.» Allah da ona ehlini bağışladı. Ve bu ayrılık sonrasında onları birleştirdi. Onlarla birlikte onlar gibi oldu. Onlardan hizmet gördü, kuvvet, servet ve nimet buldu onların yanında.

Onun ayak vuruşu Rabbinin emriyledir. Nitekim Allah Tealâ «Ayağını yere vur. İşte içilecek ve yıkanılacak soğuk su.» buyurmuştu. O da ayağıyla yere vurdu. Oradan bir pınar fışkırdı. Ayette, o pınarın suyu öyle bir sudur ki onunla yıkanılır içilir; batını ve zahiri acılar ve hastalıklar bununla uzaklaştırılır, denildi.

Ama bilgiyi araştıranlar 'bu ayetin gerçek manası riyazet ve mücahedeye emirdir' derler ve bu ayetten şu yönlü söz açarlar: «Yani, mücahede ayağını yeryüzüne vur. Hakikat benzeri olan bengisi onu temizler, yur. Onunla cismanî ve ruhanî hastalıklar, acılar kaybolur gider.»

İşte ayak vuruşu onu acılarından böyle kurtardı. Ve her diri şeye bulaşmış bir hayat sırrı olan suyu böyle çıkardı. Bu suyun öyle ezeli bir gerçekliği vardır ki alem yaratılmazdan önce Allah'ın arşı da bu suyun

üzerindeydi. Bu suya şeyhler nezdinde Rahmanî Nefes denir. Ki küllî heyulâ ve aslî cevherdir. Rahmanî Nefese su denmesinin nedeni onun su unsuru gibi herşeye asliyetini kazandırdığından dolayıdır. Ve su unsuru Rahman Nefesin mazharı olduğu ve bunun sıfatıyla nitelik kazandığı içindir. Bu küllî heyulâyâ Rahmanî Nefes denmesi de bir mecazdır aslında. Çünkü nefes buhara derler. Buhar, havanın parçacıklarıyla karışmış olan küçük su zerreciklerine denir. Dolayısıyla bütün alemin heyulâsına, Rahmanî Nefes ve Gerçek Su denmesi mecaz yoluyla olur.

Eyyub o sudan yaratıldı ve yine o suyla hastalıklardan uzak kılındı. Ve Allah o suyu ona bir rahmet kıldı da suya erişebilmesi için yaratıldığı suyu hatırlattı ona. Adadığı şey konusunda da ona yumuşak davrandı. Rivayet edilir ki Eyyub Aleyhis-selam'ın karısı bir ihtiyacını karşılamak için bir yere gidip uzun zaman orada kaldı. Hz. Eyyub «Eğer sıhhatıma kavuşursam ona yüz değnek vurmaya adadın» dedi. Sıhhatına kavuşunca Cenabı Hakk onu helâl edip izin verdi ve dedi ki «Eline bir tutam ot al onunla ona bir kere vur. Yemini bozma.» (Sad : 44)

Bu izin bizim şariatımızda da vardır.

Bize bunların öğretilmesi, adağı yerine getirme konusunda seçildiğimizi göstermiş

olmak içindir. Çünkü Muhammed'in ümmetine yemini bozmağa karşı kefarete meşru kılındı. Ahiret cezasından korunabilmek için. Yeminin kefareti Kur'an'da şöyle açıklanır: «Onun kefareti, ailenize yedirdiğiniz orta derecesinden on fakiri yedirmek ya da bir köleyi azad etmektir. Bunu bulamayan üç gün oruç tutsun.» (Maide: 89) Yemin eden kimse, bir yemin bozucu olmaksızın kurtulmak için bunlardan birini yapmak zorundadır.

Kefarete emir olduğu için ibadettir ki böylece yeminini bozan, üstün yemin ettiği şeyden hayırlısını gördüğünde o kefareti, sözünü bozması yerine koysun. Nitekim Hazreti Peygamber'in, selam ona olsun, bir hadisinde şöyle buyrulur: «Üstüne yemin ettiği şeyin dışında bir hayır gören yeminin kefareti ödesin ve hayırlı olana dönsün.» Çünkü Allah yeminleri gözetir. Yani yemin ve kefaretlar karşılığında sevap bağışlar. Her ne kadar yeminini bozan günah içindeyse de. Çünkü o yemin ederken Allah'ı anmıştır. Zikreden uzuv olarak dil hal dili ile zikrinin sonucunu ki o sonuç rahmet-sevap her ne ise ister. Yemini bozmanın itaat ya da isyan halinde olması başka bir hükümdür. Zikreden dile de o hükümden günah ya da sevap açısından bir şey gerekmez. Nitekim Hazreti Şeyh Fütuhat'da bu konuya uygun olarak şunları söylüyor :

«Dikkat et. Allah'a yaklaştırıcı bir amel olarak niyet etmedikçe işlediğin fiil herhangi bir hareket olmaktan öteye geemez. Niyet ettiğin için ve fiilinin mubah olduğuna inancından ötürü ecir görürsün. İsyanda olduğun zaman bile niyet et. İşlediğin şeyin masiyet olduğuna inancından ötürü ecir görürsün. Salih bir amel ile karışmış olmadıkça masiyetin mü'min için kurtarıcı olmasına imkan yoktur. Zira bu salih amel de onun masiyet oluşuna imandır.»

YAHYA (A.S.)'IN KELİMESİNDEKİ CELÂLÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Celâli hikmet'in, Yahya Peygamberin kelimesine bağlanmasının nedeni : Hazreti Yahya'nın varlığında Celâl galipti. Onun için de daima korku, saygı, hüzün ve melâmet üzereydi. Kendileri Celâlli göründüklerinden sonunda öldürüldüler. Bir çok kişi ona kısas olsun için öldürülmeyince kanı köpürdü, depreşti durdu.

Dolayısıyla celâli hikmet ile Yahya'nın kelimesi arasında tam bir ilişki olduğu için bu hikmet ona dayandırıldı.

Allah, Yahya'yı isimlerde öyle bir menzile erdirdi ki ondan önce kimse bu isimle isimlenmemişti. Nitekim Allahü Tealâ «Ey Zekeriya, sana bir çocuk muştuluyorum. Biz ondan önce kimseyi bu isimle isimlendirmedik.» (Meryem : 7) buyurmuştur. Bundan sonra bu isimle isimlenmekte diğer insanlar da ona uydular. Unutulmasın da bu isim ona dönsün diye.

Babasının himmeti Yahya'nın doğumu konusunda etkili oldu. Çünkü Allah, babası Zekeriya ile İmran kızı Meryem arasında

hakiki sevgi sebebiyle oluşan bir ilişkiden dolayı, Zekeriya'nın kalbine Meryem'in sevgisinden karıştırmıştı.

Ol zamanda Meryem'in anası Hazreti Meryem'i doğurduğunda onu bir hırkaya sarıp Mescidi Aksa'ya iletti. Orada bulunan seçkinlerin önüne bıraktı ve şöyle dedi: «Bu adağı Allah için alın. Beyti Makdis'in hizmetine adanmıştır.» Onlar tam bir ilgiyle hemen aldılar. Çünkü İmran, önder ve reislerinin kızıydı. İmran'ın babası İsrail oğullarının başkan ve seçkiniydi. Hazreti Zekeriya «Ben bunun terbiyesine en lâyık olanım. Çünkü halası benim nezdindedir.» dedi. Onlar buna razı olmayıp kura çekmeyi teklif ettiler. Her biri demirden bir kalem üzerine adlarını yazıp bir suya bıraktılar. Zekeriya'nın kalemi suyun üzerinde durdu. Diğer hepsininki battı. Dolayısıyla Hazreti Zekeriya onun terbiyesini üzerine aldı. Hazreti Meryem için Beyti Makdis'in bir köşesinde bir yer boşaltıldı. Meryem orada tümüyle şehvetlerden kesilip ibadetle uğraştı durdu.

Zekeriya'nın Meryem üzerindeki bu sevgi düşlemesi Yahya'yı etkileyip onun nefsanî eğlence ve şehvetlerden uzak kalmasını sağlayan bir yapıda olmasını sağladı. Bu yüzden benzeri bir durum için hikmetli kişiler şöyle demişlerdir: Bir kimse hanımıyla birleştğinde, belsuyunun rahme

inmesi esnasında kendi kendine varlıkların en faziletlisini düşlesin. Çünkü çocuk bundan çok haz ve nasip alır. Eğer tümüyle etkilenmemişse, düşlemede kusur var demektir.

ZEKERİYYA (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ MALİKİ HİKMETİN ÖZÜ

'Malikiyye' terimi, mülk masdarından türemiştir. 'Mülk', şiddet ve kuvvete derler. Melik de şiddetli ve kuvvetli demek olur. Mülk, kudret ve tasarrufa da denmektedir. Bu hikmetin Zekeriyya Aleyhisselâm'ın kelimesine izafe olunması aralarındaki şöyle bir ilişki nedeniyledir :

Hazreti Zekeriyya tam bir güç ve etkili bir himmet ile Allah tarafından desteklenmiştir. Hile ile tertiplenmiş belâlara karşı güçlü bir sabır örneği ve şiddetli bir direniş göstermiştir. Bu yüzden malik oluşa ait hikmet ona özgü kılındı.

Zekeriyya Rabbanî Rahmete erişince yani, mana ve suretlere ilişkin nimetlerle Hakk'ın kendisini eğittiği sırra erişince Rabbine seslenişini gizledi. Yani çocuk isteme konusundaki duasını etrafındakiler dinlemesin diye gizli tuttu. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de «Kâf Hâ Yâ Ayn Sad. Bu Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya olan rahmetini anışıdır. O, Rabbine gizli bir seslenişle yalvarmıştı.» (Meryem : 3) buyurulmuştur. Duayı gizli et-

mesinde bir çok neden olabilir. Ya ihlası tam olduğu için, yahut ilerlemiş yaşına rağmen çocuk istemesi halk nezdinde kötü bir değerlendirmeye sebep olmasın diye, veyahut da ihtiyarlığı beden kuvvetlerine zayıflık verdiğinden gizli sesle dua etmiş olabilir.

Duasına Allah, sırrıyla karşılık verdi. Âdet görmeyen hanımına rağmen duası kabul edildi. Melekler ona Yahya'yı müjdedikleri zaman şöyle demişti: «Rabbim, bana ihtiyarlık gelmiş çatmış, karım da kısırken benim nasıl oğlum olur?» (Ali İbran : 40) Çünkü kısırlık sonuç almaya engeldir. Bu yüzden Allah Tealâ neslin kökünü kurutan rüzgârdan söz etmiştir. Sözkonusu rüzgâr şu ayet-i kerimede geçmektedir: «Âd kavmi konusunda. Biz onlara nesli kurutan bir rüzgâr göndermiştik.» İşte böylece Allah nesli kurutan rüzgârlarla, aşıl原因an rüzgârların farkını belirtti. Nitekim Kuz'an'da şu mealde bir ayet-i kerime vardır: «Biz aşıl原因ıcı rüzgârlar gönderdik.» (Hicr : 22)

Allah Yahya'yı Zekeriyya'nın duasının bereketiyle var kıldı. Nitekim Hakk'a dua edip demişti ki: «Rabbim bana katında yerime geçecek bir veli bağışla. Ki Yakub oğullarına da mirasçı olsun. Ve onu razı olduklarından eyle.» (Meryem : 6) Hakk Tealâ duasını kabul buyurup Zekeriyya'nın

nezdinde bulunan ilahi marifet, rabbanî esrar ve övülmüş ahlâka onu mirasçı kıldı.

Meryem de ona benzedi. Allah onu da İbrahimogullarından bir topluluğa mirasçı kıldı. Yani İbrahim ailesinden olan peygamberlerin sırlarına varis eyledi.

İLYAS (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ İNASÎ HİKMETİN ÖZÜ

'İnasî hikmet'in İlyas'ın kelimesine iza-
fe edilmesinin nedeni şudur :

Kendi yüce meşreblerinde yetkin bir
ruh hali ve melekliğe ilişkin kuvvet bulun-
duğundan, meleklerle yakın arkadaş olmuş,
diğer taraftan beşeri sureti aracılığı ile in-
sanlarla dostluk kurmuştu.

Allah ayetinde, «yaratıcıların en güze-
li»nden söz ediyor. Şöyle ki İlyas Ba'l adlı
puta tapan kavmine şunu demişti, «Ba'le
yalvarıp da yaratıcıların en güzelini mi ter-
kediyorsunuz?» (Saffat: 125). Diğer bir
avette ise Allah, «Yaratmıya gücü yeten,
hiç bir şey yaratmıyan gibi midir?» (Nahl:
17) diyor. Şimdi bu ayetle, geçen ayet ara-
sında bir çelişki varmış gibi görünüyor.
Hakk'tan başka bir yaratıcı düşünemiyece-
ğimize göre, nasıl oluyor da ilk geçen ayet,
yaratıcıların en güzel olanından bahsediyor?
Oysa sonra gelen ayette yaratmanın
Allah'tan başkası için düşünülmesi kesin-
likle olumlanmıyor.

İşte bu konuda Şeyh şöyle diyor :

İnsanların yaratması sadece bir takdir-
den ibarettir. Yani yaratış sözcüğü, iki ayrı
eylemi gösteren ortak bir lâfızdır. Birincisi
takdir - yani belli bir ölçüye göre yapmak
ya da o şeyi ölçüsünce yapmak - ikincisi
icad - gerçek manada yaratma - anlamına
gelir. Dolayısıyla insanlardan sadır olan
yaratma eylemi - ki birinci ayette geçmiş-
ti- , takdir diye isimlenmektedir. O zaman
ayette geçen «yaratıcıların en güzeli» ibare-
si, «takdir edenlerin en güzeli» anlamına
gelmiş olur. Diğer yaratma eylemi ise icâd,
yani Cenabı Hakk'a özgü olan bir eylemdir.
Bu anlamdaki yaratışta sözkonusu çelişki
ortadan kalkmaktadır; bunu anla.

LOKMAN (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ İHSANÎ HİKMETİN ÖZÜ

'İhsanî hikmet' şu münasebetle Lokman Aleyhisselâm'ın kelimesine ait gösterilmiştir :

Yüce mizaclarında 'ih-san' makamı'nda durmak galipti. İhsanın üç mertebesi vardır : İlki lügat anlamına ilişkin olanı : Bir şeye iyilik edip ona merhamet ve şefkat nazarıyla bakmak. İkincisi, şer'î tanım; Allah'a, sanki Onu görüyormuşsun gibi ibadet etmek. Tabii sen Onu görmüyorsun, O seni görüyor. Üçüncüsü de hakikat dilinde ifadesini bulan tanımdır ki, Rabb'in herşeyle müşahede edilmesidir. Allah bu manaya şöyle işaret ediyor : «Kim yüzünü-yönünü Allah'a teslim ederse o muhsindir» (Lokman : 22). Yani buradaki yüzünü-yönünü Allah'a teslim etmekle anlatılmak istenen, o kişinin Allah'ı, Ona zatı ve kalbiyle teslim olarak müşahede etmesidir. Hazreti Lokman «Biz Lokman'a hikmet verdik.» (Lokman : 12) kelâmının bildirdiği gibi Hikmet sahibidir. Hikmet verilene ise çok hayır verilmiş demektir. «Çok hayır» ise ih-sanı gerektirir. Bundan dolayı 'İhsanî Hik-

met' Lokman (A.S.)'ın kelimesine özgü kılındı.

Lokman bildi ki muhakkak şirk, Allah'a ortak koşulan şeye müthiş bir zulümdür. Burada olası bir 'niçin' sorusunun cevabı gizlidir. Şirkin büyük bir zulüm olması şu sebeptedir: Ne zaman ki bir müşrik Cenabı Hakk'a bir başka ilâhı ortak koştı, elbette ki Allah'a ortak koştığını sandığı o ilâh bir mevcuttur. Her mevcudun varlığı aslında Hakk'ındır. Hakk Sübhanehü ve Tealâ cümle mevcutlarda tecelli eder ve zahir olur. Dolayısıyla bu mevcut olan şeyleri O'na ortak koşmak, bir şeyi kendisine ortak koşmak olur ki bu, büyük bir zulüm ve çok kötü, çok aşırı bir bilgisizliktir. Çünkü burada zulüm bir şeyi konması gereken yerin dışında bir yere koymak ve eşyaya en uzak olanı, kendi kendine ortak etmektir. Varlığının gerçekliği düşünülemez olan bir şey nasıl olur da ortak olma özelliğine sahip olur? Bu kulların zulmünden başka bir şey değildir. Yani şirk, müşrik kulların ortak koştukları şeylere ettiği bir zulümdür. Bu durumda ortak koşulan şeyler mazlum olmuş oluyor. Çünkü müşrik bölünme kabul etmeyen Tekliğin gerçekliğini güyâ bölmüş ve ikilik ile nitelemiş olur. İşte bir şeyi Tek olmanın gerçekliğinden ayırıp yine ona ortak koşmak, ona zulüm etmiş olmak demektir.

Ve onun çocuklarına, torunlarına, kendine uyanlara ve kendinden sonraki zürriyetine ilâhî hikmetlerle süslü vasiyetleri vardır. Hazreti Şeyh onun vasiyetine değinerek buyururlar ki, «Lokman oğluna şöyle dedi: 'Ey oğlum, alimlerle otur, Hikmetli kişilerin sözlerini dinle. Muhakak ki Allah yeryüzünü yağmurla dirilttiği gibi, ilim suyuyla da kalbi diriltir.'»

«Biz Lokman'a Hikmet vermiştik» sözüyle Allah ona hikmet verildiğine şahadet etmektedir. Verilen bu hikmetle Hz. Lokman nefsi üzerine hakim oldu. Nefsini bilip, hakikatı gereğince amel etti. Nebilerin ilimlerini kazandı ve temizlerin ahlakıyla olgunlaşmağa çalıştı. Ve bütün bu hayırları ona Allah verdi. Çünkü kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir. Buna şekşüphe yoktur.

HARUN (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ İMAMÎ HİKMETİN ÖZÜ

‘İmamet’, ‘hilafet’ isimlerinden biridir. Nitekim Hz. İbrahim Aleyhisselâm hakkında; «Muhakkak ki ben insanlar için bir imam tayin edeceğim» (Bakara : 124) şerefli nassı indirilmişti. Buradaki imam da halife demektir.

İmamet, Hz. Harun’da hem dolaylı hem de dolaysız şekilde vardır. Dolaylı imameti Hz. Musa’nın halifesi olması nedeniyle. Hz. Musa çıkmak üzere Tur’a yöneldiğinde ona «Kavmim arasında benim halifem ol.» (Arat : 142) diyerek kendisini halife bırakmıştı. Dolaysız olan imameti Cenabı Hakk’tan olan hilafetidir. Nebî ve resul olarak Hakk’tan halka çağrı ve kılıç ile gönderilmiştir. Kardeşi Hz. Musa gibi. Dolayısıyla imamet nisbesi onda katmerli olduğundan İmamete ilişkin hikmet ona izafe edildi.

Harun Musa için, Muhammed’e naibleri ne ise öyledir. Bir kişinin naib olması onun yerine geçmesi demektir. Muhammed’in, selam ona olsun, Rabbına kavuşmasından sonra onun yerine geçen naible-

ri gibi. Bu yüzden Nebî, Ali hakkında -Allah onun vechini mükerrerem kılsın-, «Ya Ali, sen benim için, Musa'ya Harun neyse öylesin. Ancak benden sonra peygamber yoktur.» demişti. **Varis olan neye mirasçı olduğuna bir baksın. Ve neye naib olduğuna. İşte o mirasçıya kendine kalan mirasın sıhhati, doğruluğu zenginlik verir.** Ta ki Hz. Nebî'nin bıraktığı, ahlak ve marifetlerden oluşan **o miras sayesinde mal sahibi yerine geçsin.**

Varis, mal sahibi ahirete göçtükten sonra ya da daha hayattayken o malı edinir. Doğal olarak, bu mal dediğimiz şey, şerefli durumlar ve ilahî sırlardır. Peygamber'in, selam ona, dediği gibi: «Peygamberler, -dinar ya da dirhem- miras bırakmazlar. İlim bırakırlar miras olarak. Kim onu edinirse çok büyük bir hazza erer.» Allah'ı bilen alimler peygamberlerin varisleridir. Diğer peygamberlerin varislerinden peygamberlerin sonuncusu ve efendisinin varisleri daha kâmilidir. Çünkü o hazret ilim, makam ve hal olarak peygamberlerin en kâmilidir. Tabii varisleri de hal ve makamca varislerin en kâmilî olacaktır. Onun için Hz. Peygamber, «Ümmetimin bilginleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir» buyurmuştur.

Kim ki tasarrufunda O'nun ahlakında olursa, sanki O olur. Kâmillerden bir kimse

mal sahibinin ahlakı üzre olursa, tasarrufunda, hükmünde, tedbirinde ve tedarikinde ona benzediği oranda onun gibidir. İlimde kesinlik ve yetke sahipleri, din bilginleri istidat ve kabiliyetleri kadarıyla nebi ve resullerin varisi olduklarından kavimleri arasında nebi ve resuller gibidirler.

Şeyh, Fütuhât'ın ondördüncü babında şöyle diyor : «İsrail oğullarının nebileri, resullerin getirdiği şariatleri korudular ve onların yerine geçtiler. Bunun gibi bu ümmetin bilginleri de Allah Resulü'nün, selam ona olsun, hükümlerini korumuşlardır. Sahabe'den, Tabiin ve Tebeüttâbiin'den alim olanlar gibi. Meselâ; Sevri, İbn Uyeyne, İbn Sirin, Hasan, Malik, Ebu Hanife ve onlarla birlikte Şafii, İbn Hanbel ve bu mecrada akmış olanlar. Bunlar hükümleri korumuşlardır.

Bu ümmetin alimlerinden bir başka grup da Resul'un hallerini, sırlarını, ilimlerini; Ali gibi, İbn Abbas, Selman, Ebî Hureyre, Huzeyfe gibileri; Tabiinden Hasan el-Basri, Malik bin Dinar ve diğerleri gibi olanları; ondan sonraki zamanlarda Şeyban er-Râî, Fuzayl İbn İyaz, Zünnün el Mısri daha sonraları ise Cüneyd, Tüsterî... gibi bu mecrada akmış olanlar korudular. Bunlar saadete ermişlerdendir.

İşte böylece bunlar aracılığıyla nebevi haller, ledünnî ilim ve ilahî sırlar korundu.»

MUSA (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ ULVÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Ulvi hikmet' şu sebepten ötürü Hz. Musa'nın kelimesine özgü kılınmıştır :

Hakk, onun şanında «Korkma, üstün olan muhakkak ki sensin.» (Taha : 68) buyurdu. Onu «ben en yüce rabbınızım.» (Naziat : 24) diyerek yücelik iddiasında bulunan Firavun'a üstün kıldı. Allah katında yüce bir mertebesi olduğundan Cenabı Hakk bir meleğin vasıtası olmaksızın onunla konuşmuştur. Sahih bir hadiste «Allah Musa için Tevrat'ı kendi eliyle yazdı» şeklinde bildirildiği gibi, Cenabı Hakk ona Tevratı ile yardım etti. Hz. Peygamber onun şanının yüceliğine, «Musa'ya karşı beni yüceltme-yin. İnsanlara yıldırım isabet etse ilk ayılan ben olurum. Musa arşta sapsağlam dururken, bilmiyorum, Tur'un yıldırımına dayanabilir miydim. Yoksa Allah beni de ayrıcalık kılar mıydı?» hadisiyle işaret ettiler. Buna dayanarak Hz. Şeyh ulvî hikmeti ona izafe etmişler, ve hazretin şanına özgü olan sırlardan bu fassda sözedip buyurmuşlardır ki;

Onun yüzünden Firavun'un öldürdüğü

tüm çocukların hayatı ona sirayet etti ve öldürülen çocukların ruhları Musa'ya ait suretlerde toplanıp onda zahir ve bileşik oldu. Firavun'u cezalandırmak, ona kısas uygulamak ve helâkına yardımcı oldular. İsrailoğullarının çocuklarının öldürülmesinin sebebi şu idi: Hakim ve müneccimler Firavun'a, İsrailoğulları kavminden bir çocuk doğacağını, ölümünün o çocuğun elinden olacağını haber verdiler. O zaman Firavun yeni doğan bütün çocukların öldürümelerini emretti. Onların ruhları Musa Aleyhisselâm'da toplanıp Musa'nın Firavun'u öldürmelerine yardımcı oldular.

Bu sırların açıklanması şöyledir: Hakkat tek bir varlık olup onda değişme ve çoğalma olmaz. Görünen değişme ve çoğalmalar tecellinin ve Mutlak Varlığın çeşitli şekillerde belirmesinin gerektirdiği kadardır. Dolayısıyla bu tecelliler aracılığıyla ruhlar, ruhani manalar, cismanî arazlar, külli ve cüz'î ruhlar... meydana gelir. Bu tecelliler böyle sonsuza kadar sürer.

Peygamberlerin ruhları külli ruhlardan olup, hükümleri altına girenlerin, ümmetleri zümresine erişenlerin hepsinin ruhlarını kuşatmış ve içermişlerdir. Külli isimler, cüz'î isimleri içine alır. Cüz'î isimler, külli olanların altında bulundukları gibi. Nitekim «Muhakkak İbrahim tek bir ümmetti.» (Nahl: 120) ayeti bu manaya işaret

eder. Böyle olduğu için, bazı ruhların nurlarının, diğerk bazılarının nurlarıyla birleşmesi caizdir. Tıpkı yıldızların ışıklarının, güneşin ışığıyla birleşmeleri, biraraya gelmeleri gibi. Böylesine bir bitişme ve birleşme sonucu karşılıklı bir etkileşim, yetkin bir kuvvet ve tam bir kudret meydana gelir.

Musa'nın korkarak Mısırdan kaçması, öldürülen çocukların hayatlarının kalıcılığını sağlamak içindi sadece. Yoksa kendi nefsi için değil. Sanki Musa başkasının hakkını korumak için kaçtı. Hz. Musa'dan olan bu şefkat ve merhametten dolayı Allah ona elçiliği ve vasitasız konuşmayı ki hattâ peygamberler arasında Allah'ın kelimi künyesiyle şöhret bulmuştur, ve hükümlerlik demek olan imameti bağışladı.

Allah, Musa'nın ihtiyacında tecellî ettiği halde onunla konuşmuştur. Hz. Musa, Eymen vadisinde ateşe ihtiyaç duymuştu. Bu olayı Kur'anda Allah şöyle anar: «Musa'nın haberi sana geldi mi? Hani o bir ateş görmüştü de ailesine, 'siz durun ben bir ateş gördüm. Belki ondan size bir kor getiririm ya da ateşin yanında bir yol gösteren bulurum.' demişti. Musa ateşin yanına gelince ona seslenildi; 'Ey Musa, Ben evet Ben senin Rabbinim. Nâhınlarını çıkar. Çünkü sen Kutsal Vadi'den, Tuva'dasın!» (Taha: 9 - 12). İşte Allah'ın Musa'yla böylesine konuşması onun ateş bulma kararından fera-

gat etmesi dolayısıyladır. Feragat kendi isteğinden vazgeçme demektir. Meselâ bir kimse diğerine «Ey filan senin için feragat ettim» dese, «beni meşgul eden şeylerden senin için soyundum» demek olur. Musa'nın da ateş arama konusundaki amacından, «ateşin yanında bir yol gösterici bulma» umuduyla vazgeçmesi, arzusundan soyunması nedeniyle Hakk Tealâ onunla ihtiyacının kendisi şeklinde konuştu. Musa amacından vazgeçip Onu tam bir yönelişle kut-sadığı için, Cenabı Hakk ona amacı ve ihtiyacı olan şeyin hakikatından tecelli edip konuştu.

Biz bundan şunu çıkarıp bildik ki, hakikatte kalbteki kuvvetler topluluğu her işte etkindir ve bilfiil himmetin kendisidir. Ki bu himmet mükemmel batını bir kalb topluluğu ve zihnin tam manasıyla yönelişiyle eyleme dönüşür. Nitekim Hazreti Şeyh bu konuya uygun olan İshak'a ait hikmetin fassında şöyle buyuruyorlar: «Arif, himmetiyle hariçte varlığı olan şeyi de yaratır.» Kayseri de şerhinde der ki: «Yani arif, yönelişiyle, ruhanî kuvvetlerini kullanmak suretiyle hayalin dışında da gerçekliği olan harici suretleri yaratır. Çünkü onlar, aynı anda başka mekânlarda bulunabilirler ve Allah kullarının ihtiyaçlarını karşılayabilirler.»

Bütün bunlardan,, yaratmanın yaradılmışı izafe edildiği anlamı çıkarılmasın.

Nitekim İlyas'a ilişkin fassda kendilerinin açıkladığı gibi; Allah, arifde zahir oluyorsa yaratan yine Hakk'tır, başkası değil.

Kafirlerle gelince inat ve büyüklenmeleri yüzünden «Allah ne demek istiyor» derler. İşte bu örneklerle münafık ve kâfir olanlardan bir çoğunu saptırır. Ve yine aynı örneklerle inananların bir çoğunu hidayete erdirir. Onlarla ancak fasıkları saptırır. Onlar hidayet yolundan çıkmış olanlardır. Zira «fasık olmak» lügatte amaç ve yoldan çıkmak demektir.

Allah, bazısını hidayete erdirmesi, bazısını dalalete düşürmesi konusunda, sozu geçen etkin himmeti Kur'an-ı Kerim'de anlatılan misallere benzetti. Allah bizi ve sizleri sapıklığa düşmekten korusun.

HALİD (A.S.)'İN KELİMESİNDEKİ SAMEDİ HİKMETİN ÖZÜ

'Samedî hikmet'in, Halid Aleyhisselâm'ın kelimesine dayandırılmasındaki sebep şudur :

'Samed', lügatta kasıt, amaç demektir. Masmûd ve maksûd aynı anlamdadır. Karını olmıyan şeye de masmûd denir. «Bu masmudtur» dendiğinde, karınsız, içiboş ve oyuktur anlamı kastedilir. Fakat daha çok kendisine yönelinen, başvuru ve iltica edilen sığınak anlamında kullanılır.

Halid bin Sinan, kavmi arasında kendisine sürekli ihtiyaç duyulan ve kendisine sığınılan biriydi. Her ihtiyaca dayanak olduğundan Samed isminin mazharı olup kavmini Ahad ve Samed olan Allah'a davet etti. Bu yüzden Hz. Şeyh Samedî hikmeti onun kelimesine dayandırıp, ona ilişkin sırların bazısını bu fassda mümkün olduğu kadar kısa ve mü'ciz ifadeyle açıkladılar.

Halid'in ayeti Rabbine kavuştuktan sonrasınadır. Yani Halid bin Sinan'ın peygamberliğinin ayet ve işareti, Rabbine kavuşup öldükten sonra ortaya çıkacaktı. Fa-

kat çocukları vasiyetini ziyan ettiğinden berzaha ilişkin hal ve sırları haber vermesi mümkün olmadı. Onun için bu dünyada onun peygamberliği ortaya çıkmadı. Nitekim Hz. Peygamber, selam ona olsun, şöyle buyurmuştur: «Ben, İsa bin Meryem ile insanların velâyetini üstlendim. Onunla benim aramda peygamber yoktur.» Yani şeriat getirip halkı Hakk'a çağıran bir peygamber.

Halid bin Sinan ayet ve mucizesini kaybettiğinden kavmini de kaybetti. Bu yüzden kavmi de onu kaybetti. İşte bunun içindir ki yüce Resul, Halid'in kızına, «Merhaba ey kavminin kaybettiği peygamberin kızı» demiştir. Onun gerçekte kaybolmasına sebep aslında oğullarıydı. Vasiyeti gereğince ölmünden kırk gün sonra babalarının kabrini açacaklardı. Babaları da berzaha ait sırları insanlara bildirmesi için onlara açıklıyacaktı. Oysa onlar, insanlar kendilerini mezar soyucu sanacaklar diye bu işten vazgeçtiler. Çünkü araplar nezdinde mezar açmak eskiden beri büyük bir ayıptı. Bu yüzden cahili bir değerbilirlik duygusuyla açtırmadılar kabri.

MUHAMMED (S.A.V.)'İN KELİMESİNDEKİ FERDÎ HİKMETİN ÖZÜ

'Ferdî hikmet' şu sebepten Muhammed (S.A.V.)'in kelimesine izafe edilmiştir :

Kendileri, 'İlahî Cemiyet Makamı'na tek başına sahiptir ve bu makamın üstünde 'Zat-ı Ahadiyet'ten başka makam yoktur. Ferdiyet önce o hazretin ayn-ı sabitesinden oluştu. Çünkü Feyz-i Akdes'in A'yan-ı Sabiteden önce feyz eylediği şey, o hazretin ayn-ı sabitesidir. Feyzi Mukaddes ile varlık dışına çıkan ilk mevcut onun mukaddes ruhudur. Nitekim kendileri, «Yaratılan ilk şey benim ruhumdur.» buyurmuşlardır.

Bu sebepten ferdî hikmeti Muhammed'in, selam ona olsun, kelimesine özgü kılarak, hazretin şerefli varlıkları ve letafetli zatlarına ilişkin sırların açıklanmasına geçen Şeyh şöyle buyururlar :

Onun mucizeleri Kur'an'dır. Hz. Peygamber'in davasının doğruluğuna şahit olan mucizesinden biri Kur'an-ı Azimüşşan olup, teşbih ve tenzihi içine alarak ilahî sırları, rabbanî ilim ve bilgileri kendisinde içermiştir. Kur'an'ın yüceliğine, yetkin bir

delil ve mucize oluşuna şu ayetler işaret eder :

«De ki, Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz, hadi onun bir suresinin benzerini getirin.»

«De ki bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere cinler ve insanlar toplansa, birbirlerine arka da çıksalar Onun benzerini getiremezler elbette.» (Bakara : 23 - 24)

Cemiyet yani bütün himmet ve kuvvetleri içinde toplayan Kur'an tek bir iş üzerine olan bir icazdır. Allah'ın kitabına Kur'an denilmesinin nedeni, ayet, sure, kelime ve harflerinin biraraya toplanmasındandır. Kur'an icaz olunca (yani olağanı aşıp onu aciz bırakacağı zaman) tek bir iş üzerine kendinde barındırdığı nimmet topluluğu ile ve zahiri-batını kuvvetlerini birleştirerek yönelir. Böylece olağanüstünün meydana gelmesini gerektirir.

Kur'an'ın çeşitli ayetlerden oluşması gibi, insan da çeşitli hakikatlerden oluşmuştur.

Demek ki Kur'an, yani himmet topluluğu, bir şey üzerine yönelerek icazını gösterir. Onun için çeşitli ayetlerden oluşan Kur'an gibi, insan da kendisinde çeşitli hakikatler, ruhanî ve cismanî kuvvetler toplamış bir yaratıktır. İşte bu cemiyeti kendilerinde müşahade edenler, «ben Kur'an'ım, Fatiha-

yım» demişlerdir. Hz. 'Ali, -Allah onun yüzünü mükerrem kılsın- şöyle buyururlar. «Sen, harfleriyle gizliliklerin ortaya serildiği apaçık bir kitapsın.»

İnsan çeşitli hakikatleri kendinde toplayan bir varlıktır. Bu durum belli bir farklılaşmayı gerektirdiğinden bir işin meydana gelişinde çeşitli kuvvet ve değişik hakikatleri o iş üzerinde toplayarak ona yönelmek gerekir. Böylece ondan olağanüstü şeyler ortaya çıkıp türesin.

Kur'an'ın icaz gücünü taşıması onun **mutlak bir kelâm oluşuy**ladır. Kur'an mutlaka bir kelâmdır. Yoksa bir kimseden hikaye etmek değil. «Hamd alemlerin Rabbına mahsustur.» «De ki O Allah Tek'tir.» gibi ayetler, emir ve nehiy ifade edenler, aynı şekilde hem Allah'ın kelâmı hem de O'nun hikâye etmesi kimliğini taşıyan ayetler, yine Allah'ın bir kimseden bir yönüyle hikâye ederek, meselâ, Firavun'un büyücülerinin Musa'ya söyledikleri «Ya Musa, ya sen at, ya da önce biz atalım» şeklindeki sözlerini bizzat Allah'ın hikâye etmesi... İşte Allah'ın bu özellikteki ayetleri **mutlak olarak O'nun kelâmı olması nedeniyle mucizedir**. Hz. Şeyh gerek bizzat Allah'ın kelâmı olsun, gerekse de Onun hikâye etmesi olsun her ikisini de 'kelâm' kelimesinin anlamı içinde düşünüyor. Fakat Kur'anda zikredildiği halde bizzat Allah'ın keliması olma-

yan birinden nakledilmiş bir öyküde geçen söz mucize değildir. Çünkü o zaman kelâm mahluk gibi olur. Ve yaratılmış birinin sözünde acz ile alakalı bir şey yoktur. Meselâ, «Ya sen at, ya da önce biz atalım» demek- te bir acz söz konusu değildir. Ama bu sözün nazım, acaib manaların bedaeti, lâfızların sağlamlığı, fesahat ve belagat... açısından bir icazı vardır.

İşte bu mucize oluş niteliği söz konusu edilen cemiyetin yani kuvvetler topluluğunun kendisidir. Kur'an topluluğu, böylece mucize olunca himmet topluluğu da aynı şekilde icaza sahip olur. Amacın tek bir işte birleşmesi ve ona yönelmesi ile himmet topluluğu olağan üstü haller meydana getirir.

Allah Tealâ şöyle dedi : «Sizin arkadaşınız mecnun değildir» (Tekvir : 22). Mecnun, yani ondan hiç bir şey gizlenmiş değildir. Hazreti Şeyhin 'Mecnun' kelimesini 'kendisinden bir şey gizlenmiş' şeklinde açıklamasının nedeni şudur : Mecnun, cünün kelimesinden türemiştir. Cünün ise örtünmeye, gizlenmeye derler. Cinn, cünne (örtü, kalkan) ve cenin (kabir, örtülmüş şey, embriyo) kelimeleri de buradan gelir Böylece söz şöyle değerlendirilmiş olur : «Ey kâfirler, sizin sahibiniz, kendisine, Ceberût ve Melekût Alemlerindeki oluşların, lâhutî remizlerin gizli kaldığı bir kimse değil, aksine gayba ait gizliliklerin ve İlâhî

bilgilerin kendisine apaçık keşfolduğu biridir.»

Ve 6 «danîn» de değildir yani size faydalı şeylerde cimrilik etmez. İlahî feyzin nurlarından ve gayba ait sırlardan size faydalı olan şeylerde.

Nafi, Asım, İbn Amir, «danin» kelimesini «dat» ile okumuşlardır. Ama Basra ehlin-den İbn Kesir, Kesanî, ve başkaları «zı» harfiyle okumuşlardır. Buna göre «zanin» şeklindeki bir okuyuşta kelime «töhmets» anlamına gelir. Nitekim Hz. Şeyh bu okuyuş üzere olan anlama da değinip buyuyorlar : Ya da yani o, Allah'ın feyzinden size faydalı olan şey konusunda cimrilik yaptı diye itham edilemez. Bu yorumla Hz. Şeyh, töhmets ile cimriliğin arasını birleştirmiş ve iki anlamı da araştırmış oluyor. Çünkü «dat» ile «zı» harfinin çıkış yerleri her ne kadar farklıysa da kulağa birbirine benzeşerek gelirler.

Korku, dalâletle beraber bulunduğu için Allah, «Sahibiniz dalâlete düşmedi, sapıtmadı da.» (Necm : 2) buyurdu. Yani hayretinden dolayı korkmadı. Demek isteniyor ki Peygamber, Hakk'ın birliği ve mutlak varlığın sıfatlarının çokluğundan dolayı kendisinde oluşan şaşkınlıktan korkmadı. Buna göre 'dalâl' kelimesi 'hayret' anlamına alınmış olur.

Genel olarak Hakikat konusunda hayrete düşüldüğünü bilenler, doğru yolu bul-

muşlardır. İşte o kimseler hayretin isbatını açıklamak konusunda doğru yolun sahibidirler.

Hazreti Şeyh, 'Füsus'un bir yerinde şöyle der :

«Hayret eden kimse devri bir hareket içindedir. Çünkü o kimse varlık dairesinde varolanlarla birlikte asıl istediği şeyi görmektedir.»

Buna dayanarak deriz ki, Muhammedîlerin sülûkü devrîdir; müstatil değildir. Çünkü varlık dairesinde ne istiyorlarsa onu müşahade ederler. Onun için hayrettedirlere.

Hayret iki kısımdır; bir kısmı övülmüş, bir kısmı yerilmiştir. Övülmüş olanı, Mevlâ'yı müşahadeyle, Onun isim ve sıfatlarından oluşan hayrettir. Yerilmiş olanı ise dünya ve içindekileri, Allah'tan gayri şeyleri sevmek suretiyle nefis ve arzusunun şehvetlenişinden oluşan hayrettir.

Tanrı'nın kayrası ve hidayetinin kendisine yol gösterici olduğu kimsenin hayreti övülmüş bir nitelik kazanır. Dili, Peygamber, selam ona olsun, gibi, «Yarab, hakkındaki hayretimi arttır» duasını eder durur. Hz. İbn Fârîd bu iki kısım hayrete işaretle buyururlar ki :

«Senin sevgini mezheb olarak seçmedikçe hayret etmedim. Hayretim senin hak-

kında değilse eğer, hayret değildir. Allahım, beni Zatının sevgısı konusunda hayret edenlerden, sıfatların konusunda korkudan emin olmuş ve sana yaklaşmış olanlardan eyle. Kalbimi, ruhumu ve sırrımı Kendine yönelt. Ey isteyenlere karşılık veren, sana olan övgü sayıya gelmez. Sen Kendini övdüğün gibisin. Seni özleyenin duasına, sana, sevgilin olan peygamberine aşık olanın ricasına karşılık ver, ey merhametlilerin en merhametlisi...»

S O N

